

II 268

5

Др. РАДОСАВ П. МАРКОВИЋ

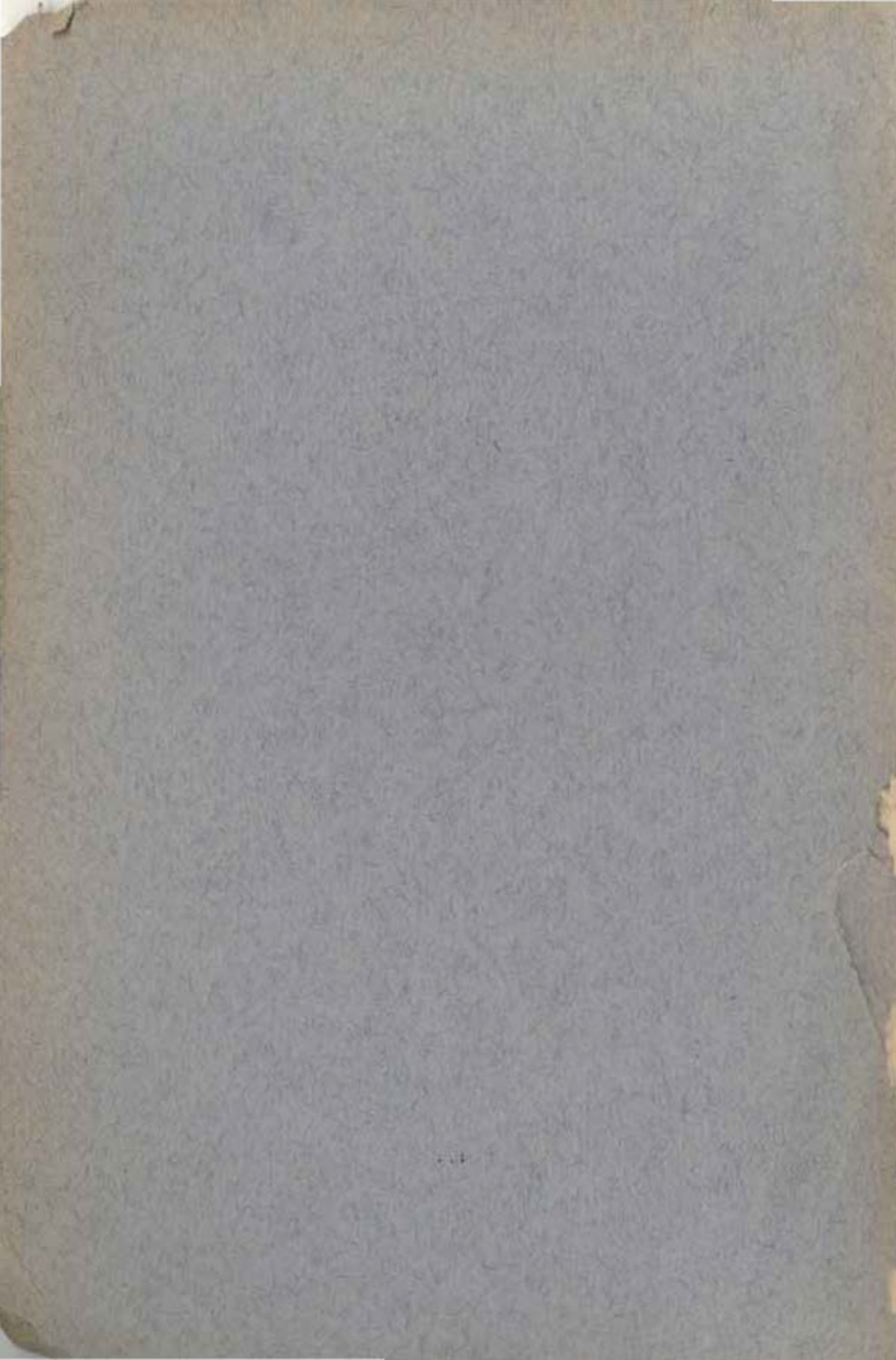
ПИТАЊЕ ПРЕСТОНИЦЕ У СРБИЈИ КНЕЗА МИЛОША



Издање ове књиге помогла је Задужбина Луке
Ђеловића — Требињца, просветног добротвора.

БЕОГРАД

1938



II 268
5

Др. РАДОСАВ П. МАРКОВИЋ

ПИТАЊЕ ПРЕСТОНИЦЕ У СРБИЈИ КНЕЗА МИЛОША



Издање ове књиге помогла је Задужбина Луке
Ђеловића — Требињца, просветног добротвора.

БЕОГРАД

1938

24921/2

Штампарија Драг. Поповића, Луја Бартула 3. — Београд

Својим родитељима, мајци Плани-Тети и
оцу пок. Пеју-Стрикачу, посвећује захвални

СИН

ПРЕДГОВОР

Предмет ове расправе је политичка борба око престонице у Србији од Карађорђа до краја прве владе кнеза Милоша и његова сина кнеза Михаила.

Често премештање престонице из једнога места у друго праћено је, с једне стране, борбом са Турцима у Србији, а с друге, великим политичким прегањањима група и личности, које су се у ослобођеној држави бориле око власти. Карађорђе је тежио Тополи, а незадовољне народне старешине и противници централизма Београду. Исто тако оба Обреновића, кнез Милош и кнез Михаило, хтели су Крагујевац као центар земље и народа, који им је давао подршку у одбрани аутократије и династије, док су њихови противници, уставобранитељи, нарочито после Турског устава, тражили Београд, који им је као седиште њихових помагача, турског везира и руског конзула, пружао више сигурности за лични живот и за политички успех. Ови лични, партиски и политички моменти, који су при решавању питања престонице често пута били претежнији од стварних разлога које је истинска држава и њена администрација, били су повод оштрих сукоба, који су опет доводили до стварања фронтова, а у два маха и до бунтовног кретања народа у масама.

Питање престонице досад није било посебно нигде обрађено. Оно је једва где и поменуто у делима и расправама које се односе на догађаје тога времена, али и тада само узгред, у низу других чињеница којима се расветљава неки други историски проблем. Ми смо се овде први пут позабавили специјално овим питањем, које има и свој значај и своје место у историској науци. Зато смо покушали да га у овој студији прикажемо у свима фазама кроз које је пролазило његово решавање, а исто тако и у светлости свих по-

литичких догађаја којима је оно праћено и са којима чини неразлучну целину.

При обради овога питања послужили смо се историским делима, објављеним и необјављеним мемоарским списима, штампаним збиркама историске грађе, али у првом реду и највише архивском грађом до сада нигде неупотребљеном. Архивска документа о овоме питању чувају се у Државном архиву и у Архиву Српске краљевске академије наука у Београду. Али најглавнија акта налазе се у Државном архиву, у одељењу кнеза Милоша. Међутим, како је рат и овде направио пустош, то је нестанком многих аката знатно отежан рад и створене тешкоће које спречавају да се у сваком моменту и у пуној светлости ово питање посматра.

Употребљени извори и литература цитирани су у самој књизи испод текста. За навођење архивских извора употребљене су скраћенице, чије је објашњење дато на другом месту.

Ова студија послужила је и као дисертација за докторски испит. Према реферату универзитетских професора г.г. др. Станоја Станојевића, др. Владимира Ђоровића и др. Виктора Новака, Савет философског факултета Универзитета у Београду на својој седници од 29 јуна 1937 године примио је овај рад за докторску дисертацију, па је, сутрадан, 30 јуна и одржан испит. Испитној комисији председавао је декан Философског факултета г. др. Миливоје Лозанић.



Ми смо необично захвални свима који су нас ма чим помогли у овоме раду. У првом реду дугујемо захвалност својим родитељима, покојном оцу Пеју - Стрикачу и још живој мајци Плани - Тети, који, ма да неписмени људи горског црногорског села, знаше како ваља да упуте свога сина и да му по цену великих личних напора створе кроз школу бољи и лепши живот од онога којим су сами живели. Нарочиту захвалност дугујемо пок. др. Станоју Станојевићу и као своме учитељу и као искреном пријатељу, чија је у првом реду заслуга што смо ми полагали докторски испит. Дубоко жалећи његову рану смрт, ми се са пијететом и захвално клањамо његовој успомени.

Благодарни смо г. др. Владимиру Ђоровићу и г. др. Виктору Новаку на корисним саветима, а исто тако и министру у пензији г. Божидару Максимовићу, који нас је помогао да дођемо до могућности да се посветимо овоме послу. Такође смо захвални директору Шесте мушке гимназије у Београду г. Станиславу Н. Вулићу, чијој доброј вољи и разумевању свакога културнога рада припада заслуга што смо припремили докторски испит без икаквог отсуства, уз своје редовне дужности у школи. Својом предусретљивошћу много су нас задужили чиновници Државног архива, посебно управник г. Ђурђе Јеленић, секретар г. М. Борисављевић, благајник г. М. Дамњановић и чиновници г.г. З. Михаиловић и Р. Стојаковић, па им и овом приликом изражавамо најтоплију благодарност. Не мању захвалност дугујемо и доценту за народну историју на Београдском универзитету г. др. Драг. Страњаковићу, који нас је задужио својим љубазним услугама. Благодарни смо Управном одбору Задужбине Саре и Васе Стојановића на помоћи коју нам је дао за рад на прикупљању грађе, а исто тако и своме тасту протојереју г. Димитрију Стевановићу, архијерејском намеснику у Крагујевцу, и Управном одбору Задужбине Луке Ђеловића - Требињца на указаној помоћи за штампање ове књиге.

Београд, 15 новембра 1938 г.

Др. Радосав П. Марковић

ГЛАВА ПРВА

У ЗБЕГУ

Стварање и организовање српске државе у Србији у првој половини 19 века прошло је углавном кроз две историске фазе: прву чини доба оружане борбе у првом и другом устанку, а другу доба дипломатског и политичког рада на признању и организовању онога што је оружјем извојевано. За то време, према природи посла који је вршен и према политичкој ситуацији у појединим моментима, Србија је променила четири престонице. У прво доба, када се водио рат, престоница је била у устаничким збеговима, у Тополи и Горњој Црнићи, а у друго, када се водила само политика, наизменично у Крагујевцу и Београду. То кретање престонице од Тополе у Јасеници, преко Горње Црниће на Руднику и Крагујевца у Лепеници, до Београда на Дунаву, са свима променама којима је то кретање праћено, претставља постепено рашћење ослобођене Србије од једне побуњене провинције турскога царства до аутономне и слободне српске кнежевине. У томе је политичка вредност и историски значај овога питања.

1- Топола у Јасеници

У Карађорђево доба Топола је имала своје изузетно политичко место; она је била први државни центар у време када је васкрсавала нова Србија. То је дошло из више узрока. Пре свега у Тополи се затекао Карађорђе када је почео први устанак. Он је у њој имао своју кућу, брвнару, још много пре устанка; то је у исто време и прва кућа у Тополи, око које ће се доцније формирати тополско насеље. Затим Топола је збег, као и цела горња долина речице Каменице, на чијој се десној страни Топола налази; ту се и раније народ склањао од Турака заштићен и Опленцем, који је био „великом гором покривен“. И најзад, што је нарочито важно, Топола се налази у Јасеници, где се зачала и прва устаничка мисао. Запаљени турски хан у Тополи почетком 1804 године био је, поред орашачког и бањског, „најживљи и најелектричнији сигнал“ за народни устанак и за борбу коју је Ка-

рађорђе са онолико решености и одлучности навестио београдским дахијама 1804 године. Или ће се народ ослободити „вашег безаконија“ или ће се „сам собом једанпут за свагда утаманити“, — поручио је Карађорђе из Тополе дахијама у Београду када су му понудили споразум и мир.¹⁾ То су све околности које су учиниле да Топола као село и збег постане средиште ослободилачке радње у Шумадији, у ствари престоница устаничке Србије.

Са успехом устаничке акције Топола се све више ширила и изграђивала. Сам Карађорђе, као вожд, подигао је у њој место старе брвнаре нову кућу „на два ката“, и уз њу још неколико мањих и већих зграда за приватну и јавну употребу. Место палисада са мазгалама, којима је у прво време била његова кућа ограђена, он је 1811 године подигао тврди град, који је имао зидове „три шуха дебеле“ и „три фата високе“, четвороугаоног облика, са три куле на угловима „ради обитовања и ради боја уређене“.²⁾ Куле су биле високе по три ката и на свакој био је намештен по један топ. На четвртном углу место куле Карађорђе је саградио цркву св. Богородице, као своју придворну богомољу, у чијој је порти била и народна школа.³⁾

Првих дана устанка Карађорђева породица била је у збегу у планини Кљештевици, а после првих победа и пада Рудника дошла је у Тополу. Уз свој дом Карађорђе је смеистио и своју вождовску канцеларију, свој командантски стан. У колико није био у војничком логору на граници, Карађорђе је најрадије проводио време у Тополи. Ту су код њега долазиле народне старешине; ту су се вршила саветовања, изграђивали политички и војни планови и доносили одлуке; ту се судило и управљало. „Ми свакога дана трчимо тамо амо, његове заповести и вилајетске уредбе разносећи, коње потрсмо, руо подерасмо“, — жале се Карађорђеви момци на велики посао у Тополи.⁴⁾ У колико се гранао народни посао из Тополе, у толико је више растао њен политички углед.

Од народних скупштина Карађорђева времена у Тополи је одржана само једна. То је она од јуна 1812 године, која је протествовала против букурешког уговора закљученог половином маја исте године између Русије и Турске. Гроф

¹⁾ Лазар Арсенијевић-Баталака, Историја српскога устанка. Београд, 1898, I, стр. 7.

²⁾ Ђорђе Магарашевић, Путовања по Србији у 1827 години. Панчево, Стр. 33.

³⁾ Константин Ненадовић, Живот и дела великог Ђорђа Петровића-Карађорђа. Беч, 1883 г., стр. XXXIII—XXXIV. (Др. Бор. Дробњаковић, Топола, Карађорђева престоница. Братство, књ. XX, стр. 61—67).

⁴⁾ Прота Матеја Ненадовић, Мемоари. Издање српске књ. задруге, 1893 г., стр. 162.

Марко Ивелић, као царски изасланик по овоме питању, дошао је после ове скупштине, јула месеца, у Тополу, и Карађорђу и народним старешинама око њега, изложио ситуацију која је Русију натерала да закључи такав уговор. Он је успео да донекле ублажи неповољан утисак који су произвеле прве вести о руско-турском споразуму, којим је Србија била жртвована. Орден св. Ане, који је гроф Ивелић тада поделио Карађорђу и његовим првим сарадницима, требао је да буде знак царске милости и даљег постојаног старања Русије за судбину српскога народа. Међутим, и поред свих руских јемстава, Србија је доживела септембарску катастрофу 1813 године, када је и Карађорђе отишао у изгнанство да се више никад не врати у Тополу.

Али поред Карађорђа, као народног војда, један атрибут престонице носио је и „Правитељствујући совјет србски“, чије седиште није било у Тополи. Основан 15 августа 1805 године да гарантује „правицу“ и „на законитости основано правленије“⁵⁾ — Савет је био установа који се према приликама селио из једнога места у друго. Прво је био у Вољавчи на Руднику, у збегу и једва приступачној планинској пустињи. Проста монашка ћелија у трошном манастирском конаку, и у њој липов сто на брзу руку склепан руком сеоског дрводеље, две клупе за седење, манастирски крст и Еванђеље, — био је цео намештај канцеларије прве управне и законодавне власти у Србији. „Синоције“, како су се звали чланови Савета, спавали су на доксату и живели у великој оскудици. „Сваки од нас волео би са Турцима се тући него синодовати у Вољавчи.“ — каже претседник Прота Матеја Ненадовић, који је поред претседничке дужности вршио и дужност саветског „препишчика“ и експедитора.⁶⁾

После неколико недеља Савет се из Вољавче преселио у манастир Боговађу код Ваљева. Ту су услови били много повољнији. Лепши конак и богатија трпеза, а поред тога манастирски калуђери, Неофит и Мојсије, као писмени људи били су драгоцене помагачи. Овде је канцеларија добила хартију и восак, маказе и чираке, а поред тога зелену чоју на лепом столу у најлепшој игумановој соби, у којој су саветници држали „заседанија“. „Сад нам се чини да није лепше ни цару,“ — каже задовољно претседник. На растанку крајем новембра 1805 године, када се Савет селио за Смедерево, „у наших царева и деспота град“, љубазни домаћини и вредни помагачи срдачно су их испратили и „за срећна путовања молитву читали и отпевали.“⁷⁾

⁵⁾ Баталака I, стр. 172.

⁶⁾ Прота Матеја, стр. 227—230.

⁷⁾ Исто, стр. 232.

Савет је остао у Смедереву две године, где се у почетку „у једној соби и спавало и судило и писало.“⁸⁾ У Вољавчи и Боговађи Савет је вршио само судску власт, а у Смедереву је одмах почео да се бави и политичким питањима. Он је већ половином децембра 1805 године покушао да се преко народне скупштине уздигне и изнад Карађорђа као прва и највећа власт у земљи, али је Карађорђе једним енергичним ставом то пресекао.⁹⁾

Крајем 1807 године Савет се преселио у Београд, да у њему, као земаљска влада и највећи суд, остане до краја. Руски путописац Каменски, који је 3 јуна 1808 године посетио Београд и у њему остао два дана, каже да је Савет био смештен у некој малој зиданој кући у дворишту; кад је посетио саветнике, ратнике „суровог изгледа“, он их је затекао где заседавају у једној соби, која је због своје влажности, прљавштине и ниских сводова, више личила на подрум него на канцеларију тако велике власти какву је Савет претстављао.¹⁰⁾

Међутим, Савет је ту био смештен свакако само у почетку, првих месеци после доселења у Београд. Доцније он је имао боље удобности. Вук каже да је Савет у Београду имао за свој стан двоспратну кућу са засебним собама за заседање и за писаре. Од Вољавче до Београда Савет је и еволуирао у организовану установу са широком административном и политичком надлежношћу. Поред удбоних и снабдевених канцеларија, он је у Београду имао и већи број саветника и чиновника, а пред вратима, као видан знак стварне власти и ауторитета, и каваза „с пиштољима и ножем за појасом.“¹¹⁾

У Београду је имао свој конак и Карађорђе; то је раније била кућа београдског дахије Муле-Јусуфа.¹²⁾ Савет је у тежњи да ојача свој утицај и своју власт, хтео да Карађорђа изведе из Шумадије, која му је давала снагу и изузетан ауторитет међу народним старешинама, и да га тако чвршће веже за Београд. У једној претставци Русији од 28 јуна 1807 године, коју је истина потписао и Карађорђе притешњен политичком невољом, изрично се захтевало да управитељ Србије, кога је имао да именује руски цар, с народном касом стално борави у Београду.¹³⁾ Међутим, Карађорђе је најрадије жи-

⁸⁾ Вук Стеф. Караџић, Скупљени историјски и етнографски списи. Државно издање, Београд, 1898. I, стр. 67.

⁹⁾ Исто, стр. 63.

¹⁰⁾ Путешествије в Молдавију и Сербију Д. Б. К. Москва, 1810 г. стр. 110—111. (Др. Алексије Јелачић, Руски путописци по Балкану и југословенским земљама. Д. Н. Бантиш-Каменски, Руски архив. Београд, 1936. Стр. 135—147).

¹¹⁾ Вук, Историјски списи, I, стр. 67.

¹²⁾ Исто, I, стр. 75.

¹³⁾ Баталака, I, стр. 266.

вео у Тополи, у њој се најсигурније осчао, те су тако за Тополю везани многи важни акти српске политике из тога доба.

Али поред политичког значаја, који је Београд добио као стално седиште Савета и као место повременог боравка Карађорђева, Београд је оснивањем Велике школе 1808 и Богословије 1810 године, постао и први културни и просветни центар ослобођене Србије. За то има нарочито да захвали раду Доситеја Обрадовића, који је, као „дика и понос српства“ постао и саветник на почетку 1808 године. Када је почетком 1811 године, по новом уставном реду, који је заводио Карађорђе да одржи и ојача свој престиж, из Савета издвојено „попечитељство“, онда је Доситеј Обрадовић постао први министар просвете. Седиште министара као нове политичке власти било је у Београду, што је још више јачало његов политички престиж на штету Тополе.

Приликом угушења Карађорђевог устанка Турци су спалили Тополю 1813 године и порушили тополски град као симбол пробужене народне свести у Шумадији. Тополац Гаја Пантелић прича да је, чим је у Топољу стигла вест о Карађорђеву преласку у Немачку, благовештенски калуђер Григорије запалио Карађорђевог конака да не би Турци користили велике количине хране које су се у њима налазиле. А вождов капиција Чола запалио је из истих разлога и сена по Карађорђевим ливадама.¹⁴⁾ Исто тако запалили су Срби и саветски конак у Београду као симбол народне власти. Сачували су само два бурета важних аката, која су емигранти „у место ракије“ пренели у Аустрију.¹⁵⁾

Однос пак Савета према Карађорђу био је за све време трајања Карађорђевог Србије однос органске власти према централној управи од које зависи, и поред испољених тенденција, да се Савет уздигне изнад војда, до степена врховне власти у земљи. Према томе и места у којима је био Савет гравитирала су политички према Тополи као земаљском центру, у коме се налазило стално седиште врховног заповедника устаничке војске и носиоца идеје јединства земље и јединства државне власти. И то не само Вољавча и Боговађа као збегови, него и Смедерево и Београд, који, и поред свога историског значаја, нису имали ни географских ни политичких услова да се ставе на чело народног покрета и да презму вођство које је Топола од почетка имала. За успех националне ствари свакако да би боље и корисније било да је и стално седиште Савета и осталих централних власти било у Тополи, у средини народа, да одатле, у поверењу и ближој сарадњи са Карађорђем, организује земљу коју тај народ

¹⁴⁾ Исидор Стојановић, Причања Гаје Пантелића, Гласник Друштва српске словесности, Београд, 1849 г., св. II, стр. 236.

¹⁵⁾ Прота Матеја, стр. 283.

ослобођава. То је у сваком случају било потребно док траје револуција. Јер аутономистичке тежње и честољубиве амбиције појединаца, са којима је Карађорђе имао да се бори, потхрањиване су разним интригама, које су долазиле и споља. Сачувати Београд као перифериски град од тих спољних негативних утицаја било је немогуће. Зато је стварањем другог политичког центра у Београду, поред Тополе и даље од Карађорђа, дат мах и интригама и амбицијама незадовољних народних старешина. Тим је свакако ометано стапање ослобођених крајева у јачу народну и државну целину, уношена у народ забуна и неповерење и знатно слабљена народна отпорна физичка и морална снага. Паралисана унутрашњом великашком борбом, та снага је била недовољна да се у одлучном моменту 1813 године истави против силе која је споља надирала на Србију.

II- Горња Црнућа на Руднику

Други устанак потекао је од Рудника. На Руднику је живео кнез Милош; он је и предводио Рудничане у Карађорђево време; он се и вратио на Рудник са Забрежја 1813 године, када толике војводе, заједно са Карађорђем, оставише Србију „мачу и огњу турском“; он се на њему, у Такову, и предао делибаши великога везира, Али-аги Серчесми, после неуспелог покушаја да из ужичке нахије настави четничку акцију;¹⁶⁾ на истом месту он је на Цвети 1815 године дигао други устанак и огласио рат Турцима. Тако је кнез Милош целим својим бићем везан за Рудник. Он је на њему живео и као сиромашни слуга, и као српски војвода, и као турски роб, и као вођ народног устанка. На Руднику он је постао српски кнез, засновао свој двор и своју прву кнежевску престоницу.

Као Карађорђево војвода Милош је имао кућу у Брусници на Руднику. Кад су дошли Турци руднички муселим Ашим-бег уселио се у Милошеву кућу, а од брусничке народне школе направио је хар за своје камиле¹⁷⁾. За то време Милошева породица крила се од Турака, селила се из збегу у збег и делила судбину осталог народа. Из Бруснице прво је прешла у Каблар, из Каблара у Шаране, а после Хаџи-Проданове буне 1814 године дошла је у Горњу Црнућу, у руднички

¹⁶⁾ Леополд Ранке. Србија и Турска у 19 веку. Превод Ст. Новаковића. Београд, 1892, стр. 178; Вук. Историски списи I, стр. 136; Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија. Београд, 1876 г., стр. 326 и Кнез Милош у писаној биографији. Кнез Милош у причама. Београд, 1936 г., стр. 12—13.

¹⁷⁾ Милићевић, Поменик знаменитих људи у србскога народа новијег доба. Београд 1888 год., стр. 476.

збег више манастира Враћевшнице. Овде је најпре живела у туђој кући док нису сељаци мобом пред сам устанак саградили Милошу кућу, сеоску брвнару, са једном великом собом, пространом кујном, тремом и диванином. Доцније су саграђене око ње и друге споредне зграде, — млекар, кошеви, амбар, хар за коње, — без којих не може да буде домаћинска сеоска економија. У Милошевој кући поред његове породице живели су, сакривени од Турака, многи угледни Срби компромитовани у Хаџи-Продановој буну. И да не би пали у очи Турцима, они су дању радили као момци разне тежачке послове, а ноћу обилазили околна села и преко поузданих људи припремали буну. Поред осталих ту су били Лазар Мутап, руднички војвода, Арсеније Ломо, војвода у Качеру, Благоје Томић из Кнића у Грузи, Сима Милосављевић из Паштрме, барјактар за Карађорђа у војсци Антонија Пљакнића, и Тома Вучић Перишић из Врбаве у Горњој Грузи. Међу овим људима, окупљеним око Милоша, склопљена је завера против Турака и уговорен други устанак пре Рудоваца и Такова, на коме је црнућа одлука добила само пристанак и потврду народнога збора.¹⁸⁾

Други устанак затекао је Милоша у Горњој Црнући као турског башкнеза рудничке, пожешке и крагујевачке нахије. И испред свога конака у Црнући он је, после таковскога збора, развио устанички стег уз познате речи: „Ево мене, ето вас — раг Турцима!“¹⁹⁾ Из његових руку стег је прихватио Сима Милосављевић-Паштрмац, потоњи Амица у Крагујевцу, и побрио га пред Милошевом кућом. Око барјака, који је у овоме судбоносном часу сједињавао снагу и осећања читавога народа, окупили су се први прегаоци. И одатле, са песмом на устима и тврдом вером у Бога, они су поново започели ослободилачки рат. Овај моменат, можда најузвишенији у читавом устанку, када се шака намучених људи, и после скорашињег трагичног искуства, поново одлучује да уђе у неравну борбу, у смрт за слободу, и тако за њу поднесе највећу жртву коју човек за један идеал може уопште да учини, — даје Горњој Црнући и Такову, збеговима на Руднику, високи морални и историски значај. Горња Црнућа тим је постала средиште устаничке акције и у народној борби преузела улогу Тополе под Карађорђем. А кући кнеза Милоша,

¹⁸⁾ Вук, Историски списи I, стр. 144; Сима Милутиновић, Историја Србије од почетка 1813 до конца 1815 године. Друго издање. Београд, 1888, стр. 113—114 и 125—129; Ранке, стр. 184; Др. Бартоломеј Куниберт, Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића (1804—1850). Превод др. Веснића. Београд, 1901, стр. 68—69; Др. Мих. Гавриловић, Милош Обреновић, Београд, 1908, I, стр. 106.

¹⁹⁾ Вук, Историски списи I, стр. 146; Милутиновић, стр. 133—140; Куниберт, стр. 72—73; Ранке, стр. 187; Милићевић, Писана биографија, страна 14.

коју му у Горњој Црнуји подиже народ као своме башкнезу,²⁰⁾ би суђено да постане први двор првога кнеза ослобођене Србије.

Кнез Милош је остао у Горњој Црнуји и после споразума са Марашли-Али пашом 1815 године, управо све дотле док наш однос према Турцима није добио једну одређенију и позитивнију форму. За то време у Горњој Црнуји био је сконцетрисан главни народни посао. У њој је 19 децембра 1815 године одржана и прва народна скупштина после ослобођења, која је, поред осталог, решила први буџет, поставила прве сталне чланове Народне канцеларије у Београду и изабрала кнеза Милоша за „врховног кнеза и правитеља народа српског.“²¹⁾ Овом последњом одлуком Горња Црнуја је припремила решење београдске скупштине од 6 новембра 1817 године о наследном кнежевском достојанству у Милошевој породици.

Док је кнез Милош после завршеног устанка путовао по Србији и обилазио народ, а по захтеву везира Марашли-Али паше често живео у Београду, — дотле се у његовом црнућком конаку интензивно радило. Ту су његови први сарадници започињали многе послове који ће се доцније развити у широку и организовану државну администрацију. По споразуму са Турцима после устанка на терет српскога народа пале су обе управе, и турска и српска, те су народне материјалне обавезе биле због тога и велике и тешке. Сретства за то требало је организовати, као и административну форму по којој је то требало вршити. Отуда је главна благајна, са једним одељењем у Београду и другим од почетка 1817 у Крагујевцу, задавала највише посла и претстављала један административни чвор у рукама невичних људи. Главни благајник био је кнез Милош, а његови помоћници: у Горњој Црнуји кнегиња Љубица, а у Београду Димитрије Ђорђевић. Када је Димитрије Ђорђевић 1817 године организовао филијалу у Крагујевцу и тамо као благајник остао, за београдског благајника дошао је Ђорђе Попови-Пелеш,²²⁾ кога су Турци убили 1825 године у кнежевом конаку у Београду. Књиговодство у благајничкој централи у црнућком двору водио је Шапчанин Јован Миоковић, раније професор певања у Карађорђевој Великој школи. Као образованији човек и више стручан од других, он је још крајем 1815 год. завео прву благајничку књигу под именом: „*Протокол порезорасполагателни*“, поред осталих књига и образаца за вођење благајне. Овде и у вези са овим новчаним пословима створене су прве традиције Милошеве администрације. Иначе, новац је прво

²⁰⁾ У Горњој Црнуји и данас постоји кућа кнеза Милоша.

²¹⁾ Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије до 1842 год. Београд. 1898 г. I, стр. 117.

²²⁾ Исто, стр. 417.

чуван у зобницама, кожним кесама и гвожђем окованим сандуцима. Тек доцније, у Крагујевцу 1827 године, Србија ће имати прве гвоздене т.зв. „непокретне касе“.²³⁾

На кнежеву двору у Горњој Црнући видимо још од првих дана устанка многе личности, које ће се доцније истакнути као важни сарадници кнеза Милоша на државним и народним пословима. Гружанин Тома Вучић-Перишић, на пример, који је, како смо видели, тамо дошао још за Хаџи-Продана, започео је своју чиновничку и политичку каријеру у црнућком конаку као „газда“ и шеф кнежевог двора и дворске економије. Поменути Димитрије Ђорђевић, родом Македонац,²⁴⁾ некада слуга у Миланову дому у Брусници, а тумач, писар и хазнадар војводе Милоша у првом устанку, био је сада хазнадар и кнежева поверљива личност. Кнез је доцније голико ценито заслуге овога човека за своју породицу и отаџбину да је, по његовој наредби, на јектенијама у цркви помињано и његово име поред имена владајућег кнеза.²⁵⁾ Затим Вук Гаигоријевић, гвани Ага Вук, Сјеничанин иначе, почео је као чибукџија у Горњој Црнући, а завршио каријеру као пуковник и саветник. Петар Цукић, Крушевљанин, био је прво кнежев кафеџија, а доцније управитељ Београда и српски саветник. Враћевшнички архимандрит и јунак са Љубића, Мелентије Павловић, био је „наш попа“ у црнућком конаку, а доцније „духовни саветник“ и први Србин митрополит у ослобођеној Србији. Арсеније Андрејевић такође је почео своју службу као кувар код кнеза Милоша, а доцније је био „надворни саветник“ и поред Симе Паштрмца, црнућког сарадника такође, главни „домостроитељ“ крагујевачког двора. Најзад ту су били и кнежеви секретари: поред већ поменутих Димитрија Ђорђевића и Јована Миоковића, још и Бачванин Сима Урошевић, Никола Николајевић, отац Косте Николајевића доцније познатог министра у Србији и зета кнеза Александра Карађорђевића, а 1817 године у Црнућу је дошао и Аврам Петронијевић.²⁶⁾

Средишња личност у овоме друштву поред кнеза Милоша била је кнегиња Љубица. Достојанствена и скромна, она је домаћински водила своју кућу и породични живот, показујући уз то и јако интересовање за све јавне послове. Поред ње су биле и њене дворкиње: Петрија, лепа Сарајевка, и Јеленка, Туркиња; прву је кнегиња Љубица, љубоморна жена, убила из пиштоља у Црнући, у својој кући, а друга је, вољена од кнеза Милоша, постала „Мала Госпођа“ у кра-

²³⁾ Исто, стр. 419.

²⁴⁾ С. Милутиновић каже да је родом Босанац а пореклом Херцеговац. (Историја, стр. 447).

²⁵⁾ Милићевић, Поменик, 152.

²⁶⁾ Мита Петровић I, 517—518.

гујевачком кнежевом конаку, да се 1835 године одатле уда за саветског члана Тодора Хербеза.

У црнућком конаку живело се врло скромно и народски. По речима Петра Цукића, прича нам Милан Милићевић један карактеристичан моменат из тога живота. „У једној соби, на патосу, — прича он, — простирала се постеља где су спавали кнез Милош и кнегиња Љубица.

— Испод њихових ногу легали су Вуле Глигоријевић и Петар Цукић.

— Кад изјутра треба устати, кнез би викнуо и гурнуо Вула да се пробуди и да устане. А кнегиња би, на такав исти начин, пробудила Перу. Вуле би отишао да ложи ватру, а Пера би донео карлицу и врг с водом, те полио Господару да се умије.“²⁷⁾

Ово је речит детаљ из кнежевског дома у црнућком устаничком збегу, из кога је кнез Милош почео да ствара нову српску државу 19 века. На једној страни видимо материјално сиромаштво, а на другој честиту патријархалност и богатство лепих идеала за која се страдало и гинуло. „У колико је степеница са које се полази нижа, у толико више треба крепости и дара за пењање“, — лепо је рекао Бартоломеј Куниберт, културни сарадник кнеза Милоша.²⁸⁾ Горња Црнућа је неоспорно најнижа степеница са које се могло поћи, а ослобођење народа и нова српска држава најбољи доказ крепости и дара њених твораца.

Тако је Горња Црнућа на Руднику, као привремена столица кнеза Милоша и као збег и збориште првих усташа и бораца за слободу и државу, одиграла значајну улогу и тим освојила себи завидно место у историји нашега ослобођења.

²⁷⁾ Милићевић, Поменик, 807.

²⁸⁾ Куниберт, стр. 47.

ГЛАВА ДРУГА

КНЕЗ МИЛОШ НАПУШТА БЕОГРАД И ОДЛАЗИ У КРАГУЈЕВАЦ

I- Турска насиља над Србима у Београду и личне претње кнезу Милошу

По споразуму са Марашли-Али пашом на Морави од августа месеца 1815 године, који је претстављао само прелиминаре за мир, кнез Милош је, по везировом захтеву, морао да живи у Београду.¹⁾ Јер ипак и поред споразума и ласкавих уверавања кнеза Милоша, Турчин Марашли-Али паша био је неповерљив према њему и Србима, па је зато хтео да врховног српског кнеза има у Београду поред себе, да би мотрио на њега и на његов рад и да би га имао за сваку прилику као гаранцију за своју личну сигурност и мир у народу.

Зато се кнез Милош и настанио у Београду, али сам, без породице. Од октобра 1815 па до краја 1817 године он је највише живео у њему. Само с времена на време он је ишао у народ и у Црнућу, где је имао свој породични дом и своју кнежевску канцеларију. И кадгод би остављао Београд кнез Милош је био дужан да о томе обавести београдског везира и од њега тражи одобрење.

У Београду је одмах избио несклад између Срба и Турака, што је отежало, а потом и онемогућило опстанак у њему кнеза Милоша и његове канцеларије. Београдски Турци нису могли да сакрију своје незадовољство са новим стањем, које их је лишавало и раније власти и ранијег богатства, а исто тако ни своју мржњу према Србима као виновницима тога стања. Тој мржњи и незадовољству они су давали израза на разне начине, грубо и варварски, те је српско београдско становништво живело у вечитом страху од

¹⁾ Гавриловић, Милош I, стр. 265.

напада. Турци су вршили убиства невиних људи и чинили јавна и најбруталнија насиља над српским становништвом и мушкога и женскога пола.²⁾ У својој немоћи да што друго учине против српских успеха, они су јавно демонстрирали против свега онога што је претстављало какву српску власт. у Београду. „Убио сам петнаест Срба и заклео сам се да морам убити и шеснаестог“, — сасвим је мирно навео један Турчин као разлог што је 1821 године на једном народном весељу у Остружници, испод Београда, убио једног потпуно невиног Србина.³⁾ Ово је најбољи доказ турскога крволоштва и цене српске главе у њиховим очима. А у Београду, у конаку кнеза Милоша, Турци су 1 августа 1825 године убили из пиштоља без икаквог стварног разлога Ђорђа Поповића-Ђелеша, члана српске Народне канцеларије у Београду.

Убиства невиних људи и гнусна насиља над slabим и невиним становништвом низала су се из дана у дан. То је бацило прву сенку на добре односе и пријатељство између кнеза Милоша и Марашли-Али паше. Кнежев београдски конак био је нарочито мета турских напада и провокација и поред тога што је над вратима имао грб са султановим именом.⁴⁾ Први напад на конак извршен је још 24 децембра 1815 године,⁵⁾ што се доцније више пута понављало и кнеза Милоша уверило да је заједнички жовот са Турцима у Београду немогућ.

Турци су радили о глави и кнезу Милошу. Његовим убиством, мислили су они, била би уклоњена највећа сметња поновном васпостављању пуне турске власти у Београдском пашалуку. Тако су мислили и ерлије, тако и спахије, а исто тако и везир, који је још од почетка показивао тенденцију да споразум са Србима изигра. Спахиској мржњи према кнезу Милошу није било граница; њихов алајбег Халид-бег био им је на челу и у неодољивој мржњи према њему. Стерани у вароши, лишени могућности да по народу харају и пљачкају као некад, а материјално зависни од кнеза Милоша, — спахије су јавно роптали против њега и оптуживали га да хоће да им одузме земљу и да их протера из Србије. У томе послу они су са Милошем гледали „Москова“ који га помаже, да га на крају у Србији и „краљем начини“; због тога су Турци Милоша и звали „московски краљ“.⁶⁾ Да ће убити кнеза Милоша Турци нису крили, они су то јавно говорили, као што су јавно претили Србима у Београду да

²⁾ Д. А. Нар. к. 1820, бр. 19 и 20.

³⁾ Станковић из Остружнице кнезу Милошу 1 августа 1821 (Гавриловић, Милош Обреновић. Београд, 1909, књ. II, стр. 77).

⁴⁾ Мих. С. Петровић, Београд пре сто година. Београд, 1930 стр. 25.

⁵⁾ Гавриловић, Милош I, стр. 266.

⁶⁾ Д. А. Нар. к. — Кнезови кнезу Милошу 10 септ. 1820, бр. 32.

ће их све, и мушко и женско, једнога дана поклати. Колико су се Турци радовали Милошеву злу види се и по томе, што су септембра 1817 године, на вест да је кнез Милош падом с коња погинуо, били по Београду видно радосни као да су „јошт једно царство добили“.⁷⁾ У колико је кнез Милош више дипломатски успевао у Цариграду, у толико је код њих више расла мржња према њему и жеља за осветом. То су били последњи трзаји гордих и сујетних Турака којима Ђаурин отима власт и господство. Из мизерног положаја у коме су се нашли у Србији они и даље „у репату звезду гледе, и браду гладе да ће у Беч отићи“, — каже за београдске Турке један извештај из 1819 године.⁸⁾ Кнез Милош, „велики Влах“, како су га Турци у мржњи звали, био им је главна сметња на томе путу. Године 1819 они су били поткупили неког кавецу у крагујевачком конаку да кнеза Милоша отрује;⁹⁾ исте године у августу кнез Милош се жали руском посланику у Цариграду Строганову да Турци хоће да га убију;¹⁰⁾ 1820 године, поводом доласка у Србију царског комесара Мехмед-Есад Ефендије, атентат на српског кнеза био је најозбиљније припреман. Милоша је требало убити у граду, „испод басамака кад пође паши“.¹¹⁾ Он се тада налазио у Крагујевцу. Сазнао је за заверу, па зато и није дошао у Београд. Заверу су открили сами Турци „из обазривости и у страху од ужасних последица. Кнезови Народне канцеларије сазнали су за њу од неке буле „весма познате кроз неко добро учињено јој“. И један Турчин случајно се изрекао о томе једноме Србину, касапину, кад је Турцима клао овнове за курбан. „Кољи, кољи. Пређе неколико дана ми смо мислили други курбан да учинимо! Али опет, ока био није, може бити“, — рекао је Турчин.¹²⁾ После овога проносила се вест да је под утицајем неповољног извештаја царског комесара Мехмед-Есад Ефендије о приликама у Србији и Porta наредила Марашли-Али паши да кнеза Милоша убије.¹⁴⁾

Немирне 1821 године, када је пламтела буна око Србије, оживела је код београдских Турака опет нада на повратак старих изгубљених дана. Они су били очајни што су им везане руке те у Србији не могу учинити оно што су тих дана

⁷⁾ Д. А. Нар. к. — Кнезови кнезу Милошу 13 септ. 1817, бр. 6.

⁸⁾ Д. А. Нар. к. — Кнезови кнезу Милошу 10 јула 1819 г., бр. 16.

⁹⁾ Д. А. Нар. к. — Ђорђе П. Ђелеш кнезу Милошу 12 фебруара 1819, бр. 8.

¹⁰⁾ Нил Попов, Србија и Русија (књ. I—IV. Српски превод. Београд, 1870 и 1872 г.) I, стр. 139.

¹¹⁾ Гавриловић, Милош I, стр. 493; Куниберт, стр. 134; Попов I, стр. 147; Ранке, стр. 206.

¹²⁾ Куниберт, стр. 138.

¹³⁾ Д. А. Нар. к. — Кнезови кнезу Милошу 10 септ. 1820, бр. 32.

¹⁴⁾ Куниберт, стр. 138.

чинио њихова браћа по Влашкој и Грчкој; на великој плаци и богатом плену просто су им завидели. А после разочарења са Абдулином буном, у пролеће 1821 године, коју је кнез Милош без крви угушио, Турци су као освету спремили у Београду „крваву вечеру“, чија је прва жртва требао да буде кнез Милош.¹⁵⁾ Међутим, он им ни сад није дошао у Београд. Из страха да место њега не убију брата му Јеврема, који се тада затекао у Београду, кнез му је поручио из Крагујевца да никако не верује Турцима и да им не иде у град.¹⁶⁾

Неповерљив и обазрив према Турцима, кнез Милош је успевао да срећно измакне толиким опасностима. У томе су га помагали и сами Турци: неки из страха од горих последица, а неки из личних обавеза према њему. Многи Турци у везировој околини били су и пријатељи кнеза Милоша, које је он знао тако вешто да купи и привеже за себе. Међу овима нарочито су се истицали везиров хазнадар Осман и остружнички спахија и једно време спахијски алајбег у Београду, Мустафа-бег, иначе отац Решид-бега писца *„Историје чудноватих догађаја у Београду и Србији“*.¹⁷⁾ Преко њих двојице и других људи из њиховог круга, кнез Милош се обавештавао на време о свему шта се смишља у Београду и какви се планови плету око његове главе.

Београдски везир Марашли-Али паша играо је дволичну улогу. На једној страни он је уверавао кнеза Милоша, кога је називао и братом, да је његова жеља да по сваку цену одржи мир и Србима помогне да до својих права дођу, док је на другој страни затварао очи пред оним што се предузимало и против кнеза Милоша и против српског народа, у колико у томе није и сам суделовао. Кнез Милош, неповерљив иначе према свакоме, а поготову према Турцима и Марашли-Али паши, са којим је у лукавству и притворству био на равној нози, — никада није слепо веровао богатим турским обећањима. Он је Турке добро познавао; он је схватао и љубазност београдског везира, који ће и потпомоћи српске захтеве у колико су ови у складу са његовим личним интересом. Он је првих дана заједничког живота и рада у Београду осетио неискреност и притворство Марашли-Али паше. Зато је већ 5 фебруара 1816 године и тражио у име народа српског, који „лебди и гине за рахатлуком, сербезлуком и правдом“, — да Porta постави у Београду, мимо везира, свога дипломатског претставника, именом Мехмед-Емин Ефендију, бинамина београдског, да би он „ограничавао везира у сомовољи“.

¹⁵⁾ Кнезови Јеврему Обреновићу 13 маја 1821 г. (Вук. и Др. Ник. Петровићи, Грађа за историју краљевине Србије, време прве владе кнеза Милоша. Београд, 1884, II, стр. 204 и 257).

¹⁶⁾ Кнез Милош Јеврему Обреновићу 16 маја 1821 г. (Петровићи, Грађа II, стр. 203).

¹⁷⁾ Споменик XXIII

који је био под утицајем рђавих Турака непријатеља српских. Овај претставник сувереног двора, кога Срби траже, био би, по мишљењу Срба, непристрасан оцењивач прилика, и као такав он би једино могао „правду казати“ о расположењу на обе стране.¹⁸⁾

Неповерење према Марашли-Али паши порасло је и због тога што је у дељењу правде био врло пристрасан. Док је према Србима и за најмању кривицу био врло строг судија, дотле је према Турцима, злочинцима над Србима, био јако попустљив. Зато он и није учинио ништа ефикасно чим би стао на пут разузданости и турским безакоњима у Београду. А у колико је нешто и предузимао у томе погледу, све је то било више привидно и формално. Турцима, на пример, који су 7 септембра 1820 године пуцали на кнежев конак и српску цркву у Београду и при томе изговарали најбестидније речи на рачун Срба и њиховог кнеза, — судио је сам везир Марашли-Али паша: један је осуђен на смрт и требало је да се посече на Калимегдану, а остали су кажњени новчаним казнама и одузимањем тимара. Овај везирски суд „кабулио“ је и царски човек, који се тада беше затекао у Београду. Међутим, тајно, после извесних разговора између царског човека, везира и спахиског алајбега Халид-бега, сви су пуштени „без сваке каштиге“, док су Срби уверавани да је казна извршена.¹⁹⁾ А само месец дана раније, да би неправда била уочљивија, везир је обесио на Калимегдану једног осамнаестогодишњег српског младића само због ситне крађе у неком турском дућану.²⁰⁾ Чувен је био зликовац и насилник неки делија Ђурта против кога су Срби подизали многе тужбе код везира. Он га је, најзад, као „сургун“ за тешка недела само отерао из Београда, али нико није могао сазнати куда и којим је путем отишао.²¹⁾ Дешавало се по неки пут да падне и топовско ђуле са града у српску београдску чаршију. Код таквог једног случаја, када је ђуле погодило и једну српску приватну кућу, истрагом код турских топџија у граду никако није могло да се утврди „како је ђуле дошло у топ.“²²⁾

На другој страни сами Турци својим међусобним односима давали су утисак страшног нереда и недисциплинованости. Свађе међу њима биле су врло честе а покаткад и крваве. Пред везиром у граду понекад су се водиле читаве пушчане борбе и на разбојишту падали мртви и рањени,²³⁾

¹⁸⁾ Петровић, Грађа II, стр. 38.

¹⁹⁾ Д. А. Нар. к. — Георгије Евангелидес кнезу Милошу 10 септембра 1820 г. бр. 50.

²⁰⁾ Кнезови Милошу 6 августа 1820 (Гавриловић, Милош I, с. 490).

²¹⁾ Д. А. Нар. к. — Кнезови Милошу 22 априла 1820, бр. 7.

²²⁾ Д. А. Конак — Алекса Симић кнезу Милошу 1836 г.

²³⁾ Д. А. Нар. к. — Кнезови кнезу Милошу 12 јуна 1819 г., бр. 12а.

што је Србима задавало оправдан страх, да у таквом једном нeredу не изврши над њима покољ неодговорна руља разјарених и крвљу острвљених Турака. У таквој прилици ни везиrow ауторитет, макар и искрено заложен, није био довољна гаранција за српску сигурност.

II- Кнез Милош напушта Београд и његов сукоб са везиром Марашли-Али пашом због тога

Како смо видели, стање у Београду првих година после устанка било је такво да оно ниуколико није могло да гарантује кнезу Милошу миран живот у њему. Напротив, опасност по његов живот била је увек и на сваком кораку. С друге стране, уз везира у Београду и под чељустима турских топова са града, кнез Милош се није осећао слободан у својој политичкој акцији. Везир се понашао као врховни господар који има намеру да српскога кнеза одржи према себи само у односу потчињеног чиновника и референта за српске послове у Београдском пашалуку. Не одричући везиру то право, кнез Милош се носио другим амбицијама: није он само турска административна личност, већ и политичка. Своју националну политичку мисију он, разуме се, није никад истицао пред везиром и Турцима, али ју је у себи осећао и носио. Његов политички рад, као народног вође, одређен је вољом народа и ратним победама; пробужена свест народа у Шумадији не може више натраг, она је учинила само први корак на великом и значајном путу народног ослобођења и стварања народне државе. То је учињено под његовим вођством. За даљу политичку акцију, широку и планску, коју је он имао и у будуће да води, био је потребан други дух и друкчија средина од оне коју је пружао турски и анархични Београд.

Из тих разлога кнез Милош није од првога дана волео Београд као своје седиште. И он је тражио изговор да га напусти и да оде у унутрашњост. Турске провокације и насиља над Србима дали су му повода да то једнога дана учини. Др. Михаило Гавриловић претпоставља случај да је кнез Милош сам инсценирао онај напад на конак 24 децембра 1815 године само да би компромитовао Турке и напустио Београд.²⁴⁾ Ипак је остао у њему до краја 1817 године. Излазио је пред везира и узајамно су се обасипали притворном љубазношћу и комплиментима. А кад се тај неприродни однос није могао више одржати, кнез Милош је крајем 1817 Београд сасвим напустио. Отишао је прво у Црнућу, где му се породица и стална канцеларија налазила. Одатле је почетком 1818 године прешао у Крагујевац. Иначе, сам кнез Милош

²⁴⁾ Гавриловић, Милош I, стр. 265.

прича да га је на напуштање Београда у то време дефинитивно одлучио један турски злочин. Неки Турчин спахија убио је једнога дана у Београду без икаквога разлога једнога Србина. Милоша је то страшно заболело, па је ухватио убицу и убио га на гробу погинулог Србина. После тога напустио је Београд и престао уопште да у њега више долази.²⁵⁾

Одлазак кнеза Милоша из Београда никако се није свидео везиру Марашли-Али паши. Он је тај корак сматрао као одметништво српскога кнеза од царске власти, чији је претставник везир у Београду. С друге стране плашио се, да то није реакција на припремано разоружање српскога народа, о чему су почетком 1817 године већ биле стигле инструкције из Цариграда.²⁶⁾ У оба случаја последице могу да буду тешке, мислили су Турци. Одласком на Рудник и у Крагујевац кнез Милош је отишао у онај крај Србије који је дигао буну и започео борбу у оба устанка. То је била једна околност која је плашила Турке и коју су они разматрали код тумачења Милошева поступка. Они су одмах претпоставили могућност да се неки народни бунт отуд може опет појавити; у толико пре то може бити што је Милошев рад тамо ван домашњаја турског надзора. Резонујући тако, а одбацујући при томе турска насиља као разлог његовог напуштања Београда, створила се код везира и Турака велика сумња у Милошеве намере; та сумња родила је страх, који је под утицајем фантастичних прича о Милошевом крсташком походу на Београд, имао покаткад панично дејство на муслимански београдски свет.

Да би умирио и себе и своје Турке, Марашли-Али паша позивао је кнеза Милоша да се врати у Београд. Уверавао га је у своје пријатељство и добре намере и да, према томе, нема чега да се боји у Београду. Није тачно, говорио је он београдским кнезовима, да се кнезу Милошу о глави ради. Оно што је речено и дато то има да остане, то се неће и не може натраг узимати. Он се залаже у Цариграду да се народна права одобре и потврде; Милоша љуби као брата и никакво му се неверство у Београду не спрема. „Свећу коју сам једанпут запалио својом руком, нећу је гасити“, — поручио је Марашли-Али паша кнезу Милошу.²⁷⁾

Ипак, кнез Милош није дошао. Чак је и насиља турска у Београду искоришћавао да оправда свој став према Београду. Поводом оне изигране пресуде везирове над Турцима, који су пуцали на цркву и београдски конак, кнез поручује кнезовима Народне канцеларије у Београду да због тога уложе протест код везира, али „тихо“, да не настојавају нарочито да се кривци казне, јер ће ово искористити за тужбу девлету „каково насиље (Турци) нама чине и да нас нико нема да

²⁵⁾ Милићевић, Кнез Милош прича о себи. Споменик XXI. стр. 15.

²⁶⁾ Гавриловић, Милош I, стр. 292.

²⁷⁾ Д. А. Нар. к. — Ђ. П. Ђелеш кнезу Милошу 1821 г., бр. 41.

брани"; то ће се навести и као „узрок што ми у Београд до-
ходити не смео“.²⁸⁾

Што се тиче завере против Милоша и везировог учешћа у њој, Марашли-Али паша то је категорички демантовао. Он је уверавао да кнеза Милоша не би убио ни онда кад би добио и тридест и шест фермана од самога девлета за његово погубљење. Чак, напротив, у томе случају он би и сам, каже, писао кнезу Милошу да не долази у Београд.²⁹⁾

Кад је и поред свих везирових уверавања кнез Милош остао при своме да се не врати у Београд, Марашли-Али паша му је запретио да ће га, ако не дође да „царске послове“ свршавају, збацити са кнежевског звања и на његово место довести друго лице. „Ако ме је он окнежио, нека ме и рас-
кнежи“, — одговорио му је на то кнез Милош, али у Београд није хтео да се врати, изјављујући да царске послове може свршавати и у Крагујевцу.³⁰⁾

Кнез Милош није хтео да дође у Београд ни онда када је августа месеца 1820 године у њему читан царски ферман упућен Србима. Мехмед-Есад Ефендију, који је ферман до-
нео, кнез је сачекао у Баточини близу Јагодине, поздравио га како приличи царском човеку, али у Београд није дошао и поред многих везирових порука, јер ни присуство царског изасланика није ниуколико осигуравало његову без-
бедност. Али да се то не би схватило као акт непослушности према сувереној власти, која захтева да се ферман чита у Београду, везировом седишту, кнез Милош је пристао да дође у Београд, али само под условом да га прати народ. Зато је он из Баточине, раставши се са царским изаслаником, пошао у Црнићу, а одатле преко Шумадије у Остружницу, под Београдом, где је имао око себе као пратњу више од хи-
љаду најодабранијих људи. Везир се уплашио „кабалука“ који кнез Милош собом води, па се зато успротивио његовом уласку у Београд. Зато је читању фермана од стране Срба присуствовао само Јеврем Обреновић са 200 до 300 људи, док је кнез Милош за то време био у Остружници. Међутим, ферман је требало саопштити и кнезу Милошу, јер су њим од Срба тражене извесне изјаве, које је у име њихово могао да да само он. Зато је царски хоџа-ћан 26 августа дошао „у
врбе где Топчидер у Саву утиче“, ту се састао са српским кнезом и прочитао му ферман. Кнез Милош, претходно иначе обавештен од Руса о неповољној садржини овога акта, није хтео ферман да прими пошто „желанију народа несовет-
ствује.“³¹⁾ Место тога кнез Милош је сада први пут, у врбама

²⁸⁾ Кнезови Милошу 9 септ. 1820 г. (Гавриловић, Милош I с. 503).

²⁹⁾ Д. А. Нар. к. — Кнезови Милошу 2 марта 1820, бр. 1.

³⁰⁾ Вук, Историјски списи I, стр. 174; Куниберт, стр. 137.

³¹⁾ Кнез Милош Мехмед Есад Ефендији 27 августа 1820 (Петровић, Грађа за историју краљевине Србије, време прве владе кнеза Милоша, Београд, 1882 г., I, стр. 138).

код Топчидера, поставио Турцима у име народа захтев, да се на Србе примени букурешки уговор и да им се да аутономија која им је загарантована његовом осмом тачком.

Царски комесар Мехмед-Есад Ефендија, наљућен овако отвореним захтевом кнеза Милоша, вратио се демонстративно преко Аустрије и Влашке у Цариград, где је кнеза Милоша претставио као одметника и хајдучког вођу. Марашли-Али паша, забринут, остао је у Београду да са београдским спахијама и даље снује рушилачке планове против Србије и њене слободе; а кнез Милош, свестан замашности питања које је постављено, вратио се у Крагујевац, у народ, да тамо прибере и ојача снагу за нова искушења и за нове борбе.

Београдски везир Марашли-Али паша и кнез Милош нису се више видели. Идуће године, 21 августа 1821, везир је у Београду умро. Ни после њега, за дуго година, кнез Милош није уопште долазио у Београд. Са везирима и београдским Турцима он је доцније општио преко кнезова Народне канцеларије док је ова постојала, а после преко кнезова Београдског суда и свога базрђанбаше у Београду. Тек 1830 године кнез Милош је први пут после толико времена дошао у Београд, и то као признати кнез и свечано, с народом и оружаном војском, да чује царски хатишериф, који је испуњавао његове и народне жеље.

ГЛАВА ТРЕЋА

ИЗБОР КРАГУЈЕВЦА ЗА ПРЕСТОНИЦУ

1- Средишно место Рудничке Шумадије

Под околностима у којима је живео Београд, како смо видели, он је био сасвим немогућ као седиште кнеза Милоша. Зато га је он и напустио крајем 1817 године с намером да у средини народа, и под његовом заштитом, развије даље своју политичку активност. У Горњој Црнући, на Руднику, он то није могао да ради. Горња Црнућа је само ратни збег. Србија је изашла из периода оружаног и устаничког рата, када је Горња Црнућа вршила свој задатак, и ушла у период политичке борбе и организаторског и културног рада, што захтева друга сретства и организованији и сложенији живот, који Горња Црнућа не може да пружи. Зато је место Београда и Горње Црнуће дошао у обзир Крагујевац, на који је кнез Милош мислио још раније и који је по његовом мишљењу, као престоница, могао за моменат најбоље да одговори народним и државним потребама.

У своје време кнез Милош се доселио у Горњу Цунућу са својом породицом да би био безбеднији од Турака. А како је у устанку постао предводителј народа и његов кнез са свима атрибутима врховне власти, то је његова Горња Црнућа, без икакве претходне одлуке, постала место седишта врховне земаљске управе.

Београд, пак, требао је да буде седиште кнеза по жељи београдског везира Марашли-Али паше, који је и кнеза Милоша и српску власт сматрао само као органе нове турске политике у Србији.

За Крагујевац као престоницу одлучивао је поред кнеза Милоша и народ преко своје скупштине у манастиру Враћевшници, под Рудником, почетком маја 1818 године.¹⁾ Како је кнез Милош у то време у Крагујевцу већ градио своје конаке, то је овом скупштинском одлуком само потврђен избор који је био он већ сам учинио.

¹⁾ Милићевић, Кнежевина, стр. 328 и 332 и Писана биографија, стр. 17.

Зашто баш Крагујевац? У ослобођеној Србији било је вароши и већих по броју становника и значајнијих по својој историској прошлости од њега. Разлози који су говорили за Крагујевац били су јачи од тога. То је психолошко осећање сигурности у њему, затим географско-административни положај и национална хомогеност његовог становништва.

Осећање сигурности психолошки је стварано фактом, што се Крагујевац налази у средини Шумадије, која је родила устаничку мисао, дала прве народне вође и понела устанички барјак. У његовој близини, на Руднику, започете су прве борбе у оба устанка и извојеване прве победе над Турцима. Шумадиске централне нахије, — Јасеница, Лепеница, Гружа и Рудник, — чине Рудничку Шумадију, која историски највише значи. Она се прво одлучила на устанак, она је, иначе етнички здрава, националним идеалима одушевила и покренула целу Србију и за њену слободу показала највише смисла и пожртвованости. Средишно место ове тако значајне области био је Крагујевац.

Поред тога, сам кнез Милош осећао се најсигурније међу људима овога краја. Он је ту одрастао, заједничким животом и патњама стекао је највише личних пријатеља, и у најкритичнијим моментима осведочио се у њихову оданост и према себи и према Србији. И рачунао је, сасвим оправдано, да ће у доцнијем своме раду, поред личне и породичне сигурности, наћи међу њима највише разумевања и идејних присталица.

Према томе, морални ауторитет који је Рудничка Шумадија стекла у националној борби и њена готовост да и даље подноси жртве и чува оно што се тако скупо стекло, створили су код свих, и код кнеза Милоша и код народа, једно дубоко психолошко осећање сигурности и поверења у људе тога краја. Зато се тврдо веровало, да ће Србија, под њиховом заштитом и, разуме се, под заштитом Рудника, чији је „сваки грм по један Србин“, — бити најбоље сачувана и у даљем своме животу вођена са највише успеха.

Други тако исто важан разлог био је погодан географско-административни положај Крагујевца. Његова област имала је централни положај у ослобођеној Србији, па је из њега, као центра и престонице, могла најлакше и најбрже да се одржава административна веза са целом земљом. Уз то Крагујевац има природну заштиту и одбрану у шумовитим огранцима рудничких планина којима је са три стране опкољен. Спуштајући се око њега у једном мирном и благом нагибу, оне не спречавају његову комуникацију са околним насељима од којих привредно живи. Напротив, он је раскрсница путева којима је везан са Грузом и Јасеницом, Рудником и Моравском Долином, богатим привредним областима.

Поред тога, што се нарочито тражило, Крагујевац није на Цариградском друму да би га узнемиравали Турци и Арнаути, који су овим путем, као главном саобраћајном артеријом кроз Србију, непрестано крстарили од Ниша до Београда и од Београда до Ниша. Живот Срба у Параћину, Ђуприји, Јагодини и другим местима поред Цариградског друма, и њихове сталне тужбе против Турака, научили су кнеза Милоша да буде обазрив при избору своје престонице. Зато не може да дође у обзир ни место на царском друму, ни место у коме су Турци у већем броју. Што даље од Турака, али увек са њима у рушењу њихове сопствене власти у Србији, био је начелан и доследан став кнеза Милоша према Турцима.

И у погледу становништва Крагујевац је најбоље одговарао постављеним захтевима. Он је био углавном без Турака, и сем нешто цинцарских породица, његово је становништво било српско, национално хомогеније него у другим варошима у Србији. У устанку доста лако ослобођен и без великих жртава, Крагујевац се брзо ослободио својих Турака, који су продали своја имања Србима и разишли се. Тек по неки Турчин могао се по крагујевачким сокацима видети и доцније, за неколико првих година после ослобођења. До доласка престонице у њега и нешто више и чешће, а после тога времена све мање и ређе, да их убрзо скоро сасвим нестане. „Благодареније буди Богу Турака у Крагујевцу већ нема“, — са задовољством бележи српски путописац 1826 године.²⁾ Муселими крагујевачки, који су се често смењивали, и Турци који су се око њих купили, било као њихови помагачи или као путници у пролазу, сачињавали су једини турски муслимански свет у Крагујевцу. Они су у њему имали и своју џамију мало необичне историје, али у то време већ дотрајалу и напуштenu.³⁾ Задуго се помиње у Крагујевцу и једна турска кафана, коју је кнез Милош поклатио Турчину Мули Салину, дугогодишњем крагујевачком муселиму и одличном своме пријатељу.⁴⁾ Имајући у њега нарочито поверење, кнез Милош је Мулу Салина узео за свога писара, те му је овај једно време водио преписку на турском језику.⁵⁾ Зато се он за дуго помиње у Крагујевцу. Иначе, становника Турака, који би имали своје конаке и у њима стално живели, као што је био случај у свима осталим варошима у Србији, Крагујевац није имао чак ни 1818 године, судећи по једном писму кнеза Милоша из тога времена.⁶⁾

²⁾ Јоаким Вујић, Путешествије по Србији I (Рукопис у Нар. библиотечи у Београду).

³⁾ Радосав П. Марковић, Црква кнеза Милоша у Крагујевцу. Крагујевац, 1935, стр. 20—28.

⁴⁾ Порушена је 1837 г. — Д. А. Савет 1837, бр. 436/VII

⁵⁾ Д. А. Ки. к. — Кнезови кнезу Милошу 19 септ. 1826 г.; Вујић, Путешествије, I (рук.).

⁶⁾ Кнез Милош А. А. Пинију 6 новембра 1818 год. (Гавриловић, Милош II, стр. 256).

Као што се види, Крагујевац је, са преимућствима над осталим местима која су при избору престонице могла доћи у обзир, највише одговарао жељама кнеза Милоша и политичким потребама земље. Као престоница он је у томе часу пружао највише гаранција за кнежеву личну сигурност, за сигурност његове породице и народне благајне, као и за шири политички и културни рад, којим је нову српску државу требало еманциповати од Турака и у њену унутрашњу организацију унети духовне и животне елементе српскога народа.

II- Милошев Крагујевац

Међутим, кад је Крагујевац 1818 године изабран за престоницу, он је био мала паланка са 193 куће и 378 пореских глава.⁷⁾ Доцније се он развио у већу варош дограђивањем нових кућа за нове досељенике, које је нова престоница довела из разних југословенских крајева, као и подизањем разних здања за власти и установе централне земаљске управе. Тако је он, поред војске која је у њему гарнизонирала, имао 1837 године 2926 становника.⁸⁾ Даље бројно кретање становника до краја прве владе кнеза Милоша није нам познато.

Стари Крагујевац, турска чаршија око шанца и џамије, остављен је да, прљав и трошан, изживи и нестане трагом својих дојучерањих господара. Нова српска варош подигнута је мало даље од „старе чаршије“, на левој обали Лепенице, одакле се пружао леп поглед на лепеничку долину и њено залеђе. Сарадњом народа прво су саграђени кнежеви конаци: Мушки или Кнежев конак, који је био центар овога центра, затим Шарени конак или Конак кнегиње Љубице, кога Јоаким Вујић назива и харемом кнеза Милоша,⁹⁾ и најзад Амицин конак за кнежеву свиту и старешине који би народним послом долазили у Крагујевац. Око ових конака подигнут је читав низ мањих и већих зграда за лични и породични живот кнеза Милоша. Сви ови конаци са споредним зградама око себе сачињавали су кнежев двор, који је био опасан палисадима. Са грађењем конака почело се још 1817 године. Преко пута двора, на десној обали Лепенице, кнез Милош је подигао 1818 године своју придворну цркву,¹⁰⁾ а око двора и цркве грађене су друге јавне зграде за војску, школе и друге разне државне установе према потреби како је која установа стварана. Тако се овде формирао кнез Ми-

⁷⁾ Тих. Р. Ђорђевић, Из Србије кнеза Милоша, књ. II, 1924 у Београду, стр. 291.

⁸⁾ Д. А. Црква, 1837 г.; Марковић, стр. 17.

⁹⁾ Вујић, Путешествије по Србији. Издање Срп. књ. задруге 1901, I, стр. 169.

¹⁰⁾ О томе: Марковић, Црква кнеза Милоша. Крагујевац, 1935 г.

лошев Крагујевац, који је од турске и цинцарске т. зв. „старе чаршије“ био за дуго одвојен њивама и ливадама.

Историски Крагујевац то је овај Милошев Крагујевац. Пуне две деценије радило се без предаху у њему, као у државном центру у коме су биле концентрисане све власти и народне установе.

Народна канцеларија у Београду, која је по првобитној замисли имала да буде главна власт у земљи поред кнеза, са великим судским, административним и политичким атрибутима, — одласком кнеза Милоша из Београда сведена је на обичну канцеларију за посредовање између кнеза и турског везира. Њена судска и административна надлежност била је од тада ограничена само на Београд. Када су доцније посредничке функције пренете на кнежевог конзула, односно базрђанбашу у Београду, Народна канцеларија је потпуно изгубила свој општи и политички значај. Крајем 1826 године она је престала и да ради, а место ње појавио се Београдски суд.¹¹⁾

Доласком у Крагујевац кнез Милош је знатно проширио своју Кнежевску канцеларију, по доцнијем називу Придворну канцеларију, и на њу пренео све атрибуте власти београдске Народне канцеларије. Тако је Кнежева канцеларија из Горње Црнуће, преласком у Крагујевац, постала центар све административне и политичке радње у Србији. Из Придворне канцеларије постепено су се издвајале друге установе, — „Суд народни србски“, „Канцеларија народна србска“, „Општенародни суд“, нахиски магистрати, „Совјет Србски“ или „Совјет Крагујевачки“ и др.¹²⁾ на које је кнез Милош, оптерећен великим пословима, полако преносио по један део своје аутократске власти. Ради одржавања везе са тим установама, над којима је кнез Милош задржао и даље своју касациону власт, — установљено је 1827 године и звање књажевског претставника,¹³⁾ који је доцније, када су створена министарства, био у исто време и претседник владе и министар спољних послова.

Иначе, кроз те разне установе, политичке и просветно-културне, које су ницале у престоници, а чија појава значи народно буђење у многим правцима, наш народ је први пут почео самостално да ствара и да слободно политички и просветно живи. Томе буђењу и животу у зачетку дат је правац одавде, из Милошева Крагујевца, чије су одлуке, према томе, биле судбоносне за наш народ и за његову будућност.

¹¹⁾ Гавриловић, Милош II, стр. 311.

¹²⁾ Петровић, Грађа II, стр. 370—372; Мита Петровић I, страна 552—560; Д. А. Савет 1837, бр. 485/VII.

¹³⁾ Алекса Јовановић, Правосуђе кнеза Милоша, „Правда“ 1907, број 42.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

РЕЗИДЕНЦИЈА ПРВОГА МИТРОПОЛИТА ЦЕЛЕ СРБИЈЕ У КРАГУЈЕВЦУ

1. Национализација цркве у Србији

Крагујевац је у два маха био и седиште највеће црквене власти у Србији, и то први пут од 1821 до 1823 и други пут од 1832 до 1835 године, што је знатно допринело његовом моралном угледу.

Први пут он је то постао сасвим случајно. Тадањи митрополит Агатангел, Грк по народности, уплашио се да га београдски Турци, озлојеђени у то време уопште на Грке због грчког устанка, не убију, као што су то урадили са његовим друговима у Цариграду. Зато је он, да би спасао главу, побегао 1821 године из Београда и дошао у Крагујевац, као што је учинио и кнез Милош пре неколико година.

Кнез Милош се обрадовао његовом доласку и желео је да га у Крагујевцу стално задржи и отргне из Београда и београдске средине национално у многоме туђе. Јер кнез Милош је имао намеру да цркву у погледу организације национализује, да је потчини своме утицају и да од ње створи инструменат нове националне политике. Присуство поглавара цркве у Крагујевцу, и ако туђинца по народности, претстављало је ипак једну повољнију околност у томе смислу. Агатангел је остао у Крагујевцу pune две године, до друге половине јуна 1823, када се поново вратио у Београд. Сва наваљивања кнеза Милоша да га задржи у Крагујевцу остала су без резултата. За митрополита Агатангла, као Грка, Крагујевац је био туђ, у њему се он нелагодно осећао и ако је био у средини своје пастве. Он је кнезу Милошу и навео као главни разлог што иде у Београд баш то што у Београду „има доста Грка с којима може да говори.“¹⁾

Али ту је било и нешто друго што је Грк Агатангел осетио и због чега је нагло напустио Крагујевац. То је била на-

¹⁾ Гавриловић, Милош II, стр. 682.

мера кнеза Милоша да на неки начин преузме из руку високога клира грчке народности и вођство цркве у Србији. Први корак у томе смислу кнез је учинио баш сада, за време бављења митрополита Агатангела у Крагујевцу. На крагујевачкој народној скупштини 13 и 14 децембра 1822 године створена је прва српска Конзисторија као национална црквена установа. Њом се ограничавала власт епископа и митрополита, а јачао утицај државне власти у црквеним пословима. Јер отада су све важније црквене ствари морале да се достављају државној врховној власти „на видјеније и одобреније.“²⁾ За прве конзисториске чланове постављени су враћевшнички архимандрит Мелентије Павловић и колубарски кнез Рака Тешић, који су, у вези са новим звањем, именовани тада и за прве „попечитеље просвештенија народнога.“ Овим актом брига о просвети пренета је делом и на цркву, односно на њено репрезентативно национално тело Конзисторију, чијом су се организацијом јако кријили интереси и у многоструко сужавала власт грчког епископата у Србији. Епископат није одобрио стварање ове установе, већ је против ње заузео категоричан став. Кнез Милош је и поред тога остао одлучан у овоме питању, због чега је два пута, 9 марта и 10 маја 1823 године, држао и црквени сабор у Крагујевцу, чија му је сагласност била потребна као ослонац за одбрану овако крупног корака у црквеној политици.

Тако је кнез Милош створио Конзисторију мимо воље владика Грка и против њих. Због тога је, само месец дана доцније, у другој половини јуна 1823 године, митрополит Агатангел, наљућен, просто побегао из Крагујевца у Београд, искористивши прилику кад кнез Милош беше на путу.³⁾

Међутим, Турци су Агатангела у Београду одмах по доласку ухапсили, и само благодарећи Милошевој интервенцији спасао је главу. Митрополит је за то био лично обавезан кнезу Милошу. Иналазећи се у тако незавидном положају између кнеза Милоша и Турака, у чијим су очима као Грци били компромитовани устанком у Грчкој 1821 године, — београдски митрополити били су приморани да се полако повлаче и да чине уступке пред захтевима српске националне политике.

Хатишерифом од 1830 године, којим је Србији гарантована унутрашња самоуправа, добила је и српска црква слободу богослужења, а споразумом са Цариградском патријаршијом од јануара 1832 године и аутономију. После тога избор митрополита и епископа било је право народа и кнеза, а цариградски патријарх давао је само формално одобрење и благослов. Београдски епископ добио је титулу „митрополит целе Србије.“

²⁾ Петровић, Грађа II, стр. 398—402.

³⁾ Исто, стр. 409.

Први Србин на митрополитском положају био је архимандрит Мелентије Павловић, Гужанин и конзисториски члан, посвећен у Цариграду 18 августа 1832 године. Он је сменио Антима, последњег Грка на томе месту, иначе пријатеља кнеза Милоша, кога је овај, због његове добротe био вољан да и даље, али само као епископа, у Србији задржи. Али Антим то није хтео. Схватајући нову ситуацију и националне потребе Србије, он је достојанствено и центлменски напустио Србију, растајући се са свима у најлепшем пријатељству, и молећи Бога да пошаље и на кнеза Милоша и на цео род српски „благодат и благослов на вјеки вјеков.“⁴⁾ Са овим речима напустио је Антим 21 октобра 1832 године Београд и Србију, пошто је претходно предао дужност митрополиту Мелентију и са њим 13 октобра заједно отслужио у београдској цркви последњу своју архијерејску службу у Србији. На острву Андросу, своме родном месту, чији је дим „више волео него тамњан Велике цркве“, он је после тога одмарао своју старост, сећајући се увек кнеза Милоша, Србије и српскога народа, који му је уливао поверење и импонувао здравом снагом и одлучношћу за национални идеал.

Овим актом обновљена је и формално „српска црква“ и створена могућност за њену пуну сарадњу у народним питањима, што је био један од циљева политике кнеза Милоша.

II- Кнез Милош и митрополити Мелентије и Петар

Одмах после Антимова одласка митрополит Мелентије пренео је своје седиште у Крагујевац. Његов главни стан био је у Топаловићевој кући;⁵⁾ али је митрополитском двору припадао и „владичин конак“ код цркве, у коме је била Конзисторија. Та мала и трошна кућа, порушена иначе 1911 године,⁶⁾ послужила је као дом прве српске митрополије. Кнежева придворна црква била је у исто време и митрополитска катедрала и једина парохиска црква за Крагујевац и неколико околних села.

Митрополитски конак био је врло скроман. Имао је једну собу за дочек, једну за канцеларију и трпезарију и две омање за становање и за ствари. Поред тога, у дворишту, у једној дрвеној згради, конак је имао још две собе за млађе и за „придворна лица у чину“; 1834 године придворну службу у конаку вршили су два јеромонаха, један из Фрушке Горе а

⁴⁾ Прилози за историју српске цркве — Гласник православне цркве, 1903 г., стр. 631.

⁵⁾ Д. А. Ки. к. — Кнез Милош Амици 1 октобра 1832 г.

⁶⁾ Марковић, стр. 71. — Акварел професора Г. Годића једина дина је слика зграде прве српске митрополије; слика се чува код Старе цркве у Крагујевцу.

други из Каленића, и ђакон из села Гривца у Грузи, који је по источњачком обичају био и „домаћи послушник архијерејски.“⁷⁾ Мелентијев ђакон био је Јанићије Нешковић, потоњи ужички владика, а ђакон митрополита Петра Гаврило Поповић, доцније професор Лицеја и његов ректор, а потом шабачки владика.

Митрополит Мелентије био је човек нарочито омиљен. Својим подвизима у устанку и родољубивим саветима у миру, он је стекао нарочито поштовање у народу и изузетно поверење и наклоност кнеза Милоша. Врата кнежевог конака њему су била увек отворена; у сваком весељу у кнежевој породици он је био први и најрадије виђени гост; он је био „наш попа“ за целу кнежеву породицу, а за народ и Крагујевчане „Господин“, како су га из уважања звали. Он је умео да задовољи кнеза Милоша не само добрим вођењем цркве, него и умешношћу да и у световним стварима „своје мненије и савете даје“ кад устреба. Његов утицај био је толики да је у унутрашњој политици, како каже један савременик,⁸⁾ он упражњавао власт „пола господарску“. Он се мешао у послове световних власти, судио и пресуђивао, изрицао телесне казне и „извршивао их на месту.“ Иначе, увек је био готов да с „крстом и мачем“ пође тамо одакле га „неослобођена браћа позивају“, у дубоком уверењу да је то крајњи и најглавнији циљ и народа и српске цркве. Ма да је митрополит Мелентије знао понекад и строго да осуди извесне поступке кнеза Милоша, а нарочито његове кораке „супротне законом браку“, — ипак је поверење и пријатељство међу њима остало увек чврсто и непомућено.

После смрти митрополита Мелентија, 11 јуна 1833 године у Београду, кога је кнез Милош искрено оплакао и као друга и као „највернијег служитеља“, — дошао је на његово место, сагласношћу кнеза Милоша и карловачког митрополита Стефана Стратимировића, кога је кнез нарочито консултовао у овоме питању, Павле Јовановић, дотадањи секретар Кнежеве канцеларије. Павле је родом из Илока у Срему, иначе у калуђерству је узео име Петар. Враћајући се из Цариграда, где је посвећен 6 децембра 1833 године, он је преко Пожареваца и Београда дошао првих дана 1834 године у Крагујевац,⁹⁾ где се настанио и наставио сарадњу са кнезом Милошем према традицији коју је нарочито продубио Мелентије.

⁷⁾ Гаврило Поповић, Автобиографија. — Ово је аутобиографија Гаврила Поповића, шабачког владике, иначе ђакон митрополита Петра у Крагујевцу. Рукопис се чува у Државном архиву у Београду. Инв. бр. 78. — Иначе је без почетка и свршетка: почиње са 2 а свршава се са 89 табаком. Из средине недостаје и 73 табак. Њом се послужио Алекса Илић за своје дело *Петар Јовановић, митрополит београдски (1833—1859)*. Београд, 1911 год.

⁸⁾ Исто.

⁹⁾ Новине Србске 1834 г., бр. 1.

Црква суделује при обављању многих послова јавнога карактера. Нарочито је била активна при решавању и извођењу просветно-културних питања, за која је митрополит Петар као школован човек имао много више разумевања од свога претходника, који је био једва писмен.

Али и поред тога, за време митрополита Петра, није било више оне личне интимне сарадње између два поглавара, носиоца духовне и световне власти, на коју је Крагујевац навикао за време митрополита Мелентија. Разлог за то лежао је у урођеној обазривости кнеза Милоша и недовољном поверењу према митрополиту Петру као младом човеку и дошљаку у Србији, кога је кнез узео само у недостатку домаћих способних људи за то високо звање. Мелентије је био скроман човек, кнежев ратни друг и његов најоданији пријатељ; обојицу је одгајила шумадиска средина и код њих формирала иста осећања и исте тежње, и улила им подједнаку љубав према отаџбини, коју су заједно освајали. Отуда међусобно разумевање, велико поверење и интимна сарадња.

Митрополит Петар је био нов човек, истина образован, али и амбициозан и сујетан; одушевљен философијом и класичним наукама, он је носио и извесне политичке погледе какви нису владали у Милошеву кругу, што се кнезу Милошу није свиђало. Стран по рођењу и васпитању, Петар је био доста туђ и духом и културом средини у којој је требало да ради, па је и навикавање на њу ишло и теже и спорије. Поред тога, он је дошао, као уосталом и већина Срба из Војводине, са извесним негативним предрасудама о Србији и животу у њој,¹⁰⁾ што је учинило да и он, као и остали који су отуд дошли, наиђе на тешкоће у освајању симпатија не само кнеза Милоша него и народа у Србији уопште.

Према томе, митрополит Мелентије као сапатник Србије и јунак са Љубића, уливао је својим радом и својом скромношћу више поверења и знао боље да угоди кнезу Милошу, него млади Петар, „Лепи Паја“, како су га у Крагујевцу звали, који је иначе јако импонувао својом богословском ученошћу, али који је дошао у већ извојевану и ослобођену Србију, занет историским и епским романтизмом, без непосредног осећања цене и жртава које су дате за њу.

Све те околности кнез Милош је знао добро да осети и процени, као и тежњу митрополита Петра да буде што независнији од световне власти у црквеним пословима. Зато је кнез био више резервисан према њему као поглавару цркве. Милентина буна почетком 1835 године дала му је за право. Кнез Милош се тада уверио да у оданости није митрополит Петар оно што је био митрополит Мелентије. Буна је ба-

¹⁰⁾ Слободан Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада (1838—1859). Београд, 1912 год., стр. 41; Куниберт, стр. 276—277.

цила оштру сенку на њихово пријатељство и на њихове добре односе; она је, изгледа, била и повод да се исте, 1835 године, седиште српске митрополије пренесе из Крагујевца у Београд.

Држање митрополита Петра за време Милетине буне било је такво да је кнез Милош посумњао у њега и у његове добре намере. По извесним околностима кнез је оправдано закључио да је митрополит Петар, ако не директно умешан, а оно свакако био упознат са великашком завером. Јер мало је чудно било да он, који је присуствовао крштењу у Симићевој кући у Крушевцу, ништа не зна о завери која је тада у Симићевој кући склопљена. „Како за Бога да бар ви не приметите, шта пијани људи говоре и совјешчавају,“¹¹⁾ — каже му прекорно кнез Милош у писму из Пожаревца 7 јануара 1835 године у моменту када је буна већ мирном ликвидацијом привођена своме крају.

Сва љубазност и уверавања митрополита Петра да он о завери није ништа знао нису могла разбити сумњу. Поред тога кнезу Милошу се није допадало ни то, што је митрополит Петар, састајући се са људима из народа, који би послом долазили у Крагујевац, затим са члановима Народног суда и осталима државним чиновницима, — стварао од себе и од свога конака неки други политички центар, поред онога који је у Крагујевцу претстављао кнез и његов двор. Те широке везе митрополита Петра са људима из народа постале су кнезу још сумњивије после искуства у Милетиној буну.

И једнога дана митрополит је добио од кнеза Милоша писмо „којим му одређује столицу у Београду и упућује га да се сели тамо.“¹²⁾ Пошто је и иначе те године рађено на премештају престонице у Београд, то овај кнежев корак тада није нарочито пао у очи нити изазвао неке неповољне коментаре. Владика Гаврило, тада ђакон код митрополита Петра, каже да је сеоба извршена „на измаку“ 1835 године. А у Топаловићеву кућу, у којој је „до сад митрополит обитовао“, уселила се „канцеларија војеног попечитељства“ и њен шеф Теодор Хербез.¹³⁾

¹¹⁾ Кнез Милош Митрополиту Петру 7 јануара 1835 год. (Алекса Илић, Петар Јовановић, митрополит београдски (1833—1859). Београд, 1911 г., стр. 243).

¹²⁾ Аутобиографија владике Гаврила Поповића (Ал. Илић, Петар Јовановић, стр. 429).

¹³⁾ Д. А. Ки. к. — 1835 год.

ГЛАВА ПЕТА

ПОКУШАЈ ПРЕНОСА ПРЕСТОНИЦЕ ИЗ КРАГУЈЕВЦА У БЕОГРАД 1885 Г.

1- Спремање српске резиденције у Београду и турски отпор

Српска слобода, коју су Срби фактички имали и српска држава, која је као фактичко стање постојала, — нису имали никаквога правног основа све до 1830 године, до хатишери-фа. Хатишерифом је Србима призната и слобода и држава и право да се под суверенством Турске и заштитом Русије национално и културно развијају. Наследно кнежевство у породици Обреновића, које је бератом 1830 године од султана признато, био је један атрибут више којим је то ново стање истакнуто.

И за стање до хатишерифа Крагујевац је имао највише услова да буде престоница Србије. Јер слобода мачем извојевана у устанку, имала је мачем да се и брани док се правно не призна и званично не гарантује. За то време и док то не буде кнез Милош је морао да буде у народу, у средини земље, ван опасности за лични живот, и увек спреман да, ако устреба, поново развије таковски барјак.

Тај разлог у тој мери после 1830 године није више постојао; Србија је била извојевана и гарантована. Под заштитом стања заснованог на уговорним обавезама два заинтересована двора, руског и турског, она је добила услове да се национално организује. За ситуацију тако великог и сложеног рада Крагујевац као престоница није био довољан. Он је у томе погледу имао много недостатака, који су уочени искуством од десет и више година. Пре свега он је био мали и немогућ да прими цео онај свет који престоница неопходно привлачи. Скупоћа животних намирница, које су често и из Београда доношене, затим скупоћа и неудобност станова, често су доводили до интервенције власти; прве прописе о максимирању цена и прву уредбу о становима налазимо у Крагујевцу из тих дана. Његове хигијенске прилике биле су

joш горе. Не само због нездравог места на коме лежи, него и због недостатка воде, јер мала Лепеница није била довољна да подмири потребе једног већег насеља и престонице. Због тога је кнез Милош још 1825 године и подигао себи конак у Пожаревцу и тамо преселио своју породицу, која је од тада у Пожаревцу највише живела. Затим, што је било нарочито важно, веза Крагујевца са периферном тачком земље, која Србију спаја са Европом, била је тешка, а по некад, због удаљености, рђавих путева и примитивних саобраћајних сретстава, просто немогућа.

Из свих тих разлога Крагујевац је требало напустити и место њега за престоницу узети неко друго, погодније место, по могућству и у првом реду Београд. Док је питање Београда било предмет дипломатских преговора у Цариграду и Петрограду, јер су се досељавању српске престонице у Београд противили Турци, кнез Милош је правио комбинацију са Смедеревом и Топчидером.¹⁾ Смедерево је привлачило положајем на Дунаву, непосредном везом са Аустријом, великом историском традицијом и пријатношћу и бујношћу своје околине. Чак је и својим животом било „много живље“ од Крагујевца, како каже један савременик.²⁾ 1835 године у томе „намеренију и сила материјала у Смедерево извезено било.“³⁾ Зато се у то време отселио из Крагујевца у Смедерево и Димитрије Давидовић, пошто је, као творац Сретењског устава, удаљен од политике и свих јавних послова. Он је у Смедереву себи подигао и двокатну кућу, јер је вероватно рачунао и са том околношћу да ће Смедерево бар привремено постати неки престонички центар.

Комбинација са Топчидером била је озбиљнија. Кнез Милош је мислио да се српско становништво исели из Београда, јер у њему заједно са Турцима не може живети, па да се насели у Топчидеру и тамо оснује своју српску варош.⁴⁾ Зато је кнез Милош у Топчидеру и подигао свој конак, који је започет још 1831 године.⁵⁾ „Кад не могу да присвојим садашњу варош, онда хоћу да је привучем себи“, — говорио је 1834 године кнез Милош францускоме дипломати Боа ле Конту.⁶⁾ Тај нови Београд, који ће се у Топчидеру изградити,

¹⁾ Др. Гргур Јакшић, Европа и васкрс Србије (1804—1834) IV издање. Београд, 1933, стр. 344 и 365; Вук, Преписка VI, стр. 100.

²⁾ Јаков Живановић, Неколико примечанија на књигу Словени у Турској од Кипријана Роберта. Споменик VI, стр. 30.

³⁾ Исто.

⁴⁾ Гавриловић, Милош Обреновић. Београд, 1912, књ. III, стр. 262—263; Јакшић, Европа и васкрс Србије, стр. 365.

⁵⁾ Ал. Симић Милошу 30 марта 1831 год. (Гавриловић, Милош III, стр. 325).

⁶⁾ Боа ле Конт, Србија у 1834 години. Превод Ст. Новаковића. Споменик XXIV, стр. 35.

сузбиће утицај турскога Београда и парирати његову снагу у привредном а нарочито у политичком животу Србије.

Међутим, са Смедеревом и са Топчидером остало је само на комбинацији. Смедерево је добило кућу Димитрија Давидовића и нешто материјала за јавне грађевине, а Топчидер само конак кнеза Милоша и цркву. И на томе се стало. Нова српска варош, као кнежевска резиденција, почела је да се гради у Савамали у Београду. Београд је био повољнији у сваком погледу и од Крагујевца и од свих других места, нарочито сада када су углавном били престали узроци који су кнеза Милоша пре неколико година отерали из Београда. Јер београдски Турци ипак су се полако мирили са својом судбином. У колико су још показивали какву снагу и давали отпор Србима, то је било само ради тога да себе утеше у једној ситуацији за коју су били и сами уверени да је, и поред моменталних успеха, више наклоњена Србима него ли Турцима. Али ти њихови протести и роптање против Срба нису били више опсност за Милошев живот као некада. Одредбама оба хатишерифа, од 1830 и 1833 године, загарантован је Милошев положај, призната је његова власт и право српскога народа да се аутономно организује. Док су у току 1830 године у Цариграду утврђиване одредбе хатишерифа о правима српскога народа, питање престонице стално је покретано од стране српских депутата и истицана потреба да се оно реши на тај начин, што ће се Србима уступити Београд, у који ће кнез Милош пренети званично седиште своје владе.

У дипломатским преговорима са Турцима око признања аутономије, Срби су имали потпору Русије и њеном сарадњом дошло се до хатишерифа 1830 и 1833 године. Овим актима, поред осталог, решено је и питање Београда и питање Турака у Србији. По члану 15 хатишерифа од 1830 београдски град, као и остали градови који постоје у Србији од давних времена, имали су да и даље остану у рукама турских гарнизона, док је свима осталим муслиманима који не припадају гарнизонима, било забрањено становање у Србији. То је решење којим су Срби били углавном задовољни, јер су добијали београдску варош, из које су Турци имали да се иселе. Срби су онда рачунали да ће после турског одласка моћи од Београда да направе свој политички и државни центар.

Међутим, одредбама хатишерифа од 1833 године ово је измењено на шету Срба. Муслиманима у свима варошима поред градова дат је овим другим хатишерифом рок од пет година да продају своја имања и да се иселе из Србије, док је за муслимане у предграђима Београда хатишериф изрично наређивао да ће у тим предграђима „становати увек“ и бити под влашћу

турскога везира управника београдске тврђаве. Кнезу и српским старешинама дато је право слободнога улаза и излаза у београдска предграђа, а Србима и Турцима, који су имали да живе заједно у Београду, препоручено је царским указом да живе у слози и да међу собом „никаквог кињења“ никада немају.⁷⁾ Овим другим решењем београдског питања, којим су Турци задржани за свагда у београдској вароши, Срби су били са разлогом незадовољни.

Ова измена хатишерифа од 1830 године на штету Срба и попуштање Турцима у питању Београда и осталих градова и вароши у Србији, дошло је као последица нових политичких односа између Русије и Турске. Усвајајући у међународној политици начело „одржања Турске“, против којег се до тада борила, Русија је прихватила турско тумачење првога хатишерифа у питању Београда и исељења Турака из Србије, да би зато на другој страни, у питању турских мореуза, од Турака добила за себе потребне концесије. Уговором у Унђарскелесију од 26 јуна 1833 године утврђено је пријатељство и одбранбено-нападни савез између Русије и Турске. Сва залагања кнеза Милоша после тога да се хатишерифским одредбама о градовима и муслиманима у Србији да логично и правично тумачење остали су без резултата; пријатељству и савезу с Турском, Русија је жртвовала Србе и лишила их права на Београд, које је раније сама признала и пред Турцима бранила.

Док је овакво решење београдског питања изазвало тежак морални одјек у народу, дотле је на другој страни оживело поново наде београдских Турака. Али није клонуо кнез Милош и ако је био јако увређен држањем Русије, коју због овога почиње да напушта. Истичући неправду која је Србима учињена, кнез Милош је упорно доказивао своје право на Београд и припремао се да у њега једнога дана опет уђе. Он је то питање отворено покренуо почетком 1835 године, када је покушао да се из Крагујевца пресели у Београд. Ослобођени успехом у градском и муслиманском питању, Турци су сада одлучно устали против преноса српске престонице у Београд, доказујући да је Београд „царска земља“, и да би долазак кнеза Милоша у њега значио насилно истеривање Турака из земље која само цару припада.

Међутим, кнез Милош је хтео Београд пошто-пото и поред тога што су Турци остали у њему и што се они одуширу његовом доласку. Јер дозволити да Турци овладају Београдом и из њега потисну српски елеменат, што би свакако било ако се оде у Смедерево или се у Топчидеру изгради српска варош, — било би врло штетно по будући живот и

⁷⁾ Хатишериф од новембра 1833 год. (Јакшић, Европа и васкрс Србије, стр. 415—418).

политички развитак Србије. Зато Београд мора да се чува и брани, мисли кнез Милош; мирном политичком и етничком пенетрацијом он мора бити освојен за Србе. Иначе постоји опасност да поред београдских Јевреја, Цинцара и Грка, који су сачињавали главни део београдског становништва, — и странци, аустриски поданици, користећи немарност и неактивност Турака, не освоје београдску варош, не покупују куће и имања, не приграбе трговину и тако од Београда створе један туђински центар, који би под заштитом Аустрије био опасан за националну политику Србије. Кнез Милош је и овај разлог у своје време навео Русима, бранећи своје несумњиво право на Београд, истичући уз то, да је у интересу и руске балканске политике да се Аустрија ни на овај начин не нађе у Београду.⁸⁾

Зато кнез Милош хоће да досели своју престоницу у Београд да би га тако освајао од Турака и у исто време бранио од Аустрије.

Напуштајући због тога идеју о Смедереву и Топчидеру, кнез Милош је почео да гради своје конаке у Савамали у Београду. Већ 1834 године кнез је спремао грађу и потребан материјал чак из Арада и Сегедина да у Савамали подигне свој двор „по европејском начину“.⁹⁾ Српска грађевинска делатност у ово време у Београду била је врло велика и изводила се под надзором кнежева биназемина Томе Вучића-Перишића. 1835 године гради се велика саветска зграда, касарна за војску, зграда за суд, мензулана и друге јавне и приватне зграде. У Савамали ужурбано се спремала резиденција кнеза Милоша.

Грађење у Савамали изазвало је читаву узбуну код Турака у Београду. Између београдског везира Веџи-Махмут паше и кнеза Милоша отворила се читава распра око тога. Био је обавештен и садрзам у Цариграду о најновијим српским грађењима у Београду и о намерама кнеза Милоша у вези са тим. Веџи-паша је уложио протест код кнеза и тражио да се рад у Савамали обустави. Он је кнезу Милошу нарочито замерио то, што он тај посао предузима сам на своју руку, без претходног споразума и одобрења из Цариграда, па му зато и саветује да обустави рад док не дође одобрење, или док сам кнез Милош не оде у Цариград и тамо се лично са садрзаом и девлетом о томе не споразуме.¹⁰⁾

Кнез Милош је остао упоран и градио је и даље без формалног одобрења и мимо турских протеста. Он није хтео да из Цариграда тражи одобрење, како му је везир саветовао, јер то би значило својевољно се одрећи једнога

⁸⁾ Милош депутатима 12 јуна 1833 г. (Гавриловић, Милош III, стр. 475).

⁹⁾ Д. А. Конак — Цв. Рајовић кнезу Милошу 21 фебруара 1834 г.

¹⁰⁾ Д. А. Конак — Ал. Симић кнезу Милошу 14 маја 1835, бр. 80.

права које је већ Србима дато. Јер ако хатишерифом 1833 године Србима није признато право на београдски град и његова предграђа, признато им је зато право на земљу ван варошких капија. А како се Савамала налази ван варошких капија, то значи да је она искључиво српска и да Срби имају право на њој подизати шта хоће. То значи даље да турска интервенција у овом питању нема никаквог правног основа. И зато кнез Милош гради у Савамали не обзирући се на протесте и савете београдског везира.

II- Спор око Баталџамије између кнеза Милоша и београдског везира Јусуф-паше

Да би се пошто пото одржали у Београду и сузбили Србе и њихове намере да потискивањем Турака и куповањем њихових кућа и имања, освоје Београд и национализују га, — Турци су прибегли и једној нарочитој мери. Место везира Веџи-Махмут паше, који је 19 септембра 1835 године отишао за босанског везира, дошао је у Београд 18 септембра везир Јусуф-паша Серезлија, који је према Србима уопште, као и сад у одбрану Београда, заузео још отпорнији став од свога претходника Веџи-Махмут паше. Да би спречио расељавање Турака, Јусуф-паша је све београдске Турке скоро лишно приватног власништва у Београду, а сва њихова непокретна имања прогласио за државна добра, која су они као притежаоци могли само да уживају, а никако да отуђе. На његов предлог о томе је дошао и царски ферман, који је прочитан у граду 15 новембра 1835 године, а који је иначе био противан одредбама хатишерифа од 1833 године о праву муслимана да слободно располажу својом имовином.¹¹⁾ Ове изузетне мере према београдским Турцима везир је овако правдао и објаснио. У току вековне борбе око Београда, он је по неколико пута прелазио у власништво Немаца, Турака и Срба, па су се за то време „прве и праве сајбије затрле“; тим што је правих власника нестало, сва београдска земља постала је царска, „следователно мира-мал“, која, према томе, може бити отуђена само са одобрењем царске власти. Зато је ферманом наређено везиру да потпуно забрани Турцима да продају своје куће и „миљкове“. Ако, пак, неко прода своје имање „ком другом народу“ и мимо ове високе заповести, овлашћен је везир да таквог Турчина, за казну и за пример другима, обеси пред вратима његове куће. Само у крајњој нужди, и по процедури која је утврђена, може се дозволити неком Турчину да прода једно имање, ако их има више, али ни тада никако Србину, него турској држави. На предлог

¹¹⁾ Д. А. Суд — Борбе Против кнезу Милошу 17 новембра 1835, бр. 60.

београдског везира и кадије, који сведочанством утврђују потребу продаје, исплаћиваће Висока порта „по вредности“ таква имања из царске „азне“, те тако откупљена ствар има да остане као „мира-мал“ и даље у турском власништву.¹²⁾ То су биле изванредне турске мере којима је требало бранити Београд од Срба.

Турци су пак свим силама радили да одрже не само садашњи положај у Београду, већ и да прошире свој утицај и развију турску чаршију и ван вароши београдске. „Туркиње просе, а Турци аргатују; но опет поправљају двије џамије међу српскијем кућама“, — каже Вук.¹³⁾ Они су прво покушали са оправком Баталџамије, која је ван вароши стајала забатаљена и упола порушена већ више од педесет година.¹⁴⁾ Успеју ли да оправе џамију, на земљишту на коме по хатишерифу немају права, Турци су рачунали да ће пробити лед и створити преседан за даљу акцију у томе смислу. Овакво држање Турака имало је да буде и одговор на грађења кнеза Милоша у Савамали.

Међутим, питање Баталџамије постало је једно крупно политичко питање. Назирући турске намере, кнез Милош се енергично одупро обнављању џамије, због чега је између њега и београдског везира Јусуф-паше избио оштар сукоб, врло карактеристичан за Турке и њихове методе да се по сваку цену одрже у Београду.

На протест кнеза Милоша зашто се џамија гради и шта то има да значи, везир Јусуф-паша уверавао је Србе да су по среди само верске а никако политичке побуде. Он се у исто време ограђује од тога да је идеја за оправку џамије потекла од њега. Напротив, то је предложио султану у Цариграду инжењер Етем-бег после свога повратка из Београда, где је долазио службеним послом да „ћевши град“. При прегледу „ћерица кроз кои вода у град тече“, он је случајно наишао на Баталџамију, каже везир, и видео да у њој свиње леже, па му је то скрнављење турске светиње дало повода да предложи у Цариграду да се џамија обнови. А девлет и султан, који „прави и оправља џамије и онде где не требају“,¹⁵⁾ — издао је одмах заповест и послао ферман да се џамија гради. У ту сврху одређено је и 40.000 гроша.¹⁶⁾

Кнез Милош никако није веровао Јусуф-паши, са којим је био још од првог сусрета на ратној нози, због његова отпора према народним захтевима и прозирне тежње да у свакој прилици омаловажи српскога кнеза. Напротив, кнез Милош је био уверен да је предлог за обнову џамије потекао

¹²⁾ Исто; Д. А. Савет — Ђорђе Протић Савету 2 новембра 1835 г.

¹³⁾ Вук, Историјски списи I, стр. 213.

¹⁴⁾ Д. А. Конак — Кнез Милош Ал. Симићу 17 јуна 1836, бр. 58.

¹⁵⁾ Д. А. Конак — Ал. Симић кнезу Милошу 15 јуна 1836, бр. 57.

¹⁶⁾ Д. А. Конак — Тома Вучић кнезу Милошу 12 јула 1836, бр. 74.

баш од њега, и у полемици са њим, која се тим поводом развила, он га напада врло оштро и доказује потпуну бесмисленост једне такве иницијативе. Она је толико нелогична да не одговара никако чињеницама и фактичком стању у Београду, каже кнез Милош. Нашто обнова ове џамије ван вароши на подручју српском, пита га кнез, кад има толико џамија попадалих и сасвим напуштених и у вароши и у граду до самих турских кућа. Ако везир хоће „да мелчете Богу воздвигне“, нека прво ове оправи, па ако се доцније укаже потреба за турске богомоље и ван варошког реона, онда ће Срби са деветом разговарати и наћи начин за споразум. Иначе, примећује даље кнез Милош, у Београду је било досад толико везира и кроз њега је прошло толико царских људи, који су били и паметни и свој закон побожно држали, па никоме од њих не паде на памет да царству „тако будаласто предложеније“ чини, какво је сада учинио Јусуф-паша.¹⁷⁾ Баш супротно томе, сви су они видели бескорисност таквога посла и да Баталџамија мора бити забатаљена „ма је поправили или не“; једини међу њима нашао се везир Јусуф-паша да се за њу залаже.

И кнез Милош из свега овога изводи политички закључак. Намере везира Јусуф-паше су врло провидне: не обнавља он Баталџамију ради тога што је џамија вернима потребна, него са намером да „уничтожи“ народна права и покаже да турска власт још постоји у Србији, да су Турци у њој као у царској и својој земљи и да ће у њој остати и мимо хатишерифа и народних права на која се Срби толико позивају. Јер после обнове забатаљене џамије, која није сама собом циљ, Јусуф-паша има намеру да око ње насели Турке и тако распространи турску варош и по Врачару.¹⁸⁾

Процењујући тако ситуацију, кнез Милош је ставио до знања везиру Јусуф-паши да његове намере значе гажење народног права, које проистиче из хатишерифа заснованог на „трактатима између два цара учињенима“.¹⁹⁾ Категорички изјављује да ће се народ томе одупрети. Српски народ од хатишерифа „ни длаке отступити неће“, па зато он „не допушта изван шарампова Баталџамију поправљати“; Турци тако што могу радити само у граду и вароши до „шарампова“, али никако даље од те границе. Срби су одлучно и против тога да турска војска и ради егзерцира излази на Врачар, јер је Турцима за то дат Калимегдан и ништа више.²⁰⁾ Срби неће ништа учинити Турцима што је хатишерифу противно,

¹⁷⁾ Д. А. Конак — Кнез Милош Ал. Симићу 17 јуна 1836 г. бр. 58.

¹⁸⁾ Д. А. Конак — Ал. Симић кнезу Милошу 16 августа 1837 г., број 94.

¹⁹⁾ Д. А. Конак — Кнез Милош Вучићу 7 јула и Вучић Милошу 12 јула 1836, бр. 74.

²⁰⁾ Исто.

па зато с правом траже да се и њихова права њим дарована ничим и ни од кога не нарушавају.

Пред оваквом решеношћу и одлучним ставом кнеза Милоша, везир Јусуф-паша је попустио. Зато грађење џамије ван вароши, после овога он не истиче више ка право за које ће Турци употребити силу, већ само као моралну потребу и као тражење које се поставља само у облику препоруке. Он после тога више моли српскога кнеза него што му заповеда. Везир сматра да су Турци кнеза Милоша доста задужили, и да он има моралну обавезу према султану и девлету да њиховој жељи изађе у сусрет. Из тих разлога он препоручује кнезу Милошу да испуни „девлетски емер“ и дозволи да се џамија обнови. Иначе може изгубити царску и девлетску милост.

Кнез Милош је и даље остао при своме гледишту. Ни пред „девлетским емером“, ни пред личном вољом султановом кнез није попустио нити у овоме питању изменио свој став. И султан и српски кнез, резонује Милош у оправдању свога држања, могу чинити узајамне љубави и услуге у приватним стварима, али што се тиче народнога и државнога посла, ту нема сентименталности, ту се мора остати изнад свих личних обзира. Кнез Милош је у овоме случају изјавио отворено и јасно да за девлетску и султанску љубав „нити хоће нити може што учинити.“²¹⁾

Тако је Баталџамија остала необновљена. Кнез Милош не само што није дозволио грађење и оправљање џамије, већ је и наредио, да би спречио досељавање Турака, да се српска мајсторска чаршија, чије је грађење било прво предвиђено у Савамали, подигне баш код Баталџамије поред крагујевачког пута.²²⁾

III- Везир Веџи-Махмут паша против српске престонице у Београду

Премештању престонице из Крагујевца у Београд Турци су се одупрли. Онолика ларма око српске Савамале и турске Баталџамије дигнута је била највише због тога, да би се у даном моменту спречио долазак кнеза Милоша и његове престонице у Београд.

Своју намеру о сеоби у Београд кнез Милош је саопштио Веџи-Махмут паши почетком марта 1835 године приликом једног личног разговора са њим у Београду. Том приликом везир на то није ништа приметио. Тек пошто се кнез Милош вратио у Крагујевац, везир је о томе питању рекао своје

²¹⁾ Д. А. Конак — Т. Вучић кнезу Милошу 12 јула 1836, бр. 74.

²²⁾ Д. А. Конак — Кнез Милош Вучићу 11 јануара 1837 г.

мишљење. Он је прво рачунао да кнез Милош хоће да пређе у Београд привремено, више формално, ради политичког ефекта, који му је био потребан за рехабилитацију ауторитета прилично уздрманог Милетином буном. У Београду је седиште царскога везира, те ће се народ пре у „обузданост“ довести кад свога кнеза види „у сојузу великога пријатељства“ са царским човеком²³), мислио је Вези-Махмут паша. И да би одржао мир у Србији, везир је био вољан да помогне овакав кнежев маневар, па је зато прешутао и дао свој пристанак да се престоница пренесе у Београд.

Али по извесним околностима које су дошле настале везир је стекао уверење да се кнез Милош „истино“ намерава преселити у Београд. У то га је уверило, пре свега, и досељавање првих чиновника кнеза Милоша, као што су Тома Вучић-Перишић, Вуле Глигоријевић и попечатељи Алекса Симић, Лаза Теодоровић и други, који су, по кнежевој наредби, дошли у Београд у току марта и априла 1835 године.

Већ 22 априла везир Вези-паша прави питање и саветује кнеза Милоша да се не сели у Београд; ако је пак неопозиво решен да то чини, онда бар да причека за извесно време док не добије пристанак и одобрење од Порте.²⁴) Исто тако је потребно, поручује везир, да се и кнез Милош претходно добро размисли о кораку који чини. Јер доласком српске престонице у Београд створиће се у њему таква ситуација која ће тешко моћи гарантовати мир међу Србима и Турцима. Везир уверава кнеза Милоша да му то говори из најбољих побуда, не само као везир и претставник царске власти у Србији, него као његов лични пријатељ кога, како каже, љуби не мање него себе и своју рођену децу.²⁵)

Какве су то стварне тешкоће које, по везирином мишљењу, спречавају кнеза Милоша да своју столицу премести у Београд? Пре свега то је опасност за кнежев лични живот, што му везир искрено предочава. У Београду има три до четири хиљаде Турака, ерлија и сејмена, који су „из света сабрани“; међу њима има свакојакних људи који могу какво зло учинити. Они могу то урадити или сами у огорчењу и изгубљености, или пак од некога, домаћег или страног, наговорени. Везир сасвим тачно мисли да кнез Милош већ има довољно искуства у томе какво зло може потећи и оданде одакле се човек и најмање нада. Кад су у Милетиној буни могли да дигну своју руку на свога господара и добротинитеља људи који су баш кнежевом заслугом „из ништа и ништа људима постали“, шта се онда може очекивати од Турака из белог

²³) Д. А. Конак — К. Стојановић кнезу Милошу 24 априла 1835 г., бр. 53.

²⁴) Д. А. Конак — К. Стојановић Милошу 22 априла 1835, бр. 52.

²⁵) Д. А. Конак — К. Стојановић Милошу 24 априла 1835, бр. 53.

света, који иначе у кнезу Милошу гледају свога великог непријатеља. Београдски Турци су тако распојасани и подивљали да ни сам везир није у могућности да међу њима потребан „запт“ учини; то би било тешко урадити да их је све „једна мајка изродила“, а камо ли међу људима разнога соја и порекла. А да се нешто кнезу Милошу и деси, „сохрани Боже“, са страхом примећује везир,²⁶⁾ — какво би зло снашло београдског везира и какве би биле последице једнога таквог догађаја.

Поред тога, постоји још једна незгода за српску престоницу у Београду. Кад је кнез Милош 23 новембра 1830 године дошао у Београд први пут после толико година, да саслуша царски хатишериф, он је кнежевски ушао у Београд, свечано са српском бандом, народом и својом униформисаном гардом. Тадањи београдски везир Хусеин-паша, чији је син чак изашао у сусрет кнезу Милошу, дигао је у част српскога кнеза турске сејмене стражаре са Варош-капије и Сава-капије, те је кнез Милош ту затекао на стражи српске војнике. Од тада се стално практиковало да кадгод кнез Милош борави у Београду, стражу на Варош-капији и Сава-капији чувају српски војници.

Ако се српска престоница премести у Београд, одмах се поставља и то питање: чија ће стража чувати Варош-капију и Сава-капију, турска или српска? Сам везир Веџи-паша сматра да би у томе случају требало сејмене сменити и обе капије предати Србима. Али је то немогуће: све да сам везир и има добру вољу за то, он то не може учинити; не само он, него ни сви други који после њега дођу. Београд је царска земља, а везири немају права са њом располагати на своју руку. Ни девлет то неће дозволити, мисли везир, јер попуштањем у овом случају била би угрожена егзистенција београдских Турака и царскога града. И сејмени, значи, морали би остати на капијама. А таква ситуација је врло незгодна и просто немогућа, признаје и сам везир.²⁷⁾

Везиру Веџи-Махмут паши било је стало у овоме питању, с једне стране, да одржи пријатељство или бар сносљиве односе са кнезом Милошем и Србима, који би били свакако угрожени доласком престонице у Београд. С друге стране, хтео је да се попуштањем према Србима не замери Порти, не би ли тако своје дане у Србији што је могуће више провео у миру. Зато он пријатељски предочава кнезу Милошу опасности у Београду, које су уистини постојале и које су у ондашњим приликама могле и да доведу до опасних догађаја. Спасевајући кнеза Милоша, везир је спасавао и себе.

Ма да је кнез Милош био свестан свих опасности које му прете у Београду, он ипак није одустајао од своје намере;

²⁶⁾ Исто.

²⁷⁾ Исто.

његово присуство у Београду било је потребно како ради начелног политичког става, тако и ради бржег и позитивнијег решења турског питања у Београду и осталим варошима у Србији. Зато је он, како му је и везир саветовао, да би легализовао свој поступак, тражио преко својих депутата у Цариграду, како се из преписке са везиром види, одобрење од Порте и руског посланика да може своје седиште и седиште своје владе преместити из Крагујевца у Београд.

По жељи Турске и савету Русије кнез Милош је у лето 1835 године предузео своје прво путовање у Цариград. Он је имао тамо лично да покрене и питање престонице. На Петровској скупштини у Крагујевцу 1835 године, на којој је објављен и утврђен кнежев одлазак у Цариград, кнез Милош је као циљ свога путовања, између осталог, истакао и решење питања престонице, увршћујући га тако у ред осталих важних питања, од чијег се доброг решења очекивала стабилност Србије и народно благостање.²⁸⁾

Међутим, питање престонице није решено у Цариграду. Не знамо да ли је кнез Милош то питање тамо покретао; или ако га је и покренуо, шта му је речено. Свакако није решено у корист Београда, јер иначе по повратку из Цариграда то би било и извршено.

Може бити да је и сам кнез Милош проценио ситуацију у Цариграду, довео је у везу са приликама у својој земљи, па из свега тога извео закључак да је потребно да престоница још остане у Крагујевцу. Бар до повољнијих прилика. Јер после повратка из турске престонице, кнез Милош је био заокупљен уставном борбом и другим важним питањима унутрашње политике, те није било свеједно где ће се та питања решавати: у Крагујевцу или Београду. С обзиром на заоштреност борбе и на тежње опозиционе струје у Србији, кнезу Милошу је за тај моменат политички више одговарао Крагујевац, који је био са њим, него Београд, одакле је подгравана опозиција против њега.

²⁸⁾ Гавриловић, Милош III, стр. 520.

ГЛАВА ШЕСТА

КНЕЗ МИЛОШ ПРОТИВ БЕОГРАДА — САВЕТ ПРОТИВ КРАГУЈЕВЦА

I- Турски устав и кнез Милош према њему

У првом периоду уставне борбе од 1835 до 1838 године, када су се у Србији испољила два опречна схватања, две супротне политичке идеологије, — апсолутизам, оличен у кнезу Милошу, и уставна демократија, претстављена у његовој опозицији, — Србија је претрпела велике промене у своме унутрашњем политичком животу. Од једне аутократске кнежевине, у којој је доминирала воља једнога човека, каква је Србија била до 1835 године, она се развила за време уставне борбе и по уставу од 1838 године у уставну монархију са олигархијом народних главара на челу.

На питању устава вођена је између кнеза Милоша и његове опозиције жестока борба, често пута са сувише страсти и врло ненамечена у појединим моментима, те је дала повода заинтересованим силама, нарочито Русији и Турској, да се јаче мешају у унутрашње прилике Србије. На крају, оне су у Цариграду, на „неутралном“ земљишту, и скројиле т.зв. *Турски устав* за Србију, истина уз сарадњу Срба преко „чрезвичајне“ депутације од три лица, али не и на задовољење политичких интереса Србије. По речима једнога савременика, устав је рађен „више на досаду кнезу, неже ли за слободу Срба“.¹⁾ Јер на једној страни, устав је ограничио кнеза Милоша установом Савета са непокретним и доживотним члановима, чиме је ојачана опозиција, док је на другој страни ојачан утицај Турске и Русије на штету кнежевине свемоћи и народних права. Како устав није био дело споразума између кнеза Милоша и његове опозиције, то је он народ поделио у две партије и још више га завадио. „Сви потоњи догађаји потичу од њега“ — тачно је рекао Ранке.²⁾ Јер многи

¹⁾ Стефан-Степча Михаиловић, Мемоари (од 1813—1843 и од 1858—1867). Средно их Ж. Живановић. Београд, 1928 г., стр. 116.

²⁾ Ранке, стр. 251.

потреси и несреће у доцнијем политичком животу Србије имају свој корен баш у оваквом уставу.

Због овога успеха у борби са кнезом Милошем уставобранитељи, како су се назвали борци за устав и за ограничену владу кнеза Милоша, дигли су главе и почели да се понашају као прави и једини господари у Србији. Члан депутације Аврам Петронијевић и главни експонент уставобранитељске опозиције у решавању уставног питања, тако се по неом овом победом над кнезом Милошем, да се при повратку из Цариграда понашао у Србији као какав „азијатски цар спровођу роба.“³⁾ Кнез Милош је био свестан снаге својих противника, који су сада успели да освоје симпатије оба двора, и руског и турског, и да тим обезбеде непосредну потпору рускога конзула Вашченка и везира Јусуф-паше, њихових претставника у Београду. Исто тако кнез Милош је био свестан и свога пораза, који му је падао врло тешко, као и своје немоћи да у даном тренутку ма шта ефикасније предузме. Зато је он, и ако безвољно, прихватио ситуацију каква му се наметала и покушао да се у њој како тако снађе и свој лични интерес са њом, бар за време, помири.

Због тога се кнез Милош званично показује задовољан уставом и стањем које је њим створено; он сарађује са „уставоборцима“, пред њима показује благо и љубазно лице и заједно са њима пише благодарна писма руском цару, султану, руском посланику у Цариграду Бутењеву, грофу Несселроду и турским великашима „који су за окончање дела наши содејствовали“. На другој страни опет кнез препоручује народу устав „као највеће сокровиште и адиђар“. У исто време он се мири са руским послаником у Србији Вашченком, кога лично није волео и кога је сматрао за интелектуалног вођу српске опозиције; он се са њим састаје у Београду 11 јануара 1839 године и споразумева о начину обнародовања устава. Колики је значај требало да има овај састанак са Вашченком види се и из писма, које је истога дана кнез послао у Крагујевац Савету и Великом суду. „Сва неспоразумјенија и све бриге, — каже између осталог кнез Милош,⁴⁾ које су нас о напредку премилог отечества Нашега до скоро обарале, изчезле су конечно данашњим Нашим састанком и договором с Господином Вашченком, тако, да нам та једина жеља још остаје, да нам се кормило Правленија Нашег љубовију и слогом оснажи, како ћемо час пре моћи доспети до пристаништа, у коме нас очекују плодови Нашег законног поредка, који ће се Уставом земаљским, ако Бог да, срећно започети...“ Како се види, кнез Милош овим предвиђа слогу и љубав међу сарадницима на преуређењу Србије у идејама и на основама које су новим уставом формулисане.

³⁾ Стевча, стр. 117.

⁴⁾ Д. А. Савет — Кнез Милош Савету и В. Суду 11 јан. 1839 бр. 64.

Међутим, између кнеза Милоша и Савета, у коме су уставобранитељи имали прва и најважнија места, пријатељство није дуго трајало. Јер докле год је кнез Милош гледао од уставобранитеља окрњене своје владалачке прерогативе, а уставобранитељи кнеза Милоша у реакционарним тежњама да их опет поврати, јасно је било да међу њима не може бити искрене сарадње и трајног пријатељства. То су потврдили догађаји који су настали убрзо после тога.

Нови устав обнародован је 13 фебруара 1839 године у Београду на скупштини „најблагоразумнији и најчестнији“ људи. Из Крагујевца су дошли на скупштину кнез Милош, саветници, чланови Великога суда; затим из унутрашњости земље одређени чиновници и изабрани народни кметови, њих 315 на броју; потом сви војни команданти, више духовништво и сви протопрезвитери, по два лица трговачког или занатлиског реда из свакога округа, и из целе земље многобројни народ; све је то дошло у Београд да чује „шта су му премилостиви цареви послали.“ Решид-бег каже да је овој скупштини присуствовало 10.000 Срба.⁵⁾ Пошто је устав гласио прво на име београдског везира Јусуф-паше, па онда на име кнеза Милоша, то је он прочитан прво на турском па онда на српском језику. Турци су овај чин нарочито поздравили: са београдског града је испаљен 21 топ, а два батаљона царске војске „држаше и одаше почаст месту на коме је ферман читан, плотуном из пушака.“⁶⁾

Устав је одмах штампан и растурен по народу; прво је продаван по пола цванцига, а пред Ускрс, по саветској одлуци, поклоњен је по један примерак свакоме селу, свима властима и надлештвима како би га о празничним данима народ могао прочитати. Иначе, устав је примљен са протестом од присталица кнеза Милоша, а са великим одушевљењем од уставобранитељских приврженика. Јован Хаџић, уставобранитељски адвокат и поета, који је уставној борби посветио и песму „Бој силе са законима“, каже да је на добијени устав сва Србија „заклинула кликом од радости“, сем, разуме се, кнеза Милоша, који се „жаса закона и правде.“⁷⁾ Да би цео народ како ваља схватио све благодети које устав доноси, одређена је доцније једна нарочита т. зв. „толкователна комисија“ да прође кроз све округе у Србији и непосредно изложи народу све користи које се од устава очекују.

И ван Србије устав је од многих сматран као политички напредак и поздрављен као велика нада читавог југословенског народа. Два одушевљена Илирца из Хрватске, Дими-

⁵⁾ Решид-бег, стр. 45.

⁶⁾ Исто.

⁷⁾ Др. Јован Хаџић, Спомени из мојега дневника, Огледало србско, Нови Сад, 1864 год., књ. I, стр. 264—266.

трије Деметр и гроф Јанко Драшковић, поред осталих, видели су у новом уставном стању у Србији зору нових дана Илирије, чија је кћи Србија поред Хрватске. Тако први, у песми „Утеха Илирији“, велича напор и успех Србије, која „премд' од свију остављена, с себе сврже већ окове,“ — а други у „Одзиву“ на ту песму, радосно поздравља илирску зору што руди од Србије и која га крепи у вери „да ће трудни минут' јади туге,“ под којим се налази илирски народ.⁸⁾

II- Сукоб кнеза Милоша и Савета на питању престонице

Одмах по обнародовању устава, пре него се кнез Милош са саветницима и владом вратио у Крагујевац, почело се „чи. нодејствовати“ по уставним одредбама. Саветници су нарочито журили ствар, јер су хтели да брзим одлукама што пре узму власт у своје руке и спрече реакцију у народу од које су се плашили. Сутрадан по обнародовању устава, 14 фебруара, кнез Милош је наименовао чланове за нови Савет и четири попечитеља за централну управу; списак свих ових лица предложио је кнезу дотадањи Савет 10 фебруара.⁹⁾ Сва ова постављења кнез је извршио „по предварителном преслушању мненија членова досадањег Савета и Суда великог,“ те је и у Савет и у попечитељство највећим делом увео своје најљуће противнике. Између осталих, ту су коловође опозиције: кнежев брат Јеврем Обреновић као председник и Тома Вучић-Перишић као члан Савета, затим Аврам Петронијевић као кнежевски претставник и попечитељ иностраних дела, и Ђорђе Протић као министар унутрашњих дела. Кнез, нови саветници и министри положили су заклетву на устав 15 фебруара у београдској цркви; кнез се свечано заклео да ће чувати устав и пазити да га и други чувају, како ће за то моћи дати одговор „на страшноме суду Божјем.“ Да би заклетва била тврђа, текст су потписали и оверили, поред митрополита Петра, и сви саветници и попечитељи. Два дана доцније, 17 фебруара, кнез је поставио пет чланова Великога суда, међу њима за претседника Голуба Петровића.

Тако је кнез Милош за четири дана у Београду поставио главне централне власти, које су у даљој сарадњи са њим имале да пропишу законе и устројства установа којима је нови устав требало потпуно увести у живот. То су: Устројство Државнога савета, Кнежеве канцеларије, централне управе т.ј. министарстава и Устројство гарнизоне војске. Ово су били главни предмети које је требало решити, и на њима,

⁸⁾ Новине Србске, 1839, бр. 26 (Прештампано из „Данице Илирске“).

⁹⁾ Д. А. Савет 1839, бр. 24; Новине Србске 1839, бр.7; Мита Петровић I, стр. 541—542.

као na органима устава, засновати нови уставни и правни поредак. Али, на првом кораку избио је сукоб између кнеза Милоша и Савета, који се уосталом и очекивао, и који ће се, на крају, завршити кнежевом абдикацијом 1 јуна исте године.

Прво питање на коме је избио сукоб било је питање престонице. Саветници су желели да у будуће стално остану у Београду и да у њему, поред везира и рускога конзула, раде пројектоване законе и примењују устав. Кнез Милош, међутим, хтео је да се иде у Крагујевац, у престоницу, и да се тамо у народу народне ствари свршавају. Он је уосталом и у указу о постављењу саветника нагласио то, наиме да ће Савет „моћи предузети у разсужденије предмете у..... уставу предписане му," кад се заједно с кнезом буде вратио у Крагујевац.¹⁰⁾

Међутим, Савет је покушао да ради у Београду и да убрза решења појединих питања и мимо кнежеве жеље и разлога. С обзиром на промену режима која се изводи, Савет је прво изнео мишљење да треба реорганизовати полицијски и судски апарат и довести на одговорна места људе сигурне и поуздане. То треба учинити без икаквог одлагања, па је зато и тражио од кнеза да тај указ потпише одмах, још у Београду. Савет је и изабрао лица за окружне начелнике и претседнике судова, разуме се из реда људи себи оданих, па је 20 фебруара са спремљеним списком изашао пред кнеза; списак су поднели и с кнезом о томе лично разговарали надлежни министри, Ђорђе Протић, министар унутрашњих дела, и Стефан Стефановић, министар правде и просвете. Кнез Милош је најпре одбио да потпише тај указ „док се ово дана не оде у Крагујевац." Поводом тога Савет је истога дана одржао седницу и закључио да остаје при своме предлогу, истичући да је постављење предложених лица у судској и управној струци неопходно нужно „час пре" учинити, пре одласка у Крагујевац, „из узрока тога што се иначе поредак погранични и внутарњи оджати неће моћи." При поновном захтеву Савета кнез Милош није имао куд. Окружен вођама опозиције као првим сарадницима, без моћног утицаја и иницијативе, која је прешла на њих, у страху од евентуалних немира у народу које могу изазвати, исто тако и у страху од личних претњи које су му долазиле до ушију, — кнез Милош је капитулирао пред захтевом Савета и 22 фебруара одобрио да се поставе окружни начелници и претседници судова онако како је то Савет предложио.¹¹⁾ Оваквим решењем овога питања, иначе првога под новим уставом, Савет је имао разлога да буде задовољан, једно због тога, што је обновио управно-судски апарат својим поузда-

¹⁰⁾ Новине Србске 1839, бр. 7; Мита Петровић, I, стр. 542.

¹¹⁾ Д. А. Савет 1839 г., (Саветске одлуке 13 и 22).

ним људима, а друго, што је на овај начин на првом кораку сломљен отпор кнеза Милоша и створен добар преседан за даље односе са њим.

Истовремено са решавањем питања постављања управних и судских чиновника, расправљано је између кнеза Милоша и Савета, у вези са тим, и питање преноса престонице из Крагујевца у Београд. Али док је у првом питању однео победу Савет, дотле је у овоме другом, и ако привремено, однео победу кнез Милош. Дискусија око тога, и усмено и писмено, вођена је неколико дана у Београду. У дискусији се, као што ћемо видети, прећуткивало и на једној и на другој страни оно што је било главно и што је претстављало суштину целог спора.

Кнез Милош је прво позвао Савет да са попечитељима и великосудијама иде у Крагујевац, пошто и сам иде тамо. Тај позив кнез је учинио 20 фебруара преко свога брата Јеврема Обреновића, иначе председника Савета. Савет је сазван у седницу још истог дана да о томе решава, а сутрадан, 21 фебруара, кнезу је писмено достављена и саветска одлука.¹²⁾ Супротно кнежевом мишљењу, Савет „у смотренију том“ дао је „мненије своје“, по коме и кнез и Савет треба да остану стално у Београду, и да се одмах из Крагујевца у Београд премести Казначејство и све остале установе које чине саставни део средоточне управе. Као разлог за то Савет наводи што у Крагујевцу нема довољан број подесних зграда за смештај свих надлештава сада већ разгранате државне администрације, а такође нема ни удобних станова за чиновнике који би морали тамо да живе. Београд је у томе погледу много бољи; нарочито он има више „правитељствени зданија, у којима би се одма сада доста згодно канцеларије свију струка наместити се могле.“ Српској кнежевини при њеном напредовању и за њену будућност, потребно је за резиденцију „веће и лепше место“ од Крагујевца, а такво је „безпрекословно“ Београд. Према томе, каже Савет, пошто престоница у Крагујевцу не може за свагда да остане, непотребно је у њему сада подизати нове јавне и државне зграде, чија корисност би била привремена. У Београду, пак, чија је будућност у сваком случају, такве зграде имаће много већу и трајнију вредност.

Поред ових чисто материјалних разлога, Савет истиче против Крагујевца и један други политички разлог до кога је саветницима било и највише стало. То је потреба непосредне сарадње са везиром Јусуф-пашом и руским конзулом Ващенкојом чијом је потпором и добијен овакав устав, и чијом је помоћу и ауторитетом требало сада покрити све законске акте којима ће се ограничити кнежева власт и практично применити устав. При организовању нових власти, како то

¹²⁾ Д. А. Савет 1839 г. бр. 24, (Саветске одлуке 14 и 24).

устав предвиђа, „требаће нам свагда устав пред очима имати,“ каже Савет кнезу Милошу; и у случају да се при „толкованију“ његовом каква „сумња породи“, биће потребно припитати чиститог везира и рускога посланика, који једино могу дати аутентично тумачење његових одредаба. Јер само ако се овако буде радило, наша народна дела биће урађена солидно и како треба, те их после неће моћи нико порицати. Из свих ових разлога, каже Савет, потребно је, „да како сада тако и за свагда овде (у Београду) остане резиденција кнеза и целог централнога правленија.“¹³⁾

У овоме питању Савет је био једнодушан; формално није учињено никакво издвајање. Са његовим мишљењем солидарисали су се и два министра, Ђорђе Протић и Стефан Стефановић, који су се тих дана затекли у Београду.

Кнез Милош се одупро овоме предлогу, називајући праве намере саветника, који хоће Београд као упориште за опозициону борбу. Кнез је под 24 фебруаром писмено одговорио Савету и изнео своје противразлоге.¹⁴⁾ Он не побија оправданост материјалних и техничких разлога у корист Београда, у што је свакако и сам уверен, већ само ставља Савету до знања „да из узрока познати“ не може за сада престоница прећи у Београд. Ти познати узроци су без сумње искуство са тим питањем у 1835 и 1836 години, када је грађена Савамала и кнежева резиденција у њој и када је и сам кнез Милош тражио да се пресели у Београд. И сад су Турци у Београду, што значи да и сад постоје они исти разлози које су Турци сами у своје време истицали против кнеза Милоша и српске престонице у Београду. Па онда, кнез овом приликом истиче да се питање српске престонице не може једнострано решавати, потребно је за то претходно добити сагласност Порте да не би доцније било места каквим приговорима са ма чије стране. Кнез Милош је саопштио Савету да је писао конзулу Вашченку и замолио га да у Цариграду, преко руског посланика, поради да се добије одобрење за Београд. Исто тако, да је и непосредно писао Порти о томе питању, и како се тамо реши, тако ће и бити.

Према томе дискусији између кнеза Милоша и Савета по овоме питању више није било места, пошто његово решење прелази њихову компетенцију. Тако је кнез претставио ствар Савету. Кнез је иначе начелно и сам за Београд, али је решење скопчано са извесним формалностима, за које је потребно дуже времена. Зато кнез Милош, на крају, заповеда Савету да иде у Крагујевац, да тамо настави посао „к испуњенију устава“ и из Цариграда чека решење.

¹³⁾ Д. А. Савет 1839, бр. 24 (Саветске одлуке 14 и 24).

¹⁴⁾ Д. А. Савет — Кнез Милош Савету 24 фебруара 1839 год. бр. 24.

Савет је већ сутрадан, 25 априла, одговорио кнезу Милошу.¹⁵⁾ Пред кнежевим енергичним држањем и његовом скоро строгом заповешћу да се иде у Крагујевац, Савет је стукнуо за моменат у својој насртљивости, да је мало доцније, у другим питањима и у повољнијем часу, поново настави са још више безобзирности. Савет је сада „понижно“ изјавио да се повинује његовој поновљеној заповести и да ће ићи у Крагујевац. Али са извесном оградом ипак. Наиме, да начелно и даље остаје при своме већ изнетом мишљењу, „да централно правленије остане овде у Београду, и по томе не налази за нужно, да се одавде и на најкраће време креће.“ Будући да Савет остаје и даље доследан своме мишљењу, да је „к испуненију“ устава непосредна сарадња са везиром и руским претставником врло потребна, — то он предлаже кнезу, пошто се већ иде у Крагујевац, да тамо иде и претставник везиров и руски конзул Вашченко. Тамо ће их у даљем раду „одма на руци имати,“ јер би се у преписци са њима губило време на штету народних послова, које треба свршавати брзо и без одлагања.

Овим је постигнута привидна сагласност између кнеза Милоша и Савета. Савет је отишао у Крагујевац у недељу 26 фебруара, а сутрадан, у понедеоник, пошао је за њим и кнез. Почетком марта нашли су се сви у Крагујевцу на окупу. У Крагујевац је дошао и руски конзул Вашченко, кога је тамо затекао и први француски конзул Дикло, који је своје акредитиве предао кнезу Милошу у Крагујевцу око 20 марта, и том приликом Вашченку учинио прву званичну посету.¹⁶⁾ Иначе, не види се да је и београдски везир послао у Крагујевац свога претставника на стални боравак, ма да су саветници и то од кнеза захтевали.

*

Зашто је кнез Милош био против Београда, а саветници против Крагујевца? Да ли и на једној и на другој страни нису постојали за и против Београда и за и против Крагујевца, још и неки други интимнији поред објективних разлога које су у препирци око тога питања изнели? Свакако да су постојали. И у овоме случају обема странама било је више стало до ових других интимнијих и скривених разлога, које нису јавно говорили.

Кнез Милош није био сасвим изгубио веру у народ; он је мислио да је народ, у колико се удаљава од њега, заведен безобзирном агитацијом и сплеткама његових противника и да ће још моћи да га задржи и у борби која му претстоји да се на њега наслони. Он није имао нигде тако оданих приста-

¹⁵⁾ Д. А. Савет — Савет кнезу Милошу 25 фебруара 1839 г., бр. 24.

¹⁶⁾ Др. Г. Јакшић, Прве дипломатске везе између Француске и Србије 1839 г. „Политика“, 6 јануара 1931 год.

лица као у Крагујевцу и његовој околини, па према томе ни његов апел у нужди не би нигде имао тако сигуран одјек као овде. Руднички крај му је био одан до пожртвованости. Лепеница, Гужа, Јасеница и Левач такође, и ако не можда онако као Рудник. Његова војничка околина, пратња и стража на конаку, састављена је била од људи из овога краја; толико је било његово поверење у њих. Крагујевачка и шумадиска средина уливала му је зато највише снаге; осећање да се у њој налази јачало је његов поколебани дух. Јер код људи овога краја, из кога је био кнез Милош и где је живео толико година вољен од народа, створила се и морална обавеза да бране кнеза Милоша и као свога човека и као свога господара; његова судбина за њих је и питање образа и сопствене части. И ако може, у овако тешкој ситуацији, у каквој се нашао под „Турским уставом," наћи негде колико толико сигурности и охрабрења, он ће га наћи овде. Зато кнез Милош хоће Крагујевац.

Београд кнез Милош не воли из више разлога. У Београду је центар русофилске струје у Србији, конзул Вашченко је њен дух, а саветници-опозиционари слепо оруђе. Уз њих је и београдски везир Јусуф-паша, за кога се говорило да је на листи руских плаћеника.¹⁷⁾ У Београду је кнез Милош претрпео 22 фебруара и прво понижење капитулирајући пред људима које је он из праха дигао. Према томе, Београд је опасно гнездо где се подгрева опозиција против кнеза и из кога се диригује свима превратничким акцијама у земљи у томе смислу. И кад се налази у Београду, кнез се осећа као у квргама, заробљен и везан од својих највећих противника. И ако може још што сачувати или извојевати за себе или за своју децу, он то може учинити пре из Крагујевца, који је још његов, него из Београда, који је против њега. Зато кнез Милош неће Београд.

На другој страни међу саветницима, противницима кнеза Милоша, ствар је отприлике овако стајала. Повољна ситуација и средина за кнеза Милоша не одговара њиховим ни личним ни политичким интересима. Оним разлозима из којих се кнез Милош заузима за Крагујевац против Београда, саветници војују против Крагујевца за Београд. Уставобранитељи одавно зазиру од Крагујевца; још у доба Милетине буне он је доказао своју приврженост кнезу Милошу. И доцније, док се устав радио у Цариграду, стрепело се од њега. „Свакога часа и свакога минута ми овде очекујемо, да чујемо за буну у Крагујевцу," — поручује 4 новембра 1838 године Тома Вучић из Београда уставоборцу Авраму Петровијевићу у Цариграду, позивајући га да због тога убрза по-

¹⁷⁾ Др. М. Гавриловић, Почети дипломатских односа Велике Британије и Србије. — Из нове српске историје. Издања Српске књижевне задруге, 1926 г., стр. 114.

сао око устава.¹⁸⁾ Заведена кнезом Милошем, Шумадија може пре него неки други крај Србије да устане у његову одбрану и против „народних слобода“, како се говорило у противничком табору. Уставобранитељи знају и то, да у народу има много протеста против устава и против њих што су се дигли на кнеза Милоша, и да је још за време скупштине у Београду, 13 фебруара, када је читан Турски устав, требало да дође до јавнога протеста и буне. Баш из Шумадије потекао је тада предлог да кнежеви пријатељи не иду на скупштину, већ да се задрже испред Београда, и то они из Шумадије у Мокроме Лугу, а они из Подриња и Посавине у Остружници на Сави, и одатле да питају саветнике: зашто се народу намеће овакав устав и ко је овакав устав тражио?¹⁹⁾

Код оваког расположења у народу саветницима није било ни лако отићи у Крагујевац, у средину која воли кнеза Милоша, а њих јавно оптужује да су наметањем Турског устава, којим се сужавају народна аутономна права, издали Србију и за љубав својих личних амбиција опет је подвргли султану. Одласком из Београда саветници се лишавају сигурности коју им он пружа, а свој живот излажу народноме гневу и освети својих противника. Зато они беже од Крагујевца. А кад су већ морали да иду, они су тражили да с њима иде руски конзул Вашченко и један везирски човек, не зато што су им ти људи били толико потребни у раду на новим уредбама, како су они говорили, што се уосталом могло вршити и административним путем, колико да им они, као царски већили, чувају страх у Крагујевцу. Ауторитет царских људи у овако опасној ситуацији био је саветницима потребан да би се заклонили за њега и да би у народу ублажили неповољан утисак који је произвео нови устав и они сами као његови творци.

¹⁸⁾ Попов II, стр. 390.

¹⁹⁾ Стевча, стр. 122.

ГЛАВА СЕДМА

ПОСЛЕДЊИ ДАНИ КНЕЗА МИЛОША У КРАГУЈЕВЦУ

I. Немогућност сарадње кнеза Милоша и Савета под Турским уставом.

Рад у Крагујевцу на новим уредбама и на увођењу устава трајао је само месец дана, до почетка априла, када су се, како ћемо видети, и кнез и Савет поново вратили у Београд. Овај рад од месец дана праћен је узајамним неповерењем и преганђањима, инатом и препиркама, претњама а често пута и бруталним поступцима према кнезу и његовим пријтељима. Сваку прилику саветници су користили да истакну себе као народне пријатеље, а кнеза као узурпатора његових права, да би на тај начин омаловажили и компромитовали његов ауторитет, а место њега истакли свој. Противничка акција била је тако зналачки организована, да је сваким даном јачала свој престиж, претњама и дрском насртљивошћу долазила до потребних одлука и од кнеза удаљавала његове доју-черање сараднике. У питањима административног рада Савет је наметао кнезу своју вољу, а кнез са своје стране истицао опет своје право и бранио га. При томе ни једна ни друга страна најчешће није остајала у границама права и надлежности које им је устав прописао. Савет је гледао „да задре у кнежеве повластице присвајајући за себе у извршној власти један удео који му није припадао, докле је кнез са своје стране присвајао себи извесна законодавна права која су падала у искључиву надлежност Савета.“¹⁾ Чиновнички апарат је био попуњен великим бројем нових лица, чије је увођење у државну службу Савет наметнуо кнезу. Његова се надлежност у овоме питању, — како је Савет на своју руку и на штету владалачких прерогатива протумачио уставну одредбу о постављању чиновника, — свела само на формални пристанак и одобрење саветског предлога. На овај начин за овај месец дана кнез Милош је поставио више од 400 чиновника.²⁾ Колико су саветници, кнежеви противници, били тих дана у борби са кнезом лични и политички ненацелни, и ко-

¹⁾ Куниберт, стр. 703.

²⁾ Попов II, стр. 402.

лико су слабо мислили на народне користи и будућност Србије, види се и из речи љутог опозиционара Аврама Петронијевића, једнога од главних личности у овоме послу. Он је доцније, 1848 године, учинио о томе једну готово покајничку исповест пред својом савешћу. Нико из тога друштва, коме је и сам припадао, „није мислио и сматрао за будућност, — каже он, — већ сваки је допуштао да се све оно ради и устројава што би књажевску власт што више могло ограничити.“³⁾

У борби против кнеза Милоша претеривало се и са једне и са друге стране; без потребног осећања мере на обе стране, једна начелна ствар добила је карактер личне мржње и борбе, у којој се ишло до крајности и до ситничарства. Саветници су све кнежеве поуздане момке и послужитеље у двору отпустили из службе и не питајући кнеза; једног његовог најоданијег слугу, који га је лично дворнио у Крагујевцу, и ухапсили су због неких речи против Савета, а нису сматрали за потребно да кнеза о томе бар претходно обавесте.⁴⁾ Одмах по повратку у Крагујевац кнезу је одузета народна каса у којој је нађено „девет милиона добрих гроша“,⁵⁾ много више, иначе, него што су саветници очекивали; затим су тражили од њега да им положи рачуне о руковању народним благом од 1835 године,⁶⁾ што је била увреда и јавно сумњичење његовог поштења. Потом су испитивали порекло његовог приватног имања и начин на који је он до свога великог богатства дошао; наговарали су поједине људе да подносе Савету тужбе против кнеза ако им је овај негде „отео“ њиву, ливаду, кућу или воденицу; чак су покренули и питање поклона које је кнез Милош у време преговора слао у Цариград Турцима, израчунали њихову вредност, па и то ставили на његов рачун.⁷⁾

Велико особље у кнежеву конаку у Крагујевцу исхранивало се до тада из војне таинцинице и ако војсци није припадало; на конак је месечно издавано 15—20.000 ока разних намирница.⁸⁾ Савет је покренуо и то питање и тражио је од кнеза Милоша да људе који су му потребни у конаку и за рад на имању он сам издржава. Кнез је тако и урадио и своју личну економију одвојио од војне и примио на свој рачун послугу која лично код њега служи. Али је зато кнез наредио да се у воденици на Лепеници, која је његова лична

³⁾ Аврам Петронијевић Конст. Николајевићу, капућехајн у Цариграду 7 децембра 1848 г. (Сл. Јовановић, Јован Хаџић. — Из наше књижевности и историје, Издање Српске књ. задруге, 1931., стр. 60).

⁴⁾ Чед. Мијатовић, Грађа за историју праве владавине кнеза Милоша: Кнез Милош и пуковник Хоес и Један конзулски извештај о Србији 1837 год. — Споменик XVII, стр. 111.

⁵⁾ Милићевић, Милош о себи, стр. 23.

⁶⁾ Попов II, стр. 403; Ранке, стр. 252.

⁷⁾ Попов II, стр. 404.

⁸⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839 г., ф. II, бр. 58.

својина, наплаћује убудуће шест ока од сто ујма за жито које се меље за војску, што је до тада рађено бесплатно. Као одговор на то наредио је министар унутрашњих дела Ђорђе Протић, под чијом је управом стајала војска, да се израчуна колико је од државнога жита, које је млевено до тада у кнежевој воденици, узето пшеничних мекиња за кнежевину стоку у Крагујевачком Кошутњаку, па да се то одбије од ујма који кнезу треба да се плаћа.⁹⁾ Будући да је Савет такође негодовао и против тога што је кнез Милош још 1837 године продао нека своја приватна имања држави, највећим делом у Крагујевцу и његовој околини, и из државне касе узео за њих 10.000 цесарских дуката, — то је кнез узео сва имања натраг; држава му је вратила све „сенете и тапије“ од њих, а он је примио обавезу да врати државној каси новац што је узео.¹⁰⁾ Истина, због бурних догађаја који су ускоро наступили, наплата дуговане суме од кнеза извршена је доцније, тек по његовом одласку из Србије.

Лишен својих сигурних људи око себе, иначе без одважности и снаге да их задржи или поврати, кнез Милош је тих дана постао врло неповерљив, те је зазирао од свакога ко би му прилазио. Шпијуни руски, аустриски и саветски пратили су га у корак. „Он не верује ни оном Ђилиму, по коме кода, да нема уши и да га неће издати“, — каже енглески посланик Хоџес.¹¹⁾ У људе своје канцеларије кнез је могао имати најмање поверења. Они су били у служби његових противника. Сваку повољну вест за кнеза они су крили. Покушавали су да га одвоје од света хватајући и задржавајући писма која би му са стране долазила. Главна личност у овоме послу, поред кнежевог претставника и министра иностраних дела Аврама Петронијевића, био је „секретар дела славјанских“ Паун Јанковић, „врсни шпиун дворски.“¹²⁾

Исто тако била је потплаћена и дворска послуга која се око кнеза налазила, те ни са њом није био сигуран. Нарочито после једног случаја када је осванула прилепљена на вратима кнежеве спаваће собе једна пашквила пуна грдњи и претњи кнезу Милошу.¹³⁾

Ради своје личне сигурности кнез је 12 марта поставио за свога генералног ађутанта свога брата Јована Обреновића до тадањег дивизионог генерала, као човека несумњиве оданости. У циљу своје одбране он се у једно време, крајем 1838 и почетком 1839 године, носио мишљу да у Крагујевцу сагради и једну одбранбену кулу од камена.¹⁴⁾

⁹⁾ Исто.

¹⁰⁾ Д. А. Савет 1839 год., бр. 192 и 220.

¹¹⁾ Мијатовић, стр. 65.

¹²⁾ Милићевић, Милош о себи, стр. 23.

¹³⁾ Мијатовић, стр. 103.

¹⁴⁾ Јован Хаџић, Спомени I, стр. 235.

На крају је затегнутост између кнеза Милоша и Савета постала таква да је потпуно онемогућавала сваки конструктиван рад. Кнез је, кад му се више досадило саветско цепање, просто забранио својим секретарима да саветницима помажу у послу и да им дају какве информације из дворске канцеларије.¹⁵⁾ Саветници, опет, са своје стране, престали су да кнезу Милошу одају почести које му као владоцу и по уставу припадају.¹⁶⁾ То је био више немогућ однос; то је била права анархија која не познаје никакав ауторитет.

Код оваквог стања кнез Милош је покушао да учини један одлучнији потез не би ли изменио ситуацију у своју корист. Он се решио да оде из Крагујевца не би ли тим изазвао народни покрет против устава.¹⁷⁾ Али куда ће? Није довољно отићи само у Београд, из једне неповољне средине у још неповољнију. Да позове народ на буну, где би несумњиво нашао одзив, није смео да се одлучи. Овако је зло, али ако се пролије народна крв, може да буде још и горе. Мислио је да иде у Русију, у Одесу, где је требао у то време да дође због неке војне смотре и сам руски цар Никола, да му се лично пожали и затражи његову заштиту;¹⁸⁾ мислио је да оде и до Цариграда не би ли тамо успео да се бар нешто у уставу измени.¹⁹⁾ Па може бити и само прелаз у Аустрију донео би извесне користи, мислио је у очајању кнез Милош. На пример: 1) руски и турски двор добиће утисак да је режим под оваквим уставом немогућ; 2) народ ће се побунити и тражити кнежев повратак, и 3) притешњени народом, саветници ће га молити да се врати, а он ће за свој повратак њима поставити извесне услове који ће побољшати његов положај.²⁰⁾ Болест свога сина Милана у Темишвару, где је била и кнегиња Љубица и млађи син Михаило, искористиће као повод и изговор да пређе на аустриско земљиште. Не налазећи у томе моменту никакав бољи излаз од овога, кнез Милош се одлучио да пређе у Аустрију.

И пред Ускрс, 3 априла 1839 године, кнез Милош је изненада напустио Крагујевац. У Београду је био сутрадан 4 априла. Одлазак његов из Крагујевца изазвао је панику међу саветницима и попечитељима. Они су мислили да је буна готова ствар и да ће они, заробљени у Крагујевцу, бити прве

¹⁵⁾ Попов II, стр. 403.

¹⁶⁾ Данило Медаковић, Повесница српскога народа од најстаријих времена до године 1850 (књ. I—IV. Нови Сад, 1852 и 1853 г.) књ. IV, стр. 214—215.

¹⁷⁾ Др. М. Гавриловић, Милош Обреновић и Вук Стеф. Караџић, Нови Сад, 1908 год., стр. 73.

¹⁸⁾ Милићевић Милош о себи, стр. 23.

¹⁹⁾ Др. Драг. Страњаковић, Вучићева буна 1842 г. Издање Српске краљ. академије. Београд, 1936 г., стр. 5—6.

²⁰⁾ Гавриловић, Британија и Србија, стр. 184.

њене жртве. И зато су одмах пошли за кнезом: једно да се уклоне из Крагујевца, а друго да идући за њим у стопу парирају његову акцију и обеснаже утисак његових речи против устава и Савета. Тако су сви, и кнез и саветници, истог дана дошли у Београд, сејући успут узнемиреност и страх.²¹⁾

По доласку из Крагујевца кнез Милош је застао у Београду извесно време, збуњен тешком болешћу свога сина. Остао је у Београду и Савет, привремено, по кнежевој одлуци од 7 априла. Позвати су да дођу у Београд у „канцеларију своју“ и они чланови који су се десили на отсуству. Позвано је и све чиновништво из Крагујевца, са протоколима, регистрама, „другим“ саветским печатом и са свим актима „који су у дејствију били од поставленија овога Совјета по уставу.“²²⁾ Остављен је у Крагујевцу само један чиновник да чува саветску канцеларију и да по потреби шаље акта у Београд.

Кнез Милош је прешао у Земун тек 17 априла, али тамо није дуго остао. На молбу Савета, митрополита Петра и руског конзула Вашченка, он се поново вратио у Београд само четири дана доцније, 21 априла. Ситуација у Србији тим се није ниуколико изменила, јер се ни у земљи, ни у Турској и Русији ништа није догодило од свега онога што је кнез Милош предвиђао да ће можда изазвати његов одлазак у Аустрију. Напротив, кнежев повратак у Србију, који је енглески конзул Хоџес с правом назвао актом потпуне лудости, уставобранитељи су схватили као његову слабост и искористили су је до краја. Савет и кнез Милош остали су и даље у односу два непомирљива противника.

После повратка из Земуна кнез Милош је мимо своје воље остао у Београду просто заробљен од саветника, који му нису дали да иде у народ. У Београду је остао и Савет, те су се тако у Београду нашле обе главне и ривалне власти централне управе, ма да је престоница формално још била у Крагујевцу. За кнеза Милоша ситуација је била несумњиво тешка, али и поред тога, као и поред сталног наваљивања не само саветника него и руског и аустриског конзула,²³⁾ он никако није хтео да донесе решење о напуштању Крагујевца и дефинитивном преносу престонице у Београд. Он је у томе остао упоран све до дана абдикације. Иначе, што се кнеза Милоша лично тиче, он се опростио са Крагујевцем 3 априла 1839 године, да га више не види за пуне две деценије, све до 1859 године.

²¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839, ф. II, бр. 62; Попов II, стр. 404; Кунин-берт, стр. 705.

²²⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839, стр. I, бр. 185.

²³⁾ Мијатовић, стр. 107.

II- Страни конзули у Београду према кнезу Милошу и питању престонице.

Четири европске силе — Русија, Енглеска, Аустрија и Француска — јаче заинтересоване политички за Србију и Балкан, послале су четрдесетих година своје прве дипломатске претставнике у Србију. Први је дошао аустриски конзул Антун Михановић 1836 године; идуће 1837 енглески, пуковник Џорџ Лојд Хоџес, који је своје акредитиве предао кнезу Милошу у свечаној аудијенцији у Крагујевцу крајем маја; ²⁴⁾ почетком 1838 дошао је у Крагујевац и претставио се кнезу руски конзул Герасим Вашченко, дотадањи руски конзул у Оршави; а марта 1839 био је у Крагујевцу код кнеза Милоша у свечаној посети и први француски конзул Дикло, који је, као дотадањи вицеконзул у Јашу, дошао преко Цариграда у Србију.²⁵⁾

Њихово седиште било је у Београду, одакле су повремено и према потреби одлазили у Крагујевац. Енглески конзул хтео је и да се стално настани у Крагујевцу, али је то одлучно одбио кнез Милош.²⁶⁾ Да се Хоџес не би нашао уверењен због овога, до чијег му је иначе пријатељства било нарочито стало, кнез Милош га је уверавао да Крагујевац и није његова стална престоница, да је то Београд, где му се и жена и деца налазе, и да је њему, као претставнику једне стране државе, тамо место. Он је одбио Хоџеса од Крагујевца и ако му је овај доносио пријатељство једне велике силе, због оних других конзула који би после за њим дошли, а чије присуство кнез Милош није желео нигде у Србији, а камо ли поред себе у Крагујевцу. Против страних претставника у Србији кнез Милош је био из начелних и личних разлога: заступајући интересе своје земље, они ће радити против интереса Србије; мешајући се у њене унутрашње прилике, они ће дати маха опозицији да умножи своје интриге и јаче развије своју акцију.²⁷⁾

Предвиђања кнеза Милоша у овоме погледу била су тачна. Србија је постала поприште политичких страних утицаја; њен унутрашњи политички живот био је тим захваћен, услед чега је постао сложенији и много тежи. Руководени у своме политичком раду у Србији само интересима своје земље, страни конзули нису помогли нити олакшали решење никаквог унутрашњег проблема. Напротив, активним

²⁴⁾ Д. А. Конак, 1837, бр. 52; Куниберт, стр. 501; Гавриловић, Британија и Србија, стр. 114.

²⁵⁾ Јакшић, Француска и Србија, „Политика“ од 6 јан. 1931 г.; Ј. Живановић, Примечаније, стр. 46.

²⁶⁾ Мијатовић, стр. 43—44; Гавриловић, Британија и Србија, стр. 115.

²⁷⁾ Милићевић, Милош о себи, стр. 21.

учешћем у српској политици, они су компликовали многе ствари и отежали њихово брзо и корисно решење.

У садашњим приликама, на питању престонице, борили су се против кнеза Милоша руски и аустриски конзул, док су симпатије француског и енглеског конзула, нарочито последњег, биле на страни кнеза Милоша. Уз руског конзула и против кнеза Милоша био је и београдски везир Јусуф-паша.

Руски и енглески конзул нарочито су се експонирали. Особито руски конзул Вашченко. Он се мешао директно у сва питања, а покаткад и надмено и са претенциозношћу која је вређала. Његов стан у Београду, пред којим је, на високом стубу, уз свирање српске банде, развијена руска застава чим је дошао, био је место где су, по речима једног савременика, „подгреване ствари, или варене, или гнетене, или новокване против кнеза Милоша.²⁸⁾ Русија никако није могла да опрости кнезу Милошу његово пријатељство са Енглеском, које потиче од 1837 године, од доласка енглеског конзула Хоџеса у Београд. Исто тако није могла да му опрости ни његову тежњу, испољену још 1833 године, да се ослободи Русије и да њен протекторат замени протекторатом великих западних сила. Из тих разлога Русија се и залагала за доношење Турског устава и за завођење Савета, не би ли тако ограничила кнеза Милоша и преко кнежевих противника одржала и ојачала своју превласт у Србији. Зато је Вашченко и у питању престонице био отворено уз Савет а против кнеза Милоша, за Београд а против Крагујевца. Присна сарадња Савета и Вашченка навела је кнеза Милоша да јавно оптужује Савет да он није његов него Вашченков,²⁹⁾ и да према томе Савет не ради на добро српског народа и кнеза, него на корист руског конзула и његове политичке мисије у Србији.

За кнеза Милоша залагао се енглески конзул Хоџес, који је имао задатак да сузбија руски утицај. Незадовољство кнеза Милоша са Русијом он је мислио да искористи у томе погледу. Зато у извештајима својој влади, нарочито у прво време, он, Енглеz и по традицији демократа, нема довољно речи да нахвали способности кнеза Милоша и напредак Србије под његовом апсолутистичком управом. Чести разговори и узајамне посете, посредништво у мирењу кнеза Милоша и Јеврема,³⁰⁾ узајамни поклони,³¹⁾ заузимање Хоџесово на Порти у корист Србије, односно кнеза Милоша, — биле су околности које су јасно говориле о енглеској оријентацији кнеза Милоша. Хоџес је био једини човек у Београду код кога је критичних дана српски кнез могао са поверењем да дође, да му се из-

²⁸⁾ Гаврило Поповић, Аутобиографија, таб. 20.

²⁹⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839, ф. I, бр. 185.

³⁰⁾ Мијатовић, стр. 84.

³¹⁾ Исто, стр. 76.

јада и исплаче, док му последњих дана и то није било забрањено. Да би компромитовали политичку везу између Енглеске и Србије и народ што више огорчили против кнеза Милоша и његовог пријатеља енглеског конзула Хоџеса, уставобранитељи су ширили по народу вест да кнез Милош има намеру да покатолички српски народ, а Србију да прода Енглезима.³²⁾

Иначе, да би кнеза Милоша удаљио од руског конзула у Београду, где је полако и несвесно потпадао под његов утицај, Хоџес је више волео да кнез Милош живи у Крагујевцу него у Београду. Хоџес је био вољан, као што смо видели, да у Крагујевац пренесе и своје седиште.³³⁾

Последњих дана, пред пад кнеза Милоша, избио је директан сукоб између Савета и енглеског конзула Хоџеса поводом премештања саветског седишта из Крагујевца у Београд. Сукоб је политички интересантан. Иначе, избио је на питању једне зграде у Београду у којој се налазио енглески конзулат. Та зграда је у своје време подигнута специјално за Савет, али како је престоница остала после тога у Крагујевцу, то је кнез Милош ову згреду уступио Хоџесу да у њој станује и смести канцеларије енглеског конзулата. Сада када је Савет прешао у Београд, он је тражио своју зграду. Преко кнежевог претставника и министра иностраних дела, Аврама Петронијевића, Савет је 16 априла позвао Хоџеса да се из зграде исели.³⁴⁾ Хоџес је то одбио. Али сам тај факат није био толико тежак, колико су биле тешке и увредљиве речи и изјаве којима је одговор праћен. Енглески конзул изјавио је 24 априла да не познаје Савет и да га не признаје ни за какву власт у Србији са којом он може да општи. Кнез Милош је једина власт у Србији за коју он зна, као енглески конзул он је код њега акредитиран и, према томе, само њега и признаје и има инструкције да само с њим води званичну преписку, а ни са ким више. А како га је кнез Милош у дотично здање наместио, то он изјављује да ће се из њега иселити само онда кад то кнез од њега буде захтевао.³⁵⁾

Овај одговор Хоџесов пао је као бомба. Код саветника дигла се читава бура огорчења и протеста. Увређени у својој сујети, они су у оваквој изјави енглеског конзула видели и прсте кнеза Милоша, па су жаоке срџбе и гнева биле и на њега уперене. Зато се Савет одмах сутрадан, 25 априла, обратио непосредно кнезу Милошу и уложио код њега протест против Хоџесова држања. Како он може

³²⁾ Исто, стр. 106; Гавриловић Британија и Србија, стр. 164.

³³⁾ Мијатовић, стр. 43—44; Гавриловић, Британија и Србија, стр. 115.

³⁴⁾ Д. А. Савет — Савет Авраму Петронијевићу 16 априла 1839 г., бр. 476.

³⁵⁾ Д. А. Савет — А. Петронијевић Савету 24 априла 1839 г. бр. 476.

да не призна власт и Савет „уставом царским постављене,“ — питају саветници. А кад је већ тако, кажу они, онда ни српски Савет неће за њега да зна. Савету је довољно што га је поставио и признао „премилостиви цар и покровитељница Русија“, па му зато и није стало до нечијег другог признања. Моли на крају, да кнез нареди Хоцесу да се исели из зграде.⁸⁶⁾

Три дана доцније, 28 априла, кнез Милош је заиста писао Хоцесу да се исели из зграде; он је писмено одговорио тек 10 маја да ће се иселити, али кад буде готова друга зграда која се за њега у Београду спремала.⁸⁷⁾ Сутрадан, 11 маја, избила је војничка буна у Крагујевцу, која је на себе привукла општу пажњу, а сва друга питања, па и ово, бацила у позадину.

Сукоб између Савета и Хоцеса свакако је врло карактеристичан. Он је избио на једној ситној ствари, али је прави разлог био већи и крупнији, с обзиром на дотадашњи однос и изјаве које су пале овом приликом са обе стране. Савету је зграда била несумњиво потребна. Али да је био у питању, на пример, руски конзул, та потреба не би била тако одлучно истакнута. У питању је био енглески конзул Хоцес, пријатељ кнеза Милоша, коме је Савет хтео да приреди и једну ситну пакост због његовог политичког држања у Србији. С друге стране, енглески конзул употребио је ово као згодан повод да о Савету и новоме стању каже своје праве мисли, које су биле и мисли кнеза Милоша. Исто је тако и Савет, одговарајући Хоцесу, искористио ову прилику да стави до знања и њему и кнезу Милошу да је он, Савет, неоторива власт у Србији, јер је основан на уставу и ужива признање два велика и моћна цара. Учешће руског конзула Вашченка у оваквом саветском одговору такође је несумњиво.

⁸⁶⁾ Д. А. Савет — Савет Кнезу Милошу 25 априла 1839 г., бр. 476.

⁸⁷⁾ Д. А. Савет — Кнез Милош Савету 10 маја 1839 г., бр. 476.

ГЛАВА ОСМА

КРАГУЈЕВАЧКА БУНА 1839 ГОДИНЕ

I- Побуна гарнизоне војске

Народни покрет за кнеза Милоша и против устава од 1839 године назвали смо крагујевачком буном зато, што је у Крагујевцу почела 11 маја бунтом крагујевачких војника, а тако исто, седам дана доцније, 18 маја, у њему и ликвидана предајом последње побуњене чете крушевачког гарнизона. Иначе, буна је имала за циљ да обори Турски устав и да, у вези са тим, поново врати из Београда у Крагујевац кнеза Милоша и његову владу.

Као непосредан повод за буну послужио је кнежев одлазак из Крагујевца у Београд и узбудљиве вести које су у вези са његовим животом тамо доношене по народу. Говорило се да је кнез Милош у Београду у великој опасности од саветника, који хоће место њега да буду господари у Србији; кнез је од њих побегао из Крагујевца у Београд, а одатле и у Земун, кад је сазнао да смерају да га убију; на срамоту Срба, говорило се даље, он је побегао из своје рођене земље, да се стави под заштиту Аустрије; руски конзул Вашченко помаже кнежеве домаће злотворе, јер кнез Милош не да да се место Турака Србији наметну за господаре Руси; Срби су захвални на руској помоћи, али треба да се зна да Србија није ничији дар; напротив, она је крвава мука српскога народа и кнеза Милоша, који стоји на бранику њене слободе; кнежеви противници плаћеници су туђинске политике, они за ласкава обећања издају свога кнеза и продају Србију; последњим уставом они су Србију опет подвргли султановој власти. И тако даље.

Једна вечера у Крагујевцу, коју је на Ђурђевдан приредио у башти код своје куће министар унутрашњих дела Ђорђе Протић, дала је повода интересантним коментарима. То су иначе били дани великога узбуђења и страха због доласка војних појачања из Туприје у Крагујевац, што је учињено из страха од народне буне поводом кнежевог преласка у Земун. Вечери је присуствовао велики број чиновника. Министар просвете и правде Стефан Стефановић-Тенка напио је здра-

вицу српскоме народу „од Господара до воденичара“, како се он изразио. Од кнежевих људи, иначе огорчених, то је одмах употребљено у агитаторске и бунтовне сврхе. Већ сутрадан брујало је по крагујевачкој чаршији, а одатле се ширило и даље, како већ саветници „изравнаше Господара с воденичарем“.¹⁾ То је био још један доказ више кнежевог унижавања, што му сарадници свакога часа приређују.

Овакве и сличне ствари знатно су припомогле стварању бунтовне психозе у народу. Нарочито је на све то био осетљив средишни део Шумадије, крагујевачки и руднички крај, који је имао највише сентименталности за кнеза Милоша. Приче о његовом страдању и увредама које од својих сарадника трпи, падале су и као прекор и опомена народу да га брани од непријатеља, као што је он њега бранио и ослободио од Турака.

Кнежеви агитатори нису оставили на миру ни војску у касарни. Буљубаша крагујевачког двора, Милић Теодоровић, нарочито је био активан. Он је са много окретности и вешти. не распаљивао војнике за буну. „Где ви је кнез?“ — говорио је он солдатима. „Он у највећој невољи, а ви овде за њим ни абера! Кога чувате: крагујевачке бабе и тричаве дворе, који без Господара ништа не вреде!... Господара ви отераше, место њега их је сад седамнаест...“, мислећи на саветнике. Ако кнеза изгубе, уверавао их је он, неће их имати ко ни хранити, ни одевати, а они између њих, које је кнез људима и господом начинио, мораће опет да се врате својим кућама да ору и копају, као и остали сељаци.“²⁾

Кнез Милош је много полагао на оданост гарнизоне војске, која је и прва устала да га брани. Он је у њој имао извесне поверљиве личности са којима је одржавао непосредну везу. Такав је био по свој прилици и неки артиљериски официр у Крагујевцу Марковић, са којим је, како се открило приликом истраге над покретачима и вођама буне, кнез био у преписци до пред саму буну.³⁾ Истина, у одлучном моменту овај Марковић је напустио војску и пришао кнежевим противницима. Иначе, два дана пред буну, 9 маја, крагујевачка војска позивала је кнеза Милоша да дође у Крагујевац, уверавајући га у своју оданост и готовост да устане против његових душмана.⁴⁾

У то време, кад су се војници обраћали кнезу, буна је већ била уговорена, јер сутрадан, 10 маја, не чекајући одго-

¹⁾ Младен Жујовић, Белешке неких догађаја. Београд, 1902. стр. 38.

²⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839, ф. III, бр. 52; Јован Хаџић, Огледало I, стр. 22—27; Попов, II, стр. 408.

³⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839, ф. V, бр. 64.

⁴⁾ Мига Петровић I, стр. 669—670.

вор из Београда, полетели су из Крагујевца по два солдата-курира за Ћуприју и Крушевац с писмом на тамошње гарнизоне. Крагујевачки војници позивали су своје другове, потсећајући их на заклетву кнезу, да одмах устану на оружје, да што пре дођу у Крагујевац и притеку у помоћ ако желе „да кнеза имамо.“ „Кои не пође не пошла му срећа у кући и кои издао издало га лето.“⁵⁾ — проклињали су крагујевачки војници своје другове у Ћуприји и Крушевцу, који у овоме судбоносном часу не пођу да изврше своју дужност према држави и своме господару.

Писмо је датирано у Крагујевцу 10 маја. Кратко, писано једва писменом руком, оно је носило безличан потпис: „Киџа. жеска кавалерија, Тако и Пјехота.“ Иначе, крушевачко писмо, које је сачувано у архивским актима, адресовано је „незадржано“ на фетфебела пешачке гарде Николу Димитријевића, из села Шљивовца у Ужичкој нахији, док је ђуприско гласило безлично „на кавалерију.“

Крагујевачки гарнизон побунио се 11 маја у два сата по подне. Нешто доцније, око 6 сати по подне истога дана, стигли су крагујевачки курири у Ћуприју и тамо побунили гарнизон кавалерије. На позив својих другова војници су одмах устали, узели „насилно“ муницију и барјак и без својих официра, пошто они нису уз њих пристали, отишли на коњима у Крагујевац.⁶⁾ У Крагујевац су стигли 12 маја рано изјутра и придружили се крагујевачкој војсци. Побуњени другови дочекали су их „бандом“.

У Крушевац курири су стигли 12 маја изјутра, кад је ђуприска војска већ била у Крагујевцу. Курири су били проказани од фелтфебела Николе Димитријевића, на кога су били упућени, па су одмах ухваћени и затворени, а писмо које су собом носили узапћено је такође и предато окружном начелнику Петру Лазаревићу, који га је уз свој извештај доставио Министарству унутрашњих дела.⁷⁾ Али војнике крушевачког гарнизона ипак нису могли задржати. И ако са извесним закашњењем због овога што се гласницима из Крагујевца десило, они су се побунили, приграбили оружје и муницију и, као они из Ћуприје, без официра пошли за Крагујевац. Из Крушевца су пошли у петак, 12 маја у вече, преко јасичке скеле на Морави. Међутим, на скели их је дочекала народна милиција, коју је организовао окружни начелник. Ту је војска задржана. Због случаја са куририма у Крушевцу и ове сметње на Морави, крушевачка војска није ни стигла на

⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839 — Писмо краг. гарнизона од 10 маја 1839, III, бр. 52.

⁶⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Начелник у Ћуприји Министру 11 маја 1839, ф. III, бр. 52.

⁷⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Петар Лазаревић министру 12 маја 1839, ф. III, бр. 52.

време у Крагујевац. У препирци и свађи око скеле прошла је цела ноћ. Тек ујутру, 13 маја, „с претњом и плашњом“ војници су просто отели скелу и пошли за Крагујевац, пленећи успут писма која су у вези са овим војничким покретом Министарство унутрашњих дела и Савет слали преко нарочитих курира крушевачком суду и начелству. У недељу, 14 маја, стигли су у Крагујевац, одакле су крагујевачки и ћуприски војници већ пре два дана отишли за Београд. Крушевљани су продужили за њима и дошли до села Чумића, на неких 25 километара од Крагујевца ка Београду, одакле су се, на вест о предаји побуњених војника на Трешњи, и под притиском народа, који је водио крагујевачки начелник Милутин Ђорђевић, вратили 16 маја натраг у Крагујевац.

Буна у крагујевачком гарнизону по подне 11 маја овако је почела. Војници су прво затражили од артиљерског капетана Марковића, кога смо малопре поменули, да им каже, шта је са кнезом Милошем, где је и зашто у Крагујевац не долази? Он им је одговорио, да је кнез у Београду и да је тамо ван сваке опасности, покушавајући тако да их умири и задржи. Међутим, војници су били одлучни. У протестима и претњама они су били све жучнији, због чега је капетан Марковић побегао из касарне у варош и тамо први јавио шта се међу војницима дешава.⁸⁾ На улици, у шетњи, он је срео апелационе судије Јанићија Ђурића, Јована Вељковића и Лазара Зубана и прво њима саопштио. На то је Јован Вељковић отишао у касарну међу војнике да их посаветује и ако могне умири, а капетан Марковић, не смејући се више вратити у касарну, склонио се у Народни суд, где су потражили уточиште и многи други крагујевачки чиновници. Сва убеђивања Јована Вељковића да је кнез Милош у Београду сигуран била су узалудна; својим доласком он је војнике још више огорчио против саветника, судија и свих чиновника, на које су побуњеници викали без разлике, сматрајући их, као носиоце новог режима, противницима кнеза Милоша. Зато су Вељковића лишили слободе, везали га и задржали у касарни, а исто тако везали су и затворили у касарни и све своје офицере, пошто су ови одбили да се буну придруже. За вођу буне војници су изабрали артиљерског „унтерофицира“ Милисаву Кулашевића из Шапца.⁹⁾

Пошто су позатварали све своје офицере, војници су изишли из касарне у варош, уз велику лупу добоша и уз поклике кнезу Милошу. Од тога момента па до 18 маја, када су се и последњи бунтовници у Крагујевцу предали, Крагујевац је преживљавао узбудљиве дане. Пред појавом оружаних војника, у вароши и међу становништвом настала је

⁸⁾ Јован Хаџић, Огледало I, стр. 22—27.

⁹⁾ Исто.

ужасна паника. Чиновници, који су се ту затекли, побегли су куд који; неки су одмах и похватани, док су једни побегли у Београд и тамо донели прву вест о томе шта се догађа у Крагујевцу. Војници су одмах заузели и ставили под стражу кнежеве конаке, народну благајну, арсенал с оружјем, танинницу с храном, барутану, воденицу на Лепеници и топове.

Саветски члан Петар Туцаковић, који се тих дана налазио у Крагујевцу да чува мир,¹⁰⁾ узјахао је на коња да би више импоновао као власт, и изашао пред побуњене војнике: говорио им је о неразумности корака који чине и позивао да се врате натраг у касарну; војници не само што нису послушали његове савете, него су навалили на њега да га силом скину с коња и вежу. Али је он успео да се отме и да на коњу побегне својој кући, где се и затворио. Гомила војника пошла је за њим и напала на његову кућу да насилно у њу уђе. Свакако да би војници ушли у кућу, можда би дошло и до сукоба при насилном продирању, да се у томе моменту на кућним вратима није указала Петрова жена са малим дететом на рукама.¹¹⁾ Војници су застали пред женом и уздржали се од сваког насиља. Али су зато опколили кућу и држали је целу ноћ под стражом; исто тако ставили су под стражу и зграде Савета и Народног суда и све оне чиновнике и грађане који су се у њима били склонили. Сутрадан, 12 маја, Туцаковића су силом ухватили, извели из куће и „гурајући, потрзајући и грувајући га као највећег злочинца“ просто одвукли у касарну и тамо са осталима затворили. Ухватили су и затворили и његовог сина Риста Туцаковића, војног комесара Танасија Милојевића и све угледније чиновнике који су им пали у руке.

Због овога узбунила се цела варош. Добоши, граја и трка војника улицама, заузимање и поседање државних надлештава, хватање и затварање угледних чиновника, којима је до малопре понизна чаршија, при њиховом господству пролазу, устајала на ноге и као претставницима власти одавала дубоке почаст, — све је то говорило много више него што је чаршија у моменту могла да схвати и разуме. Људи су били изненађени и уплашени оним што се на њихове очи дешава. Зато су дућани одмах позатварани, а њихови сопственици узели оружје да се бране, ако буду нападнути; целу прву ноћ они су провели на ногама и вођени члановима Крагујевачког суда крстарили су улицама и чували стражу. У исто време и патроле побуњених војника „мутиле“ су по вароши. Долазак коњице из Ћуприје у рану зору, која огласи

¹⁰⁾ Стевча, стр. 125.

¹¹⁾ Попов II, стр. 409.

свој улазак у варош трумбетама и добошима,¹²⁾ и њен одушевљени дочек код касарне уз свирање кнежевске банде, још више је Крагујевчане у „стра поставило.“ Један извештај о овој буни овако нам слика тај моменат паничног страха који је Крагујевац преживео на раскршћу два доба своје историје. „Какво срце цепајуће позорије учини се по вароши, —стоји тамо,¹³⁾ — кад жене чујући вику и видећи људе по сокацима који са оружјем, који по оружје трче, стану, из гласа запевајући, која децу своју збуњена по сокацима из-траживати, која обзирати се куда да се уклони и опасности да се измакне.“ Међутим, војници нису никоме учинили никакво насиље, нити у чаршији причинили макакву штету. Њихово држање било је врло коректно.¹⁴⁾

Сутрадан, 12 маја, побуњени војници, крагујевачки и ђуприски, отишли су „безглавно“ за Београд да избаве кнеза Милоша и доведу га у Крагујевац. Било их је свега 420 војника, и то 100 артиљераца, 120 коњаника и 200 пешака; међу последњима били су и сви војни шустери, шивачи и тифтеџије, у војничком оделу и „насилно побуњени.“ Из војних магацина снабдели су се оружјем и муницијом, а од Крагујевчана и сељака, који су били дошли на пазар, узели су кола и волове да им вуку профијант и три топа које су собом понели. Са њима је ишла и банда. Пред собом потерали су за Београд своје официре и остале заробљенике, разоружане и пешке, а само неколицину на коњима, међу којима и земаљског саветника Петра Туцаковића. Њихов полазак из Крагујевца и путовање ка Београду „уподобљава се каквом триумфу под свирањем банде, и пуцњавом пушака, водећи поробљено робље“, како каже поменути извештај. Иначе, за посаду у Крагујевцу остављено је 60 војника.

II- Одјек војничке побуне у народу

Војничка буна имала је великог одјека у народу, нарочито у Рудничком и Крагујевачком округу. Пре почетка буне, још док је кнез Милош био у Земуну, од 17 до 21 априла, страховало се од народне буне у крајевима око Крагујевца и Рудника. И ради појачања евентуалне одбране, тражио је тадањи министар унутрашњих дела Ђорђе Протић, да се у Крагујевац поред кавалерије из Ђуприје доведе и „пјехота“ из Пожаревца, а исто тако да из Београда дође и шеф гарнизоне војске Илија Гарашанин, тако да се сва војна снага нађе у Крагујевцу при руци, како би се могла корисно упо-

¹²⁾ Исто, стр. 410.

¹³⁾ Јован Хаџић, Огледало I, стр. 22—27.

¹⁴⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Начелник из Чачка начелнику у Крушевцу 14 маја 1839, ф. III, бр. 52.

требити „онди гди вужда буде.“¹⁵⁾ Око кнежевог конака, на народној „азни“ и барутани страже су биле удвостручене и установљене ноћне, не само градске, већ и војничке патроле, тако да је Крагујевац био у мобилном и приправном стању још на три недеље пре почетка буне. Пошто су команданти регуларне војске били углавном одани режиму и Савету, није се претпостављало да ће регуларна војска, на чију се поузданост режим имао да ослони, бити прва у боунтовном покрету. Тада се страховало само од народа, оданих присталица кнеза Милоша, чији је број у овоме делу Шумадије био највећи.

Одзив на буну био је у Крагујевачком округу нарочито жив. Лепеница је била изузетно одана кнезу Милошу и остала му је верна до краја. Исто тако и Крагујевац, нарочито у српском и досељеничком делу, док је стара чаршија, „гогска“ и цинцарска, показивала интересовање за јавне послове и улазила у њих само у толико у колико је из њих могла да извуче материјалну корист. И Јасеница је била такође врло активна; њен начелник Живојин Јоксимовић био је доцније и осуђен због тога што је у своме срезу лично водио покрет. Што се тиче Груже, некада врло одане кнезу Милошу, у њој је кнез сада делио утицај са Вучићем. Та подвојеност осетила се овом приликом. Јер један део Гужана одмах је пристао уз бунтовнике и пошао с њима на Београд,¹⁶⁾ док је други део заузео противан став, доказујући као и Вучић да народ нема разлога да се буну код толико добара „посејаних“ уставом.¹⁷⁾

Кад су власти позвале народ да се диже против побуњене војске, Крагујевачки округ је, скоро цео, отказао послушност. Начелнику Милутину Ђорђевићу било је наређено да из округа скуп и до хиљаду наоружаних и оданих људи да њима чува Крагујевац и државне установе у њему. Он је то покушао да учини. Успео је за моменат да скупи неко „количество“ људи, прилично бројно. С њима је изашао на београдски друм испред Крагујевца, пресрео солдате који су ишли за Београд и покушао да им отме топове и да их присили да се врате у Крагујевац. Али је народ одбио да то учини. Не само то, него је народ отступио од свога начелника, солидарисао се са војницима, с категоричким захтевом да и он иде у Београд да отуд доведе кнеза Милоша у Крагујевац, да буде у народу где је и био. С начелником је остало само сто коњаника. Народ је викао у глас, претио њему и свима својим старешинама да ће их везати онако како су

¹⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Ђ. Протић Савету 21 априла 1839 г., ф. V, бр. 92.

¹⁶⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Начелство у Брусници Министру 15 маја 1839 г., ф. III, бр. 52.

¹⁷⁾ Јован Хаџић, Огледало I, стр. 22—27.

солдати учинили са својим официрима. Власт је била потпуно немоћна. Настало је у округу право безвлашће. „Шта се ово чини и може ли већ међ народом горе бити? Нит се зна старији ни млађи, нити се ко кога бои и страши; говори што кои зна, а нико му не сме рећи да то не чини“, — каже начелник Ђорђевић у извештају који је послао тим поводом своме министру 14 маја, „сабаиле на Свету Троицу.“¹⁸⁾ Пошто је његова снага била врло мала да би могао нешто урадити и супротставити се незадовољном и разјареном народу, — он је са својих сто коњаника отишао преко Паланке ка Београду да се тамо стави на расположење Вучићу, вођи народне војске против бунтовника.

Руднички округ био је такође побуњен. Он је Савету и влади и задавао највише бриге. Министар Ђорђе Протић жали се 21 априла Савету да у целом Рудничком округу нема ниједног поузданог човека на кога се може ослонити.¹⁹⁾ Толико је био одан кнезу Милошу. Рудник је био у толико опаснији што се у то време у Брусници налазио и Јован Обреновић, брат и први ађутант кнеза Милоша. Његово политичко држање било је врло сумњиво, па је због тога Министарство и предлагало Савету да се Јован Обреновић „сходним начином“ благовремено позове у Београд и у њему задржи „до даљег произшествија стања одношенија отечества.“²⁰⁾ Међутим, истога дана када је министар овај предлог поставио, 21 априла, кнез Милош се вратио из Земуна и измирио се са Саветом. Због тога је Јован Обреновић и даље остао у Брусници.

Када је почела крагујевачка буна први апел је учињен на Рудник. У име народа који је био у оданости кнезу Милошу „једнога мненија“, послато је писмо већ 12 маја из Крагујевца Рудничанима, и то преко помоћника окружног начелника у Брусници Николе Радовановића. Писмо је потписао неки Милован Маринковић. Њим се извештавају Рудничани о ономе шта се десило у Крагујевцу и позивају да се војничкој буни придруже. У писму се износе разлози зашто се народ буни и шта тражи. Кнез Милош је у Београду „у великој тескоби од прочи многи нови господара.“ Народ је зато устао да га избави, да га очима види и опет доведе у Крагујевац. Народ не да, не само кнезу Милошу него ни Савету, ни Казначејству, да се из Крагујевца ма куд селе, јер ће само у њему народном снагом и љубављу бити заштићени. Кнеза Милоша су одвели његови и народни непријатељи из средине народа у Београд, каже се у писму даље, и тамо

¹⁸⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Мин. Ђорђевић Министру 14 маја 1839. ф. II, бр. 52.

¹⁹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Министар Ђ. Протић Савету 21 априла 1839, ф. V, бр. 92.

²⁰⁾ Исто.

га „као Јуде Христоса муче.“ Његов народ то не може да дозволи. Народну жртву кнез Милош је заслужио, јер је и он доста „за нас труда положио.“ За издајнике, пак, који „да нас с нама“ не поћу, неће бити добро „ни од Бога... а камо ли од народа“, — кажу бунтовници у позиву Рудничанима.²¹⁾

Ма да писмо није дошло у руке адресанту, већ окружном начелнику Вуду Вукомановићу, који га је одмах послао министру, ипак је народ листом устао на вест о крагујевачким догађајима. Власт је била потпуно немоћна да одржи ред. Претседник рудничког суда, Марко Ракић, члан суда Танаско Михаиловаћ и бивши капетан Петроније Андрејевић отворено су пристали уз народ и били су главни покретачи буне у округу. Према једноме извештају из Бруснице, народ се бунио по заповести Јована Обреновића.²²⁾

Око 400 наоружаних сељака дошли су 16 маја у Брусницу и заузели конак суда и начелства; начелника Вукомановића лишили су слободе и ставили под стражу, а његовог помоћника Радовановића, на кога је било упућено оно бунтовно писмо, још су и везали. У то се појавио Јован Обреновић са 150 коњаника. На молбу похапшених чиновника и чачанског окружног начелника Милисаву Перуничу, он је интервенисао те су чиновници пуштени на слободу.²³⁾ Народ који је по примеру гарнизоне војске тражио да иде у Београд и кнеза доведе у Крагујевац „макар и сви изгинули“, како су говорили, он је стишао и склонио да у Београд не иде. Послата је само једна депутација са народном молбом на кнеза Милоша. У њој се народ жали кнезу како је чуо са „сокрушеним срцем“ да је неки нови кнез над Србијом постављен и да кнез, Савет и све више власти одлазе из народа у Београд да тамо стално остану. На то народ одговара бунтом. Народ хоће за кнеза само кнеза Милоша, а за власт поред њега признаје само ону власт која је од њега постављена и призната. Што се тиче престонице, народ захтева, кажу Рудничани, да она и у будуће остане у Крагујевцу, „у средини нашој међу народом сербским“, одакле ће се најбоље управљати народним пословима.²⁴⁾

Депутација је отишла у Београд, видела кнеза Милоша и предали му народну молбу, на коју је он одговорио 18 маја преко повелитеља народне војске Томе Вучића-Перишића. Одговор их је затекао у Крагујевцу, у који је Вучић дошао с војском 20 маја.

²¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Рудничко Начелство Министру 15 маја 1839 г., ф. III, бр. 52.

²²⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Рудничко начелство Министру 16 маја 1839, ф. III, бр. 52.

²³⁾ Стевча, стр. 129.

²⁴⁾ Мита Петровић I, стр. 676—677.

Иначе, за овако добар свршетак немира у Рудничком округу, који су претили да буду врло озбиљни, заслуга је Јована Обреновића. Он је прво наговарао људе и покренуо народ, па га потом, сам неодлучан, задржао у одлучном моменту, страхујући од проливања народне крви. Њему је за то Министарство унутрашњих дела 18 маја издало и нарочиту писмену захвалност. Ма да је био под сумњом, ипак се тада још није рачунало да ће кнежев брат, који се сад одликује, само за неколико дана доцније, одговарати пред судом као вођ и главни покретач ове буне.

У осталој Србији покрет је имао много мање размере; у неким крајевима он се уопште није ни осетио. Страхovalo се од Пожареваца, нарочито од војске која се тамо налазила. И ради предострожности, моравска скела је превучена на западну обалу, а дуж Мораве постављене су биле честе страже. У Смедеревском округу покушао је да дигне буну начелник Подунавског среза Милија Станојевић, али је 13 маја ухваћен и у Смедереву затворен. Смедеревски округ дао је и народну милицију која је чувала стражу поред Велике Мораве. Ужички округ остао је сасвим миран, а исто тако и Чачански, одакле је окружни начелник Милисав Перунички строго претио свакоме ко и помисли да наруши устав. Сваки пре него што нешто уради, нека добро расуди, — каже он у једном свом акту,²⁵⁾ — ко је Србији дао устав и ко га штити, па кад све то добро расуди, „онда му на вољу стоји прокушати срећу своју.“

Крушевљани су такође водили антибунтовничку акцију, како чиновници тако и народ, сложни да бране устав „братски и хришћански као што смо и веру нашу од иновераца заштићавали.“ А кад је позван народ против бунтовника да од њих брани устав и Савет, одазвали су се, поред Београда, нарочито још Ваљево, Шабац и Смедерево, који су дали Вучићу главне контингенте народне војске за казнени поход на Крагујевца.

III- Угушење буне и предаја војника на Трешњи и у Крагујевцу

При првој бунтовној појави у Крагујевцу, предузете су из Београда, од Савета и владе, енергичне мере да се буна спречи и угуши у зачетку. Вест из Крагујевца о буни стигла је врло брзо. Помоћник крагујевачког начелника, Јован Миланковић, прокрао се из Крагујевца ноћу 11 маја, дошао у Београд и први донео извештај,²⁶⁾ који је јако узбунио и

²⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. — М. Перунички начелнику у Крушевцу, 15. маја 1839 год., ф. III, бр. 52.

²⁶⁾ Стевча, стр. 125.

уплашио и Србе и Турке. Руски конзул Вашченко, да би тачно испитао прилике под којима се буна појавила, послао је ради своје личне оријентације свога курира Тасу Татарина у Крагујевац. Он је 14 маја за само шест сати стигао у Крагујевац и још истог дана вратио се у Београд.²⁷⁾

У Београду су били уверени да је буна кнежево дело; Стојан Симић је то кнезу и у очи рекао.²⁸⁾ Кнез Милош то никако није признао; он се пред митрополитом Петром, када га је овај питао да му „духовно каже и исповеди“, клео животом своје деце да о буни ништа не зна.²⁹⁾ Али му се није веровало. Јавно се роптало и против његовог пријатеља енглеског конзула Хоџеса, као да је и он својим саветима проузроковач ових нереда. Да не би био нападнут или да не би својим присуством изазвао раздражени свет да учини неки „инзулт“ Великој Британији, Хоџес се, после угушене буне и кнежеве абдикације, склонио са својом породицом у Земун, док је за то време послове енглеског конзулата водио француски вицеонзул Дикло.³⁰⁾

За противнике кнеза Милоша била је изванредно повољна околност што се у почетку буне кнез затекао у Београду. Јер у његовом отсуству из народа, противници су морално користили његово име као оруђе за угушење буне. Налазећи се у противничким рукама, кнез Милош је морао да издаје овлашћења Вучићу каква је овај тражио, и да у току његовог кретања по Шумадији издаје наредбе против бунтовника какве су Вучићеви пријатељи од њега захтевали. За свој брзи успех Вучић има да захвали највише овим околностима.

На саветској седници од 13 маја, којој је присуствовао и београдски везир Јусуф-паша, а председавао сам кнез Милош, одлучено је да се против бунтовника пошаље народна милиција и регуларна војска из Београда, за чијег је предводитеља наименован Тома Вучић-Перишић. Кнез му је истог дана издао неограничено пуномоће да буну како зна угуши.³¹⁾ Истовремено је позван и народ из неколико суседних округа да ступи одмах под Вучићеву заставу и да му се „без икаквог прекословија“ повинује.³²⁾ Од београдског везира позајмљена је џебана,³³⁾ пошто се из Крагујевца није могла добавити, јер је он био у рукама побуњеника.

Лични положај кнеза Милоша у овој ситуацији био је врло тежак. Налазећи се у рукама својих противника и одво-

²⁷⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1839., ф. III, бр. 52.

²⁸⁾ Попов II, стр. 410.

²⁹⁾ Алекса Илић, Петар Јовановић, стр. 378.

³⁰⁾ Мијатовић, стр. 114; Гавриловић, Британија и Србија, стр. 164.

³¹⁾ Страњковић, стр. 8—12.

³²⁾ Мита Петровић I, стр. 671.

³³⁾ Исто, стр. 673.

јен од народа, он је морао да шаље војску против својих најоданијих људи, који због њега ризикују свој живот и своју судбину. Плашио се Вучићеве јарости и крвопролића, па се зато упињао свим силама да народ сачува од погибије. Он није тих дана никуд излазио из Београда, јер му нису дали да не би побегао у народ, али је зато, и преко писама и преко личних порука, позивао народ да остане у миру, а војнике да се врате натраг у своје гарнизоне, предочавајући им опасност пред Београдом, где их Вучић чека са „многочисленим“ војском да их без милости „уничтожи“. При томе, он је морао ову буну, коју је сам инспирисао, званично прогласити за неупутан и „безразсудан“ акт „бесмисленика“ против народних права, а све Вучићеве заповести, у чију се безобзирност није могло сумњати, за „свјато“, што народ има без икаквог приговора да „почитује и извршује.“³⁴⁾

Поред оружаных мера које је Вучић организовао, и пре но што су оне и ступиле у дејство, предузете су и извесне претходне административно-политичке мере, које су имале психолошки и помирљиво да делују на свет. Циљ им је био да буну локализују и да народ задрже и одвоје од војске. Из унутрашњости су стизали извештаји о томе шта народ тражи и због чега је нарочито незадовољан. Свуда се истичало као узрок незадовољству, поред осталог, то „што се књаз са Саветом у Београд преселио“, па је као услов мира, како су гласили извештаји среских и окружних старешина, народ постављао и питање њиховог повратка у Крагујевац. Зато је министар унутрашњих дела Ђорђе Протић, 14 маја, истога дана када је Вучић с војском полазио из Београда, дао народу у Шумадији једно умирујуће објашњење о томе. У писму крагујевачком начелнику, које је овај читао народу, он је изложио разлоге због којих су кнез Милош и Савет почетком априла морали да напусте Крагујевац. Он уверава народ, да сеоба престонице тим није извршена, да су кнез и Савет дошли у Београд не „навалично“, како се то мисли и како хоће од злонамерних људи да се претстави, него „само случајно“, и да ће се они убрзо опет вратити у Крагујевац.³⁵⁾ Разуме се, да је министар Протић, објашњавајући ту случајност, конструисао ствар тако како је најбоље могла да одговори политичком моменту. Због болести Миланове у Темишвару, — каже министар, — кнез Милош је, „тугом родитељском напуњен“, дошао у Београд да би био ближе детету, одакле може да га и посети и да се чешће и брже извештава о стању његовога здравља. А како су тих дана били на дневном реду важни послови, започети у Крагујевцу и по уставу, и то послови такве природе, да их ни кнез без Савета,

³⁴⁾ Исто, стр. 672.

³⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Ђорђе Протић начелнику Милутину Ђорђевићу 14 маја 1839 год., ф. III, бр. 52.

ни Савет без кнеза не може свршавати, — то је сам кнез Милош позвао чланове Савета да дођу у Београд и да у њему заједно народне послове раде. У Београду се налазе и два царска већила, Јусуф-паша и Вашченко, чија је сарадња такође нужна на народним уредбама, те је овај моменат случајног одласка из Крагујевца искоришћен и у томе погледу.

Према томе, — закључује министар, — кнез Милош и Савет нису дошли у Београд да у њему стално остану, него само да у њему привремено буду. Чим Милан оздрави и чим престане родитељска брига која је кнеза Милоша одвела из Крагујевца, и чим буду посвршавани послови, за које је потребна сарадња царских људи, и кнез и Савет поново ће се вратити у Крагујевац. Војска и народ према томе буне се без разлога, и све то чине против воље кнеза и Савета, који у Београду у најлепшем реду и у пуној сагласности отправљају народне послове.³⁶⁾ Тако је говорио министар Ђорђе Протић, ма да је, како смо видели, стварни однос између кнеза Милоша и Савета био сасвим друкчији. Овај корак кнежева министра само је појачао збуњеност у редовима кнежевих пријатеља, који тек сад нису знали праву истину.

Ноћу, 14 маја, изишао је Вучић с војском из Београда и отишао у сусрет побуњеницима. Као помагачи додељени су му саветници: Хаџи-Милутин Гарашанин и Вуле Глигоријевић, а поред њих и начелник београдске гарнизоне војске Илија Гарашанин.³⁷⁾ Да би „предупредио несрећу“, кнез Милош је преко писама, порука и својих изасланика позивао бунтовнике да се разиђу, али га они нису послушали. Прво је послао, 12 маја, официра Младена Жујовића са још једним другом, официром такође, да врати кавалерију у Ћуприју;³⁸⁾ затим свога татарина,³⁹⁾ и најзад 14 маја, испред Вучићеве војске, митрополита Петра, епископа Нићифора и свога ађутанта и пуковника Арсенија Андрејевића.⁴⁰⁾ Они су срели војску у Сопоту. На њихову интервенцију војници су само пустили официре које су везане водили, али се сами нису вратили. Војници нису веровали ни кнежевим усменим ни писменим порукама, предосећајући да је кнез Милош у Београду лишен слободне воље. Зато су они прве кнежеве изасланике, официре Младена Жујовића и његовог друга Наумовића, не верујући им да од кнеза долазе, чак и везали и онако везане водили их за Београд.⁴¹⁾

На Трешњи, испред Београда, најзад су се војске среле. То је било 15 маја по подне. Вучићева снага била је много

³⁶⁾ Исто.

³⁷⁾ Вук, Историски списи I, стр. 216.

³⁸⁾ Мита Петровић I, стр. 670.

³⁹⁾ Исто.

⁴⁰⁾ Исто; Алекса Илић, Петар Јовановић, стр. 379.

⁴¹⁾ Попов II, стр. 410.

већа: према 420 побуњених војника, без официра и јединства команде, а уз то већ и поколебаних писмима и порукама кнеза Милоша из Београда, стајала је Вучићева војска, која је поред регуларне београдске војске, бројила више од хиљаду људи народне милиције.⁴²⁾ Њу су водили одлучни људи са војничким искуством, што на другој страни није био случај. Поред тога Вучићева војска, придоласком нових група из народа, постајала је из часа у час и бројнија и јача, док су бунтовници имали више идејних и потајних пријатеља у народу, него одлучних и отворених присталица. Вучић је одмах, чим су се срели, опколио бунтовнике и повео са њима преговоре. Без наде на успех и притешњени народом са свију страна, војници су 16 маја у подне положили оружје. Вучић их је разоружао; кавалеристима је одузео и коње. А да би војнике што више осрамио пред народом, он им је, газећи своје обећање, скинуо униформу и онако их послао кућама, док је њихове „предњаке“ задржао за суд.⁴³⁾ И према појединцима Вучић се понашао врло сурово и грубо. Оснивач прве музичке капеле у Србији и капелмајстор кнежевe банде, Јосиф Шлезингер, поваљен је тада у блато и пред војницима и народом бијен. Такви Вучићеви поступци болели су кнеза Милоша. Али је био немоћан да помогне тим људима који због њега страдају. Напротив, он је место тога морао 17 маја Вучићу писмено да изјави „признателност за мудро расположење“ које је учинио на Трешњи.⁴⁴⁾

Истога дана када су се ђуприски и крагујевачки солдати предали на Трешњи, враћен је крушевачки гарнизон из Чумића, с пута за Београд, натраг у Крагујевац. Крушевљани се нису одмах предали и поред неповољних вести са Трешње, којима најпре нису ни веровали. Они су у Крагујевцу заузели кнежев двор и у њему се затворили „тврдо намеравајући побити се“. У вароши је настала узбуна. Крагујевачки кмет Дена трчао је по чаршији и сокацима вичући у глас: „Ајдете људи с пушкама“, предочавајући им опасност од бунтовника.⁴⁵⁾ Против њих је устао скоро цео Крагујевац, „мало и велико“, и све потрчало на кнежев двор. За крагујевачке „чаршијлије“ евентуална пљачка кнежевог конака била је примамљива ствар. Војници су затворили капије око конака, наместили топове и одупрли се маси која је наваљивала да силом продре унутра. Уз војнике пристали су и сељаци да од Крагујевчана бране кнеза Милоша и његов конак. До пушчане борбе ипак није дошло: отимале су се и носиле око конака две масе и потискивале једна другу, али ниједна пушка није испалена; бунтовници су само неколико Крагујевчана „пан-

⁴²⁾ М. Жујовић, Белешке, стр. 40.

⁴³⁾ Мита Петровић I, стр. 673.

⁴⁴⁾ Исто, стр. 674.

⁴⁵⁾ Исто, стр. 674—675.

ганетама искржавили". Све се то дешавало ноћу 16 маја. А када је освануо дан противници су се споразумели: отишао је у Београд Петар Татарин са једним војником, да виде кнеза Милоша, да се увере да је жив и да лично од њега донесу писмо.⁴⁶⁾ Од тога је зависило даље држање бунтовника. Јер они нису веровали уверавањима начелника Милутина Ђорђевића да влада слога између кнеза и Савета и да је привремен њихов одлазак из Крагујевца. Зато је настало примирје док не дођу вести од самога кнеза Милоша из Београда. Кнез Милош је одговорио 18 маја да је добро и здраво и да је у Београду ван сваке опасности, па је позвао војнике да се одмах врате у Крушевац. Иначе „припишите сами себи зла сљедствија, која вас у овом случају постићи могу“, каже им он. Јер у Крагујевац је отишао Вучић са војском, а он „има пуну власт чинити с вама што оће“, — пријатељски их и беспомоћно саветује кнез Милош.⁴⁷⁾

Тога дана војници су се заиста предали окружном начелнику Милутину Ђорђевићу, који их је одмах отпустио кућама. Њиховом предајом угушен је „солдачки пронуцијаменто“, како ову буну назива енглески конзул Хоџес у извештајима својој влади.⁴⁸⁾

IV. Кнез Милош и саветска мањина против Вучићева одласка у Крагујевац

Још је требало савладати народни покрет у Крагујевачком и Рудничком округу, јер је у осталим крајевима Србије било углавном мирно; из неких округа дошли су Савету и протести против бунтовника. Одмах се поставило питање: да ли је Вучићево присуство с војском и са неограниченим пуномоћем у Шумадији потребно? Или је можда довољна само власт и полицијска снага окружних начелника да у угроженим крајевима ликвидирају последње остатке буне.

Кнез Милош је био против Вучићева одласка у Крагујевац. Он је то саопштио и Савету писмом од 20 маја, тражећи да се Вучић позове натраг у Београд. Кнез је хтео тиме да спречи Вучићев одлазак у Крагујевац, где може истрагом над бунтовницима да открије праве трагове побуне, који воде у кнежеву канцеларију.

Кнез Милош није остао на овоме питању усамљен; на њему се поделио и Савет. Неколико његових умеренијих чланова мислили су да Вучићу, после Трешње, треба одузети пуномоће и вратити га у Београд. Његово присуство у Шу-

⁴⁶⁾ Д. А. Мин. ун. д. — М. Ђорђевић Министру 17 маја 1839 г., ф. III, бр. 52.

⁴⁷⁾ Мита Петровић I, стр. 675.

⁴⁸⁾ Мијатовић, стр. 114.

мадији и брутални поступци према бунтовницима, какве је већ на Трешњи починио, могу да изазову непожељену реакцију у народу и компромитују добру вољу да се цео овај догађај мирно и без крви заврши. „Што је ко закачио то да држи“, — кажу они.⁴⁹⁾ Иначе, народ да се умири мирним путем, и преко редовних власти да се изнађу кривци и узму на одговор. Уосталом, чим народ сазна за војничку капитулацију на Трешњи и у Крагујевцу, он ће се и сам повући и без Вучићеве интервенције.

Ова група саветника дала је буну и нарочито тумачење. Сви су саветници сагласни били у томе, да је буна дело кнеза Милоша и да ју је он дигао само из „јединствене мрзости“ према садањим саветницима, који као такви постоје по уставу. Према томе, кажу они, буна претставља сукоб кнеза Милоша и Савета, сукоб уставног карактера, чије решење треба пренети са терена револуционарног на уставни и правни терен, и тамо применити процедуру коју устав предвиђа. То значи место револуционарних власти и преких судова, треба тражити комесаре од Порте, да они утврде одговорност и сукоб раскрсте; рад српских судова дошао би тек после тога. Овако је мислила саветска мањина као група помирљивија и ближа кнезу Милошу.

Чланови саветске већине, Вучићеве најближе присталице и непомирљиви противници кнеза Милоша, друкчије су мислили. Они су сматрали да Вучић треба одмах да иде у Крагујевац и да тамо у народу и против бунтовника дејствује „окретно, брзо и решително.“ Шака људи, која је пристала уз побуњене солдате, не сме да се држи за народ; према томе, ако се са њима и дође у оружани сукоб, чега се боји кнез Милош и његови приврженици, то никако не значи да се Савет бије са народом; то би био сукоб само са одметницима од праве власти, чији је број незнатан према броју задовољних и оданих уставу. Зато Вучић нека користи своје пуномоће до краја. Потребно је да он прође кроз Шумадију и да тамо, на извору буне, својим присуством зада „леденицу у срце“ и онима који су се побунили и онима који су имали намеру да уз буну пристану. А поред тога, истичу они, врло је важно заузети Крагујевац и њега држати, јер бити у њему то значи бити у „притјеганију свију средстава к укроћенију осталих бунтова, ако би се такви гди још појавили.“⁵⁰⁾

Дакле, Вучићев одлазак у Крагујевац и енергичне мере против бунтовника, закључују кнежеви противници, најбољи је пут да сами Срби своју судбину решавају и да се бунтовни

⁴⁹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Министар Ђорђе Протић из Београда Томи Вучићу у логору на Трешњи 17 маја 1839 г., ф. III, бр. 52.

⁵⁰⁾ Исто.

покрет против устава затре у корену. Иначе, позивати царске комесаре, значило би своју судбину предавати у руке другоме, и један моменат, који треба да покаже способност и чврстину новог уставног режима, злоупотребити на његову штету. Јер у томе случају, испуштајући ситуацију, створио би се утисак о несолидности новог уставног поретка, о његовој непопуларности у народу и о очитој неспособности да се снађе у тежој ситуацији и буну угуши. Царски комесари могу имати посла тек онда кад се буна утамаи, а никако пре.

И надлежни министар Ђорђе Протић био је овога другог мишљења. Он је писмом од 17 маја известио Вучића о подвојености у Савету.⁵¹⁾ Бојећи се да се Вучић под утицајем помирљивијих саветника и кнежевих људи не поколеба и не врати у Београд, Протић га бодри да никада не слуша, већ да истраје до краја и да се добијеним пуномоћем користи у потпуности. Прилике су озбиљне и судбоносне, оне траже одлучност и истрајност. Зато му скреће пажњу да „ничијим заташкавањем, било од Савета или од овога попечитељства“ долазило, никако не скрене са стазе којом је пошао и која једино води правој циљу.

Ово Протићево писмо интересно је још и по томе, што нам показује колико је био лажан и маскиран однос између кнеза Милоша и Савета. Јер после овога писма, на које је Вучић одговорио 18 маја из Кораћнице „с пута к Крагујевцу,⁵²⁾ дошло је, на кнежево тражење, 20 маја писмо Вучићу и од Савета којим га позива да се врати из Крагујевца.⁵³⁾ Министар Ђорђе Протић, заклет противник кнеза Милоша, осетио је ситуацију да до Вучићева опозивања може да дође, па га је зато благовремено известио да се не враћа у Београд док ствар не изведе до краја, па макар такав позив добио од самога Савета или попечитеља. Позивањем Вучића 20 маја да се врати вршен је само један формалан акт за који се унапред знало да неће бити испуњен, али који је био потребан пред кнезом Милошем да би се за моменат прикриле праве намере.

И Вучић је с војском отишао у Крагујевац. Са Трешње је кренуо 18 маја и то „са целим до сад имајућим сакупљеним војством.“ Успут се, накнадним придолажењима услед успеха на Трешњи, Вучићева војска знатно увећала. Кад је дошла у Крагујевац бројила је десет до петнаест хиљада људи из разних крајева Србије.⁵⁴⁾ Први конак војска је учинила у Кораћници, а други у Чумићу. У Кораћници је Вучић

⁵¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Ђ. Протић Томи Вучићу 17 маја 1830 г., ф. III, бр. 52.

⁵²⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Т. Вучић Ђ. Протићу 18 маја 1839 г. ф. III, бр. 52.

⁵³⁾ Мита Петровић I, стр. 676—677.

⁵⁴⁾ Новине Србске 1839 г., бр. 22 и 36; Мијатовић, стр. 114.

добрио извештај да се крушевачки гарнизон предао у Крагујевцу и да је тим сломљен и последњи бунтовнички отпор. Ипак, он је продужио у Крагујевац, јављајући истовремено кнезу да ће се отуд по „обстојатељствама“ лако вратити.⁵⁴⁾ Он је отишао с политичком намером да на лицу места утврди одговорност за буну, а то је било баш оно због чега је кнез Милош био против Вучићева одласка у Крагујевац.

Вучићеву војску издржавали су контрибуцијом побуњени крајеви. Само за једну вечеру, када је приспео у Чумић, спремио му је окружни крагујевачки начелник три хиљаде ока разних намирница.⁵⁵⁾ Војска је стигла у Крагујевац 20 маја и улогорила се на Дивљем Пољу испред саме вароши.⁵⁶⁾ Ту је Вучића стигао позив од кнеза Милоша и Савета да остави Крагујевац и да се са војском врати у Београд. Међутим видели смо да је Вучић већ био обавештен од Ђорђа Протића да му такав позив може бити упућен и да му је овај саветовао да никако не треба да га послуша. Зато се Вучић није хтео да врати, решен да „сад или никад“ изнађе праве противнике народнога благостања, како је говорио.

V- Тома Вучић-Перишић у Крагујевцу

Тома Вучић је остао у Крагујевцу читаву недељу дана, водећи истрагу и задајући страх и трепет приврженицима кнеза Милоша. Он је собом довео и коловође са Трешње, њих 22 на броју, и у Крагујевцу их оковао и затворио.⁵⁷⁾ У самоме Крагујевцу похватао је и позатварао многе подбачачке буне. При томе се служио разним обећањима и државним парама,⁵⁸⁾ да би само могао да стави под одговорност и људе које је мрзео и на које је сумњао. Ту је ухватио и затворио кнежевог брата Јована Обреновића, начелника Јагодинског округа Живка Шокорца, који је најпре био уз бунтовнике, а после, када су ишчезли изгледи на успех, као и многи други пришао Вучићу,⁵⁹⁾ затим начелник Среза јасеничког Живојина Јоксимовића, председника суда у Брусници Марка Ракића, члана рудничког суда и таста Јована Обреновића Атанаска Михаиловића и друге, њих двадесет народних првака.

Свој долазак у Крагујевац Вучић је искористио и у томе погледу, да у народу што више покаже своју снагу, и да

⁵⁴⁾ Мита Петровић I, стр. 676.

⁵⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. — М. Ђорђевић Министру 18 маја 1839, ф. III, бр. 52.

⁵⁶⁾ М. Жујовић, Белешке, стр. 44.

⁵⁷⁾ Новине Србске 1839 г., бр. 20.

⁵⁸⁾ Стевча, стр. 130.

⁵⁹⁾ Исто, стр. 129.

компромитује кнеза Милоша баш у ономе крају где је он био најјачи. Зато је кнежевим именом правдао све своје поступке, па и најбруталније. Случај са војницима на Трешњи, које је просто голе, само у кошуљама, послао кућама, правдао је пред огорченим сељацима кнежевом жељом да тако мора да буде и да он и у томе само извршује кнежеву заповест.⁶⁰⁾ Исто тако правдао је кнежевим именом и своје поступке у Крагујевцу, где је показивао и јавно читао пуномоће са кнежевим потписом. Сељаци су се купили око Вучића да лично виде кнежев потпис и печат. И кад би се уверили да је тачно оно што им Вучић говори, збуњени и пометени одлазили би од њега уз изјаве оданости и покорности.⁶¹⁾

Вучићеви људи, освојени демагогијом свога вође, захтевали су да се одмах пронађу кривци буне и нарушитељи устава, „на коме се срећа и слава“ српскога народа заснива, и да им се без одлагања „по правди и правници суди.“⁶²⁾ Народ је тражио од Вучића да иде у Београд и да тамо заједно са њим од кнеза Милоша и Савета траже казну за бунтовничке вође. Народ је управо захтевао само оно што је Вучић желео; а при повратку у Београд он је своју жељу претставио као жељу целог народа. Вучић није повео цео народ у Београд, већ је у Крагујевцу узео само народне депутате, и то од сваког округа по једног среског начелника и по двадесет „најмудријих и најважнијих“ мужава, па је у њиховој пратњи дошао у Београд, водећи собом четрдесет и два окривљена лица. Саветници су га дочекали у Сопоту, потом су заједно дошли у Раковицу, где су се споразумели за даљи политички рад и одлучили судбину кнеза Милоша.

Окривљени су вођени под стражом: неки су ишли везани и пешке, други на коњима, а неколико народних кметова терали су као стоку „у целеп“.⁶³⁾ Међу окривљенима, као главни виновник побуне, био је Јован Обреновић. Из обазривости према њему као према кнежеву брату, Вучић му је дозволио да кроз Шумадију иде на коњу и са оружјем, а када су дошли у Сопот, ближе Београду, они су и њега разоружали, па га са осталим заробљеницима и под стражом довели у Београд;⁶⁴⁾ сви они красили су Вучићу триумф 30 маја при његовом победоносном и свечаном уласку у Београд.⁶⁵⁾

Кнежевом наредбом похваљен је јавно Вучић и његова војска за верну службу отаџбини; многи официри унапређени

⁶⁰⁾ М. Жујовић, Белешке, стр. 44.

⁶¹⁾ Стевча, стр. 130.

⁶²⁾ Новине Србске 1839, бр. 22; Мијатовић, стр. 114.

⁶³⁾ Стевча, стр. 130; Мита Петровић I, стр. 678; Попов II, стр. 413.

⁶⁴⁾ М. Жујовић, Белешке, стр. 46.

⁶⁵⁾ Вук, Историски списи I, стр. 216—217; М. Жујовић, Белешке, стр. 45; Новине Србске 1839, бр. 22; Мијатовић, стр. 114.

су и новчано награђени; Вучић и његови први помагачи, поред јавног признања добили су награде и у новцу: Вучић хиљаду, а Милутин Гарашанин и Вуле Глигоријевић по пет стотина дуката.⁶⁶⁾

У Београду је заседавао ванредни суд т. зв. Чрезвичајна комисија, која је судила вођама буне. Јован Обреновић, на пример, оглашен је за „неверника отачаства“ и као такав осуђен на лишење звања, на губитак грађанских права и на десетогодишње заточење са оковима. Казна му је прво „умекшана“ од Намесништва, а потом од кнеза Михаила потпуно амнестирана.⁶⁷⁾

Све се на крају сручило на кнеза Милоша: он је оборен са престола и протеран из Србије. Јер буна коју је дигао окренула се против њега; у место да њом одбаци устав и наметнути Савет, она је утврдила и једно и друго, а тим онемогућила кнеза Милоша на престолу. Да је кнез Милош имао у народу, на својој страни, једнога оданог човека Вучићеве одважности и безобзирности, нема сумње да би ток ствари био други, да би бар за овај моменат, победу славио кнез Милош, с обзиром на популарност његову у народу и с обзиром на готовост Шумадије да устане у његову одбрану. Овако, народ је био потпуно без вођа способних и оданих, те је цео покрет због тога унапред био осуђен на пропаст.

Уз то је дошло и кнежево држање, које је помело његове пријатеље: народ диже буну за њега и на његов позив, може се рећи, а он му из Београда прети и шаље с војском Вучића да с њим чини шта хоће! Народ није био начисто у каквом се положају налази кнез Милош у Београду. И збуњен неизвесношћу о томе, он није умео да се снађе, нити је имао времена да се прибере због велике брзине којом су се догађаји развијали. А противник је дејствовао брзо и одлучно, користећи кнежево отсуство из народа, његово име и његов ауторитет. И буна је промашила. Она претставља последњи покушај кнеза Милоша, иначе врло млтав и немилошевски покушај, да скрши своје противнике и сачува своју надмоћност.

Најзад, ова буна компромитовала је и Крагујевац као престоницу, пошто је центар целог покрета био баш тамо. Стога је било природно што је после ње Савет пренео своје седиште и седиште земаљске управе у Београд, коме је он израније тежио. За остварење свога политичког плана, победници су рачунали да ће у Београду наћи више потпоре и сигурности.

⁶⁶⁾ Попов II, стр. 405.

⁶⁷⁾ Новине Србске 1839 г., бр. 46; Новине Србске 1840 г., бр. 40.

ГЛАВА ДЕВЕТА

АБДИКАЦИЈА КНЕЗА МИЛОША И ПРЕМЕШТАЊЕ „ЦЕНТРАЛНОГ ПРАВЛЕНИЈА“ ИЗ КРАГУЈЕВЦА У БЕО- ГРАД 1839 ГОДИНЕ

I- Абдикација кнеза Милоша

Крагујевачка буна довела је кнеза Милоша у такав положај из кога је био једини излаз абдикација. О даљем његовом останку на престолу није могло бити говора, јер су противници успели да окрену све против њега и да му избију из руку свако ефикасно оружје за одбрану или за борбу. Он је јавно оптужен да је покретач буне; Вучићевом истрагом то је већ утврђено; народни депутати, који су с Вучићем дошли из Крагујевца у Београд, вичу против кнеза Милоша и траже његову одговорност пред народном скупштином, која се састаје; на скупштину долазе све сами вучићевци, те од ње кнез Милош нема ништа добро да очекује; од њега су отстрањени сви стари и поуздани чиновници, исто је тако и стража на његовом конаку промењена, те је тако цела његова околина била састављена од људи оданих противничкој страни; строго се мотри на сваки његов покрет: ко код њега долази и шта са њим разговара. Кнеза су напустили његови пријатељи из страха да се не замере Вучићу и новоме режиму; његови љубимци, Цветко Рајовић, Ђорђе Парезан, Павле Станишић и др.,¹⁾ туђе се њега и избегавају га; кнез Милош то види и остаје сам, без искрених саветника и пријатеља.

Међутим, обилазе га Прота Матеја Ненадовић, Милутин Гарашанин, Аврам Петронијевић, све сами противници, и саопштавају му неповољне вести из народа, који је огорчен; они му саветују абдикацију да избегне гнев народа. Међу саветницима и народним старешинама воде се по Београду разговори о кнежевој судбини, о томе шта да се ради са њим кад се скине са престола. Неки су предлагали да се одмах погуби, „јер се иначе неће никад имати мира од њега“;²⁾ је-

¹⁾ Алекса Илић, Петар Јовановић, стр. 380.

²⁾ Ранке, стр. 254.

дан Прекоморавац, народни старешина, тражио је да се просто удави „сас јастуци, па крај“.³⁾ Мемоарист каже да је од првака Аврам Петронијевић био за то да се кнез Милош само протера из Србије, док је Вучић био за то да се одмах убије.⁴⁾ Све ово није била тајна: заробљени кнез слушао је какав му се крај спрема.

Против кнеза Милоша радили су и претставници владајућег и заштитног двора: београдски везир Јусуф-паша и руски конзул Вашченко; овај последњи је био душа целе опозиције, која је радила по његовим инструкцијама.⁵⁾ Зато је кнез Милош своју катастрофу уписивао у грех колико својим домаћим злотворима, толико и нтригантској политици руског конзула Вашченка. За свој рад у Србији Вашченко је од своје владе добио јавно признање: постављен је за генералног конзула у Србији и то баш онда када се кнез Милош спремао да оде из ње; 30 маја о томе је стигла вест у Београд,⁶⁾ значи истога дана кога је Вучић, штићеник конзула Вашченка и руске политике, славио у Београду своју победу над кнезом Милошем.

На противничкој страни биле су силе за које је морална и физичка снага кнеза Милоша била недовољна. Више нема кнеза Милоша из младости: нема снаге, одлучности и куражи да се насупрот стави и највећој опасности као некад; кнез Милош је сломљен поразом који није очекивао; изгубио је веру у своје некадање пријатеље, јер су га оставили; тако исто изгубио је и самопоуздање и веру у могућност да под оваквим приликама учини ма шта у своју корист. Дуга уставна борба, у којој је крагујевачка буна један од последњих момената, учинила је знатне промене на њему. На месец дана пред абдикацију енглески конзул Хоџес у једном извештају својој влади каже за њега да је, поред тога што је изгубио пређашњу одважност и храброст, он и умно ослабио.⁷⁾ Клоуно сасвим и преварен енглеским надама, он је последњих дана на престолу био слепо оруђе у рукама својих противника: радио је оно што су они хтели и потписивао оно што су му они подносили. Тако је 27 априла потписао Устројство Државног савета којим му је одузето и оно мало власти што му је давао устав. А 29 маја потписао је три законска предлога: о устројству кнежеве канцеларије, централне управе и гарнизоне војске; истога дана потписао је и похвалу народу и регуларној београдској војсци за „жар и љубав к отечеству“, коју су показали при угушењу крагујевачке буне.⁸⁾

³⁾ Стевча, стр. 122.

⁴⁾ Исто, стр. 122.

⁵⁾ Попов III, стр. 15—16.

⁶⁾ Мијатовић, стр. 114.

⁷⁾ Мијатовић, стр. 111; Гавриловић, Британија и Србија, стр. 183.

⁸⁾ Новине Србске 1839 г., бр. 22; Попов II, стр. 413.

Вучић је 30 маја у пратњи народа и саветника, који су га срели код Сопота и Раковице, триумфално ушао у Београд; он је тих дана био предмет опште пажње и дивљења, а кнез Милош у сенци његове величине и славе, управо кнез Милош је био његов роб, коме је он имао с народом да суди.

Кнез Милош је добро схватио свој положај и у осећању потпуне немоћи да се из њега избави и поново врати у преташњу власт и ауторитет, он се одлучио на оставку као једини излаз. Управо одлучио се да уради оно на што би, иначе, био силом натеран. Одлука о оставци већ је била познати 31 маја. Сутрадан, 1 јуна 1839 године, кнез Милош је потписао два спремљена акта, два инструмента абдикације, које су му поднели: „Отреченије“ за Савет, чиновнике и српски народ о „добровољном“ силаску с престола, и „Уступленије“ за свога сина и наследника Милана, којим му честита престо и даје свој родитељски благослов. У своме главном заседању, 2 јуна, Савет је „по вишеству мјенија“, изабрао отсутном и болесном Милану намеснике, — Јеврема Обреновића, Аврама Петронијевића и Тому Вучића-Перишића, — као људе који се одликују „правдољубијем и отечествољубијем“ и изузетним народним поверењем.⁹⁾ 3 јуна 1839 године кнез Милош је, под стражом, испраћен из Србије, поред свега тога што га је та иста Србија 1830 године, преко народне скупштине у Крагујевцу, прогласила својим оцем и избавитељем!

II- Премештање „централног правленија“ из Крагујевца у Београд

Неуспех крагујевачке буне и абдикација кнеза Милоша довели су питање престонице до таквог решења какво су кнежевни противници одавно желели и тражили. Јер од успеха или неуспеха буне зависило је решење овога питања у једном или другом правцу: ако победи кнез Милош, престоница остаје у Крагујевцу, у противном случају премешта се у Београд. Победом Томе Вучића и његових присталица, победом уставобранитеља, победила је струја диригована из Београда. Самим тим и питање седишта земаљске власти у новој ситуацији решено је у корист Београда.

Одлука по овоме питању пала је одмах. Савет није сачекао ни формалну абдикацију кнеза Милоша па да то учини, већ је последњег дана његове владе, 31 маја, на својој седници расправљао и решавао о томе.¹⁰⁾ Овај поступак кнез Милош је осетио као пркос и победничко ликовање својих противника, што је Савет свакако и желео. Али поред тога Савет

⁹⁾ Новине Србске 1839 г., бр. 22.

¹⁰⁾ Д. А. Савет 1839 г., бр. 277.

је желео да ово питање што пре скине с дневног реда и функционисање главних централних власти постави у номарлно стање састављањем чиновника, који су се већином налазили у Београду, и архива које су још биле у Крагујевцу. Укидањем овога провизоријума добро се решавао и један политички и административни захтев, а уз то стављао се пред свршен чин нови кнез, наследник кнеза Милоша.

Према саветској одлуци из Крагујевца су премештена у Београд сва надлежства која чине атрибуте престонице: поред Кнежеве канцеларије, Савет, попечитељства, народна „азна“ и Апелациони суд. Кнез, саветници, попечитељи и чланови суда налазили су се већ у Београду где су отправљали своје послове још за време буне. Они су собом донели главне књиге, печате и текуће предмете у раду, али канцеларије и главне архиве свих установа још су биле у Крагујевцу; тамо је била и народна каса, чије је премештање у она мутна времена задало највише бриге.

За „допратњу“ архива и народне касе био је одређен „врховни повелитељ“ народне војске Тома Вучић - Перишић. Њега је Савет овластио да сеобу организује и обезбеди сигуран пролаз кроз Шумадију. Али пошто је Вучић 2 јуна изабран за намесника, то је на саветској седници од 3 јуна одређен место њега саветски члан Милета Радојковић, који је са надлежним министрима, финансија и унутрашњих дела, утврдио начин како ће се сеоба извести.

Пренос архива извршен је без нарочите војничке пратње; кључевни крагујевачких канцеларија предати су окружном начелнику. Са касом је ишло друкчије. Њу је пратио Милета Радојковић са педесет оружаних људи. Прву групу од педесет наоружаних момака дали су Крагујевачки и Јагодински округ; предводио их је крагујевачки окружни начелник; они су пратили касу до Кораћице, где их је сачекала друга група, такође од педесет момака из Београдског округа, која је касу ту прихватила и под командом београдског окружног начелника допратила је до Београда. Зграда јој није била још припремљена, па је зато прво смештена у касарни. Момцима је плаћено за ову службу по пет гроша на дан.¹¹⁾

Чланови Апелационог суда просто су побегли из Крагујевца још за време буне, у којој су се они нарочито експонирани, а такође и од свих чиновника највише страдали. У моменту када је избила побуна Савет је био у Београду, а тако исто и попечитељи, те се први гнев побуњених војника сручио у главном на чланове суда, који су се у Крагујевцу затекли и који су покушали да војнике умире и задрже: неки су били затворени, везани и вођени под стражом, док су неки успели да побегну за Београд. Апелациони суд поднео је 13

¹¹⁾ Д. А. Савет, бр. 274—1839 г.; Д. А. Мин. ун. д. 1839 г., ф. IV, бр. 85.

маја своје министру и најисцрпнији извештај о буну;¹²⁾ а поред тога, он је и у другим неким својим поступцима око угушења буне био донекле преузео функције управне и војне власти у отсуству министра унутрашњих дела, под чијом је управом била и војска и полиција. У једном акту окружном начелнику у Крушевцу, којим га 13 маја извештава о буну и о одласку побуњеничких курира за крушевачки гарнизон,¹³⁾ претседник суда Голуб Петровић подвлачи то присвајање туђе надлежности, али га и правда критичним положајем у коме се држава налазила. Јер „по основу грађанског друштва — каже претседник највишега суда, — сваки поданик без изјатија, дужан је у опасности наодећем се отечеству у помоћ притећи.“

Кад су се чланови суда ослободили бунтовника, они су остали у Београду и своја судска дела тамо отправљали до краја буне. Кад је буна престала они су нерадо помишљали на повратак у Крагујевац, једно због тога, што је његова бунтовна средина била немогућа за вршење правде, а друго, што су се у Крагујевцу плашили и за свој лични живот. Зато су тражили да се Апелациони суд из Крагујевца дефинитивно пресели у Београд. Министар правде и просвете Стефан Стефановић сложио се са њима, и 28 маја, на три дана пред доношење саветске одлуке о премештању престонице у Београд, он је представио Савету и разлоге за то.¹⁴⁾ Крагујевац је место „при садањим критическим обстојатељствима доста опасно“ и у њему као таквом, каже министар, није могуће правду „набљудавати и изрицати,“ јер је и живот самих судија у питању. Поред тога по члану 30 устава Апелационом суду седиште је у престоници, а престоница је фактички Београд, јер се у њему налазе све остале централне власти. Савет је прихватио ове разлоге и већ првих дана јуна Апелациони суд је сместио своје канцеларије у Београду.

Премештањем политичких установа одмах се поставило и питање да ли Лицеј и гимназија, као највеће школе у земљи, имају сада у Крагујевцу, скоро опустелом због одласка чиновника у Београд, потребне услове да у њему и даље остану. Министарство просвете било је мишљења да и ове школе треба преместити у Београд, јер су у Крагујевцу, одласком надлежног министарства, лишене „надзиратељства особитог,“ а поред тога, како каже министар Стефан Стефановић, ученици ће у Београду, „имајући како пример сообрашченија, тако само сообрашченије с разним страним из других држава лицима, боље к изображенију и содружеском жи-

¹²⁾ Јован Хаџић, Огледало I, стр. 22—27.

¹³⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Г. Петровић начелнику у Крушевцу 13 маја 1839 г., ф. III, бр. 52.

¹⁴⁾ Д. А. Савет 1839 г., бр. 278.

воту у благороднијем смислу успевати.¹⁵⁾ Овај васпитни разлог који пружа Београд, разлог непосредног васпитног примера и блискости Аустрије и Европе, истицао је и раније када је тражен премештај Лицеја у Београд. Још 24 фебруара 1839 године, на тражење истог министра, кнез Милош је издао указ о премештају Лицеја из Крагујевца у Београд, али само „на идућу јесен,“ док се у Београду потребно здање подигне.¹⁶⁾ Када се извршила промена ситуације и кнез Милош отишао из Србије не сачекавши „идућу јесен,“ министар је 24 јуна исте године то питање поново покренуо, истичући разлоге које смо напред навели.

Међутим, Савет и Намесништво принципијелно су се сложили са надлежним министром, али само у колико се тиче Лицеја, док гимназија, по њиховом мишљењу, треба да остане и даље у Крагујевцу, а у Београду да се зато „заведе и устроји друга гимназија.“¹⁷⁾ Сеоба Лицеја била је и сад условљена претходним подизањем потребних зграда у Београду, јер „шпитаљ“ у Палилули, који је министар предложио за Лицеј, није могао да се узме у обзир зато што је Палилула била сувише далеко од Београда.

У то су настале промене у унутрашњем политичком животу Србије, које су не само одложиле премештање Лицеја у Београд, него су још довеле, као што ћемо доцније видети, и до поновног враћања престонице из Београда у Крагујевац.

¹⁵⁾ Д. А. Мин. пр. — Министар Намесништву 24 јуна 1839 г., бр. 713.

¹⁶⁾ Д. А. Мин. пр. — Кнез Милош Министру 24 фебруара 1839 г.

¹⁷⁾ Д. А. Савет — Савет Министру 18 јула 1839 г.

ГЛАВА ДЕСЕТА

НАРОДНО „ДВИЖЕНИЈЕ“ У ШУМАДИЈИ 1840 ГОДИНЕ ЗА ПОВРАТАК ПРЕСТОНИЦЕ ИЗ БЕОГРАДА У КРАГУЈЕВАЦ

I- Расцеп и свађа међу уставобранитељима

Годишњица крагујевачке буне и абдикације кнеза Милоша обележена је једним великим народним „движенијем“, које је, између осталог, седиште кнеза и централне управе поново вратило у Крагујевац. Неуспех крагујевачке буне срушио је кнеза Милоша и Београду дао част престонога града Србије, а успех овога „движенија“, који је имао обреновићки карактер, и то само годину дана доцније, истерао је из Србије уставобранитељске вође и рушиоце кнеза Милоша, а престоницу поново вратио из Београда у Крагујевац.

Победници у борби против кнеза Милоша и за устав, тзв. уставобранитељи, како су се сами назвали, или кајмаками и туркофили, како су их крстили њихови противници, — компромитовали су у очима народа и себе и свој режим може се рећи још пре него што су га и закидали. Сложни у борби да извојују устав и отму власт, они нису умели да се у власти снађу нити да је како треба организују. Зато је на првом кораку дошло међу њима до неспоразума, сукоба и расцепа. Тома Вучић је био врло личан човек у политичкој борби и велики партизан, који није имао способности да се у јавном и политичком послу уздигне изнад своје грубе и грамжљиве личности. „Више страст над њим, него он над овом влада,“ — рекао је тачно за њега један од његових савременика.¹⁾ И за љубав свога личног успеха или за корист својих приврженика, он је био готов да увек жртвује и државни интерес, и правду, и закон, па чак и устав за који се толико борио и

¹⁾ Ђорђе Протић, Историческо описаније најновијих у Србији догађаја служећи за ослобођење истине налазеће се у затвору пакосне злобе, горко у ланцима пристрастија стењајуће и за помоћ справедљивости служеће. Писано 1842 г. Рукопис се чува у Архиву Српске краљевске академије у Београду. — Таб. 1.

који је, кад га је добио, први под ноге бацио. Његово уставобранитељство, — како лепо каже С. Јовановић, — потицало је само из мржње на кнеза Милоша, а никако из љубави према уставу.²⁾ Он је државну администрацију напунио својим рођацима и људима своје партије и безобзирно их фаворизовао као своје присталице, док је на другој страни проscribeвао све чиновнике који су се експонирали као пријатељи династије Обреновића, као и оне „против кои е он личну мрзост имао.“³⁾

Против његове чиновничке политике први је устао Јеврем Обреновић; они су се на чиновничком питању најпре сукобили, чак пре него што су положили и намесничку заклетву на устав. Чиновничко питање било је повод да се Јеврем и Вучић потпуно разиђу, после чега се неће више никад наћи заједно на истом политичком терену. Уз Вучића био је Аврам Петронијевић. Свађа која је избила међу намесницима пренела се и на Савет, где су се створиле две партије: вучићевци и јевремовци; ови други су се декларисали да бране устав од Вучића и његових пријатеља. Са врхова свађа се пренела брзо и у народ. Узимајући прве чиновнике централне управе „на решето простог народа,“ народ се опредељивао за једне или за друге.

Вучић је имао намеру да створи у народу једну велику своју партију на коју ће се наслонити у коришћењу власти коју је револуцијом извојевао. Зато је развио у земљи у томе смислу једну врло широку и безобзирну акцију, која га довела у сукоб са дојучерањим првим сарадницима. У првом реду сукобио се са Јевремом Обреновићем, кога је мрзео као брата кнеза Милоша. Док је политички интерес захтевао да буду заједно, Вучић је ишао с њим и користио његово име. Обарањем кнеза Милоша са престола остварен је њихов заједнички програм. За даљи политички рад Вучићу није био потребан ни Јеврем, нити ма ко други из породице Обреновића, коју он не жели више да види на престолу. Вучић је зато поставио и питање династије и питање избора новог кнеза, и у таквом послу он није могао имати за сарадника Јеврема Обреновића и његове присталице. Ко да буде кнез? Или неко од уставобранитељских вођа, или рестаурација династије Карађорђевића, мислио је Вучић и његови пријатељи. У првом случају нису могли да се погоде око кандидата, у другом случају вучићевци су били једнодушни да се кнежевство пребаци на Карађорђевог сина или можда његова унука.⁴⁾ Милошево оклевање да после Миланове смрти пошаље у Србију свога млађег

²⁾ Сл. Јовановић Јован Хаџић, стр. 74.

³⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 1.

⁴⁾ Исто, таб. 7; Недовршени мемоар кнеза Михаила М. Обреновића о његовој првој владавини. Рукопис се чува у Архиву Српске краљевске академије у Београду.

сина Михаила, дало је Вучићевцима повода да још више развију своју карађорђевску акцију. „Србија, Србин и Србче прогони зле Обреновиће с кучетом и мачетом њиовим,“ и то за увек, све чланове тога дома, па и кнегињу Љубицу, јер је и она доста „крвави суза сиротињи натерала“; место њих народ по општој својој вољи „зове и прима и обгрљава потомке безподобног Карађорђа свог,“⁵⁾ — писало је у једној пашквили свакако инспирисаној из Вучићеве околине. У циљу карађорђевске пропаганде искоришћена је и „уставотолкователна“ комисија, која је ишла по народу с мисијом: јавном, да тумачи устав, и тајном, да у народу ради у корист Карађорђевог династије.⁶⁾ На позив уставобранитеља, Аврама Петронијевића свакако, дошла је тада у Србију и Карађорђево жена Јелена са сином Александром. Уопште, до доласка кнеза Михаила у Србију, а то је трајало пуних девет месеца, пропаганда за Карађорђевиће била је врло жива и несметана. Како је Вучић са својим пријатељима носио ситуацију у Србији за то време, то су власти, у колико су и хтеле, биле немоћне да ма шта предузму против личности које су ту пропаганду јавно вршиле. Увек би Вучић испречио свој намењенички ауторитет и силу. Кад су, на пример, власти, због карађорђевске пропаганде ухапсиле у Крагујевцу некога Амицу, Вучић је запретио Савету да ће, ако га не пусте, он узjahати коња и лично отићи у Крагујевац да га ослободи.⁷⁾ Чак је Савет под његовим утицајем донео и једно начелно решење, да се за оваква политичка „преступленија“ нико не узима на одговорност до доласка кнеза Михаила.⁸⁾ Вучић је хтео да овим заштити своје политичке пријатеље.

У целој овој акцији Вучић је са свога личног политичког становишта сасвим исправно посматрао ствар. Он је врло добро знао да од сина кнеза Милоша, чије је трагедије он највећим делом виновник, не може очекивати ни признање ни уважање, макар колико тај син био добар и макар колико му овај као чиновник био одан. Њему се чинило да своју победу над кнезом Милошем може до краја искористити или под владом кнеза који не би био члан породице Обреновића, или пак у једној обреновићкој ситуацији која ће му обезбедити надмоћност као политичком народном вођи. Трећа политичка алтернатива била је за њега немогућа. То је био и смисао његове велике активности за стварање партије у народу.

На другој страни, према Вучићу, формирала се обрено-

⁵⁾ Д. А. Савет 1839 г., бр. 530.

⁶⁾ Б. Протић, Историческо описаније, таб. 7; Недовршени мемоар кнеза Михаила; Стевча, стр. 139; Попов III, стр. 20; Страњковић, Буна, стр. 20.

⁷⁾ Б. Протић, Историческо описаније, таб. 8.

⁸⁾ Исто.

вићка партија да брани устав, закони поредак и легитимна права породице Обреновића. Ова партија је била многобројна, али не и компактна, без довољно јединства и унутрашње кохезије да њом чврсто повеже своје присталице. Њен је минус био и у томе, што на своме челу није имала за вође људе квалитета једнога Вучића, једнога Аврама Петронијевића, или Стојана Симића, или Милутина Гарашанина... У самој пак партији постојале су две, односно три струје које су створене на питању кнеза Милоша и које су се бориле међу собом. Једна група била је лично против кнеза Милоша и против његовог повратка у Србију у ма ком виду, али је била за породицу Обреновића на престолу у лицу кнеза Михаила; ову групу претстављали су Јеврем Обреновић и Ђорђе Протић. Друга група била је јача: њене присталице никако нису могле да опросте Јевремовим и Протићевим присталицама, ни њима лично, држање према староме кнезу; уз то они су за општу рехабилитацију породице Обреновића, укључујући ту и њенога родоначелника кнеза Милоша; њих су водили Цветко Рајовић, Стеван Радичевић, Павле Станишић, Јован Мићић и други.

Код лица ове друге групе постојала је подвојеност. Они се нису слагали у начину како треба решити обреновићко питање: док су једни за то, да се кнез Милош позове поново на кнежевски престо, дотле су други за то, да на престолу остане његов син Михаило, али кнезу Милошу да се дозволи повратак у Србију да у њој живи поред свога сина као његов савладар и помагач. — Ова начелна подвојеност у питању кнеза Милоша и његове породице, која је партију делила у три струје, и вођство недорасло за озбиљније ситуације, чиниле су слабу страну партије Обреновића уопште, због чега јој се, и поред све њене бројне снаге у народу, на крају и измакла победа.

Специјално у овом случају, за време буне 1840 године, о којој ће бити даље реч, обреновићка партија показала је довољну отпорну снагу, јер је била угрожена као целина живом Вучићевом акцијом. Она је привољела кнеза Милоша да пусти Михаила у Србију. По народу је сејала незадовољство и мржњу против Вучића и Петронијевића, те су тим поводом стварне најфантастичније приче о њиховим намерама, које су их компромитовале. Узајамним интригама и бесомучном партизанском борбом створена је за ових девет месеца намесничке владе у Србији права анархија. Случај са регуларном војском у Београду врло је карактеристичан у томе погледу: војници су се једнога дана просто сами разишли из касарне својим кућама, изјављујући официрима „да кад немаду кнеза неће ни да служе, јер не знаду, кога служе.“⁹⁾ Завађен народ, подељен у

⁹⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 10.

партије, напослушан и неповерљив према властима и чиновницима, разривена војска, — били су резултати те узајамне деветомесечне партиске борбе на терену. Такво стање затекао је кнез Михаило када је преко Цариграда дошао у Србију 28 фебруара 1840 године.¹⁰⁾

Портино наименовање Томе Вучића - Перишића и Аврама Петронијевића за тајне саветнике кнезу Михаилу, а нарочито начин на који је то учињено, још више је огорчило њихове противнике. Вучићево држање пре кнежевог доласка и његове јавне претње да ће кнеза Михаила протерати из Србије ако не буде слушао, сада су биле разумљиве и јасне; саветништво Томе Вучића и Аврама Петронијевића, које су им Турци дали без кнежевог знања, било је само замка вешто сплетена у Цариграду, да у противном случају, оборе кнеза Михаила и протерају све Обреновиће из Србије.¹¹⁾ То се видело и по томе, што се кнез Михаило у царском берату не именује наследним кнезом Србије, већ само изабраним, и ако је и по хатишерифу и по уставу кнежевско достојанство наследно у породици Обреновића. Измирење које је међу партијама извршено, пред кнезом Михаилом, свечано и под заклетвом, 8 марта у Београду,¹²⁾ било је само формално и привидно; трагови мржње и неповерења нису били избрисани тиме ни на једној ни на другој страни, они су тињали и даље, да се већ после неколико дана покажу опет у свој својој грубости и безобзирности.

Питање седишта кнеза Михаила и његове владе играло је у овој борби партија врло важну улогу. Оне су се просто преганјале око тога где ће бити престоница: у Крагујевцу или Београду. Јер није било индиферентно за крајњи успех једне или друге партије где ће бити седиште централних земаљских власти и одакле ће се управљати политиком Србије. Обреновићевци су тежили Крагујевцу, а вучићевци Београду; први су хтели Крагујевац због тога, што им је он својом обреновићком традицијом пружао највише гаранције да одрже своју снагу и утицај у народу; а други су хтели Београд из разлога, што су се бојали Крагујевца као обреновићког средишта, и што ће у Београду као своје непосредне помагаче и заштитнике имати Турке и рускога конзула. Колики је политички значај придаван овоме питању и код једних и код других види се и по томе, што су обреновићевци хтели да кнеза Михаила, при његовом доласку у Србију, одмах одведу у Крагујевац пре него што у Београд и дође;¹³⁾ док

¹⁰⁾ Исто; Ранке стр. 257.

¹¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Министар Савету 25 јула 1840 г., ф. XI, бр. 87.

¹²⁾ Исто; Неловршени мемоар Кнеза Михаила.

¹³⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 8; Медаковић, IV. Неловршени мемоар кнеза Михаила; Попов III, стр. 25—30.

су, на другој страни, прваци Вучићеве странке, кад је питање престонице решено у корист Крагујевца, одбили да у Крагујевац оду, претпостављајући му пре београдски град и Турке.¹⁴⁾ Као што ћемо видети, ово питање је решавано уз велику ларму народнога „движенија“, које замало није бацило Србију у вртлог једног опасног грађанског рата.

II- Народ се буну у Шумадији и тражи да престоница буде у Крагујевцу

Непосредан повод буну, да тако назовемо овај покрет у Шумадији, биле су разне вести, често пута врло фантастичне, које су кружиле по народу о опасном положају кнеза Михаила у Београду и о злочиначким намерама уставобранитељских вођа према њему. Вучић је потплатио дворске слуге да кнеза отрују,¹⁵⁾ говорили су једни; или: Вучић, Аврам Петронијевић и Стојан Симић хоће Карађорђевића за кнеза само зато да би до његовог пунолетства међу собом делили 100.000 талира колико је кнезу одређено.¹⁶⁾ Друга версија: Вучић и Петронијевић унапред су се погодили с Карађорђевићем да га доведу на кнежевски престо, али само тако „да он само полак плате књажевске вуче, а они полак.“¹⁷⁾ Трећа версија: Уставобранитељске вође хоће да се наметну Србији за кнезове, а раде за Карађорђевића само зато што знају да Porta неће потврдити његов избор, у коме случају народ мора да бира једнога између њих; већ су се помињали и кандидати: Вучић, Аврам Петронијевић и Стојан Симић.¹⁸⁾ По Београдском и Ужичком округу говорило се да уставобранитељи не даду кнезу Михаилу изићи из Београда и заћи у надор, да су се опет „неке зле умишљености поједини лица, и на младог нашег кнеза, перити почеле“; и да је чак ухваћен неки капетан Богдан који је „благо у дукатима“ добио од неке „партае“ да га раздаје по народу и тим обраћа народ „на неверност кнезу нашем.“¹⁹⁾ Начелник Ваљевског округа јавља о великој узбуђености народа, јер је чуо да су кнеза Михаила у Београду ухапсили његови чиновници и да су на вратима његова конака „ариштаначки“ катанац ударили; затим

¹⁴⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 8; Медаковић, IV, стр. 232; М. Жујовић, Белешке, стр. 58; Ранке, стр. 259; Куниберт, стр. 719.

¹⁵⁾ Попов III, стр. 40—41.

¹⁶⁾ Исто.

¹⁷⁾ Исто, стр. 54.

¹⁸⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Министар Савету 25 јула 1840, ф. XI, бр. 87.

¹⁹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Јован Мићић Министру 27 априла 1840, ф. XI, бр. 182.

му, као бајаги, народ јавља да га неће за кнеза.²⁰) По Рудничком и Крагујевачком округу причало се да се у Београду „нека преиначенија уставу тицајућа се власти књаза и Совјета чине“, и да је Вучић заједно са Турцима лишио слобде кнеза Михаила и његову мајку кнегињу Љубицу, који се већ више дана заробљени у граду код везира налазе; тајно, из града, кнез Михаило пише „побудитељна писма народу да га из града избаве,“ а поред тога, уверавали су срачунато агитатори, кнез у писмима поручује и обећава народу „да данка више од два талира узимати од њега неће“, ако буде ослобођен и враћен у кнежевску власт, која му је насилно одузета.²¹)

Под утиском ових прича, којима је народ веровао, и под утиском претњи Томе Вучића и Милутина Гарашанина народ је стекао уверење да је заиста кнез Михаило заробљен у Београду, као што је пре годину дана био заробљен од тих истих људи и његов отац, и да је тамо његов живот у опасности. Зато је народ „ђилио“ с „пожртвованијем“ живота и имања „да књаза од грозеће му опасности спасе и из Београда у средину изведе.“²²) Народ је одмах истакао категоричан захтев, решен да од њега не отступи, „шта га (иј) стало да стало,“²³) да се престоница пресели у Крагујевац, јер само из њега могу се „удењствовати“ нужне мере за обезбеђење кнеза и трајнога мира у земљи.

Извесно „колебање“ у народу почело је већ јануара 1840 године као реакција на ноћне скупштине и завереничке договоре које је Вучић држао са својим пријатељима у својој кући у Београду. До отворене буне замало што није дошло приликом скупштине у Београду, на којој је 5 марта прочитан берат кнеза Михаила и ферман његових старатеља Вучића и Петронијевића. Министар Ђорђе Протић једва је том приликом стишао народне старешине, који су пристали да се мирно разиђу својим кућама не зато што су „укабулили“ чин који је ферманом створен, него зато да добију у времену како би се народ боље припремио за буну и за то сачекао лепше време.²⁴) Међутим, речи Милутина Гарашанина изговорене пред неким Колубарцем, да су кнезу Михаилу већ смрсили конце, убрзале су ствар.²⁵) Буна је избила 20 априла

²⁰) Д. А. Мин. ун. д. — Јеврем Гавриловић Министру 26 априла 1830 г., ф. XI, бр. 182.

²¹) Д. А. Мин. ун. д. — Начелник у Брусници Министру 24 априла 1840 г., ф. XI, бр. 182.

²²) Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 13.

²³) Д. А. Мин. ун. д. — Министар Савету 25 јула 1840 г., ф. XI, бр. 87.

²⁴) Д. А. Мин. ун. д. — Министар Савету 25 јула 1840, ф. XI, бр. 87.

²⁵) Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 13.

1840 године прво у Колубари, да се одатле муњевитом брзином рашири по целој Шумадији.

Кад је кнез Михаило чуо шта се догађа у Колубари, он је тамо послао свога министра Ђорђа Протића и претседника Апелационог суда Голуба Петровића да народ умире. Искупљен народ, збуњен и под оружјем, они су затекли у селу Лесковцу код цркве баш на Ђурђевдан 23 априла. Прочитали су му кнежеву прокламацију и посаветовали га да се умири и разиђе кућама. „Ха... ви сте дошли да нас варате, али се више варати не дамо...“²⁶⁾ — биле су прве речи којима су кнежеви изасланици дочекани. Народ је помислио да су они послати од Вучића а не од кнеза Михаила, и да је, према томе, прокламација коју читају лажна, а да они кнежево име употребљавају само да обману народ, као што је то чинио Вучић пре годину дана са именом кнеза Милоша. Зато су обојица лишени слободе. Кад се сутрадан пошло за Београд, народ их је повео собом да им у Београду суди ако прокламација не буде кнежева.²⁷⁾

Више од хиљаду Колубараца пошло је за Београд да кнеза Михаила виде и са њим лично разговарају.²⁸⁾ Бојећи се сукоба у Београду, било са Турцима или са Вучићевим људима, кнез Михаило је изашао народу у сусрет до Жељезника испред Београда. У кнежевој пратњи били су митрополит Петар, руски конзул Вашченко, један Турчин, везиров чиновник, Јеврем Обреновић и још неколико саветника. При првом сусрету у Жељезнику народ је рекао зашто се буни па је поставио и своје захтеве: да кнез отстрани од себе неверне чиновнике, у првом реду Вучића и Петронијевића; да се дозволи прогнаноме кнезу Милошу повратак у Србију, и као главни захтев, без кога прва два није могуће „удовлетворити“, да се кнез са владом и народном касом одмах пресели у Крагујевац. Јеврем Обреновић истакао је на то незгоду да се престоница сваке године сели јер, поред осталог, то кошта много народну касу, како сама сеоба, тако и одржавање везе са Београдом и са страним конзулима који се у њему налазе. „Не жалите трошка; народ хоће да је књаз у средини Србије; ми се бојимо да се књазу у Београду што рђаво не догоди...“²⁹⁾ — повикао је народ на Јевремову примедбу.

Умешао се и руски конзул Вашченко, који је стао да уверава народ како је кнез Михаило у Београду ван сваке опасности и да за њега народ нема шта да брине, у толико пре што у Београду заједно са њим живе и царски конзули. Народ као да је једва дочекао да с њим заподене разговор и да му каже оно што одавно жели. Одговорио му је сељак

²⁶⁾ Исто, таб. 15.

²⁷⁾ Недовршени мемоар кнеза Михаила.

²⁸⁾ М. Жујовић, Белешке, стр. 55.

²⁹⁾ М. Жујовић, Белешке, стр. 56.

Марко Бирчевић из села Шопића. „Ви сте, Господине, и лане у Београду били кад књаза Милоша у Влашку отпратише, па се може и с његовим сином тако догодити; вама конзулима част и поштење, — каже му Бирчевић отресито, — седите где оћете, а ми оћемо да књаз са Саветом у Крагујевац међу народом иде, да га народ чува од душмана, који с Турцима уговарају на зло не само књаза но за цео народ српски.“³⁰⁾

Бирчевићеве речи биле су оштра жаока за Вашченка и алузија на његову и турску улогу у последњим догађајима. Ни митрополит Петар није боље прошао: и њега и Вашченка народ је „са оскорбителним речима“ нападао и вређао.³¹⁾

Читава два дана Колубарци су остали око кнеза Михаила; из Жељезника допратили су кнеза у Топчидер, где су имали са њим „пространо“ да разговарају. Ту су 25 априла пустили испод страже Ђорђа Протића и Голуба Петровића на кнежеву интервенцију, који их је уверио да су заиста били од њега у народ послани. У Топчидер је придлазио народ и из осталих крајева Србије, и увек са истим протестима и са истим захтевима да се престоница из Београда у „внутреност Србије премести.“ Кнежево доказивање да није у опасности и да није ни од кога приморан да живи у Београду, није народ ни уколико умирило. Народ га је уверавао да му у Београду раде о глави, али да он то не види; наводили су му пример кнеза Милоша, који ни у ком случају не би онако прошао да је „унутрености отечества свога био.“³²⁾ Карађорђево време такође пружа народу једну драгоцену поуку. Тада су чланови „централног правитељства“, који су се у време катастрофе нашли у Београду, на аустриској граници, пребегли у Аустрију заједно с Карађорђем и с народном „азном“ и народ „безглавно оставили“. Зар се тако нешто не може и сад догодити? Зато народ данас „жели и хоће, да се централно правленије у средини, као што је и било премести.“ У Крагујевцу ће и личност кнежева и народна каса бити потпуно обезбеђени. Не сме се дозволити да се понове судбоносне погрешке из прошлости; народне старешине морају с народом судбину делити и у добру и у злу, а не да они при каквој опасности народ остављају и „сами за себе спасеније траже.“ За време разговора кнеза Михаила с народом било је много „вике, праске и претње сад против једног сад против другог“ из кнежеве околине, каже један очевидац и учесник у овим догађајима.³³⁾

Кнез Михаило је саветовао и умиривао. Народ није хтео никога другога да чује сем њега. Он је изјавио да ће се преселити у Крагујевац ако је то народна жеља. Али му се

³⁰⁾ Исто, стр. 57.

³¹⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 18.

³²⁾ Исто, таб. 16; Недовршени мемоар кнеза Михаила.

³³⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 16.

чини политички незгодно да то учини одмах, на захтев само једног среза или округа, него мисли да о томе треба консултовати цео народ. Зато им је обећао да ће он обићи све округе у Србији, видети и чути шта народ о томе и о другим питањима каже, па ће према томе донети дефинитивну одлуку и све народне жеље удовољити у колико буду праведљиве и сагласне уставу.³⁴⁾

III- Ширење буне по Шумадији

Међутим, за ово време, покрет се из Колубаре и Београдског округа, где се прво појавио, ширио врло брзо и поред „предупредителних“ мера које су из Београда преко власти предузете. Бунтовници Београдске нахије одржали су 21 априла у селу Јунковцу скупштину и одатле преко писама и курира позвали народ на буну, уверавајући свакога да је цела Београдска нахија пошла у Београд.³⁵⁾ Одавде су се размилели агитатори по суседним областима, и само за неколико дана било је захваћено цело шумадишко подручје. Милошев Рудник одазвао се међу првима. У селу Смрдљиковцу већ је 23 априла држан договор, а после тога сви учесници пошли су за Београд „вооружано“, и то онога истог дана када је Борђе Протић у Лесковцу читао народу кнежеву „умирну“ прокламацију. Главни агитатор у Рудничком округу био је Танаско Михаиловић, таст кнежева стрица Јована Обреновића, који је одговарао пред судом и за буну од 1839 године. Он је с гомилом сељака из свога Бершића ушао у Брусницу, где су се налазиле окружне власти. Претседник суда Лука Гарашанин, син омрзнутог Милутина Гарашанина, „бојећи се страданија“ од побуњеног народа, затворио је суд 26 априла и распустио чиновнике да „спасеније себи на кој год начин траже,³⁶⁾ а сам је на коњу побегао у Београд.³⁷⁾ Окружни начелник је умиривао народ, позивао се на кнеза и његове наредбе, али све то није ништа помогло. Народ не верује наредбама на којима нема кнежева потписа; а и да имају његов потпис то опет није доказ да га он, притешњен у Београду, није под силу дао. Зато су бунтовници све чиновнике које су похватили у Брусници, под стражом потерали пред собом, и тако сви скупа 28 априла пошли у Београд „вићенија ради књажеског“. Пред њима је ишао окружни начелник Вуле Вукомановић, приморан, само да би избегао „казну безсудну од народа“, како он сам каже.³⁸⁾

³⁴⁾ Исто.

³⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Ј. Мићин Министру 27 априла 1840, ф. XI, бр. 182.

³⁶⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XI, бр. 166.

³⁷⁾ Попов II, стр. 411—412.

³⁸⁾ Д. А. Мин. ун. д. — В. Вукомановић Министру 28 априла 1840, ф. XI, бр. 182.

То исто дешавало се тих дана и у Јасеници. Народ је мимо среских власти, одржао 25 априла своју скупштину у селу Врбницама, на коју је дошло више од десет суседних села. Среског капетана Атанасија Вукићевића ставио је народ под стражу и потерао га пред собом у Београд. Он је успео да успут побегне од народа и да у Београду потражи заштиту турског везира и руског конзула. Због тога што је издао народ и одбеглао Турцима, Јасеница га доцније, када је буна престала, није хтела да прими за свога старешину, те је на захтев народа отуд уклоњен.³⁹⁾

Шабачки округ побунио је шурак Јеврема Обреновића, Милош Богићевић, окружни начелник, а Смедеревски округ кнежев теча Петар Вулићевић, претседник смедеревског суда. Центар покрета у Смедеревском округу био је у селу Коларима. Ту се народ искупио 28 априла и спремао се да пође прво на Смедерево, па после на Београд. Ниједна варош која је покретом захваћена није претрпела тих дана толики страх као Смедерево. На питању да ли да приступе коларској скупштини или не, Смедеревци су се поделили и завадили међу собом тако да су се људи по улицама хватали за нож и пиштољ, и у мало што због тога није пала крв. Чиновници ни овде нису пошли с народом, па су због тога, „за сигурност чести и живота свог“ побегли у смедеревски град код Турака.⁴⁰⁾ „Бунције“ су на то запретили да ће целу коларску скупштину довести на Смедерево; грађанство се толико уплашило да је једну ноћ цела варош „на стражи и под оружјем била“, и то не само Срби него и Турци и у вароши и у граду, који су, бојећи се какве српске „дубаре“, с пуним топовима били у приправности да пуцају одмах ако би каква војска на варош напала.⁴¹⁾ Ипак, Смедерево није било нападнуто, народ је пошао за Београд.

У Пожаревцу и његовом крају није било кретања у масама, тамо су, сем појединачних случајева, вести о буни у разним крајевима Србије доводиле народ само до „највећег смущенија“, како каже један извештај, и ништа више. Ма да је кнез Милош дуго живео у Пожаревцу, где је од 1825 године имао и свој двор, ипак у томе крају он није имао тако велики број одлучних присталица оних критичних дана када се решавала његова судбина. Напротив, после абдикације 1839 године пало је из Пожаревца можда највише тужби против кнеза Милоша и његове самовоље. Само Пекетина буна у лето 1840 године била је донекле израз јачег обреновићког расположења у Пожаревачком округу. Иначе, пре тога, како 1839 тако и сад у пролеће 1840 године, становници и

³⁹⁾ Д.А. Мин. ун. д. 1840, ф. VIII, бр. 227.

⁴⁰⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Стеван Петровић, смедер. начел. Министру 2 маја 1840 г., ф. XI, бр. 182.

⁴¹⁾ Исто.

вароши и села у округу, остали су углавном мирни, ма да су вучићевци рачунали са јачим отпором са те стране.

Јагодински округ био је овом буном много више захваћен. Неки Миленко Раденковић из Доње Сабанте „под зор“ је терао људе по Левчу да се дижу на буну, претећи свакоме ко не пође да ће „зло као ђаковци проћи“. Исто тако осетило се јако незадовољство и у самој Јагодини, где су бунили народ највише они „који су прошле године у бунту били учесници“; они су јавно претили да је сада наступно моменат када ће им се „испунити лањско њово намјереније.“⁴²⁾ Све се пак свело на посету Крагујевцу, где су видели и поздравили кнеза Михаила и ништа више.

Колубарски догађаји имали су нарочито одјека, можда и више него на Руднику, у Чачанском округу, где је, захваљујући присуству Јована Обреновића, покрет узео озбиљније размере, и у Крагујевцу и његовој околини, где су Обреновићи имали велики број оданих присталица. Од Крагујевца као обреновићког центра много се зазирало. Вучићевци су му нарочито замерали због једног покушаја довођења кнеза Михаила у Крагујевац, који су Крагујевчани предузели још почетком јануара 1840 године.⁴³⁾ Они су били спремили једну петицију да је лично предаду кнезу Михаилу при његовом доласку из Цариграда, којом су га молили да „станиште“ централне управе и народне касе поново врати у Крагујевац. Било је решено да га пресретну у алексиначком карантину и отуд га доведу право у Крагујевац. Сам окружни начелник Милутин Ђорђевић спремао се да их лично предводи.⁴⁴⁾ Не само што би се доласком кнеза Михаила у Крагујевац поправио његов привредни и трговачки живот, који је преласком престонице у Београд много оштећен, него би и за саму владу било „безопасније, ако се она смести не на крају него у среди земље“, — говорили су Крагујевчани у својој молби кнезу Михаилу.⁴⁵⁾

Тома Вучић и Аврам Петронијевић видели су у овом крагујевачком кораку обреновићку акцију, па су је енергично сузбили. Окружни начелник Милутин Ђорђевић узет је на одговор, доведен у Београд и ухапшен. Да би вучићевци неодговорно вршили агитацију, Савет је под Вучићевим утицајем, како смо видели, решио да се нико, био карађорђевићевац или обреновићевац, не узима на одговор за политичке преступе ове врсте до доласка кнеза Михаила у отаџбину. Међутим, и мимо ове саветски одлуке, крагујевачки начелник

⁴²⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Е. Станојевић, јагод. начелник Министру 7 маја 1840 г., ф. XI, бр. 182.

⁴³⁾ Недовршени мемоар кнеза Михаила; Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 8; Попов III, стр. 31.

⁴⁴⁾ Исто.

⁴⁵⁾ Попов III, стр. 31.

је држан у затвору све док није дошао кнез Михаило и све политичке преступнике амнестирао; тада је крагујевачки начелник поново враћен у Крагујевац на стару дужност.⁴⁶⁾ Због овог крагујевачког случаја осумњичен је и сам министар унутрашњих дела Ђорђе Протић, па му је Вучић, одмах после тога, поставио за помоћника једнога свога човека, да би преко њега мотрио на министров рад и познавао тачно шта се у земљи дгађа.⁴⁷⁾ Крагујевчанима, пак, строго је припрећено да се убудуће не усуде покретати то питање, нити овим путем тражити његово решење.

Када је два месеца доцније избила буна, Крагујевачки округ се одмах „немирити“ почео. Прво је устала Јасеница 25 априла. Већ 29 априла буна је била толико захватила народ, да је окружни начелник тога дана јавио своме министру, да народ не може више одржати у миру, нити га одвратити од побуне. Пред одлучношћу побуњеника, он осећа да би за сваки покушај у томе смислу „рђаво следствие воспоследовало“. На његово питање зашто се буни, народ једнодушно одговара. — каже начелник, — да се буни зато „што жели, да књаза и Савет међу собом доведе и добра народна у средини види.“⁴⁸⁾

Слични извештаји стизали су и из Чачка. Тамо је побуњени народ 26 априла створио панику у вароши нападом на владику Нићифора, на окружно начелство и суд. Сви чиновници, заједно са владиком, стављени су под строгу стражу „од простог народа.“⁴⁹⁾ Затим је преко хиљаду и двеста наоружаних људи, које пешака које коњаника, пошло из Чачка преко Крагујевца за Београд, водећи собом заробљене чиновнике. У Крагујевцу су се „сујузрили“ с народом из Крагујевачког округа, па су одатле 1 маја послали депутацију у Београд.

Вест о кнежеву путовању по Србији, што је обећао народу у Топчидеру, радосно је примљена. Али план његовога путовања коментарисан је на разне начине. Јер је објављено да ће кнез Михаило поћи из Београда прво низ Дунав према Смедереву и Пожаревцу, па отуда у Крагујевац. „Зашто прво баш тамо?“ — питао се са неповерењем народ у Шумадији. Јер он је у томе видео замку противника да кнеза Михаила, под изговором да иде у народ, отпрате низ Дунав из Србије. Мислило се и гласно говорило да се сада испуњују речи Вучићева пријатеља Милутина Гарашанина несмотрено изго-

⁴⁶⁾ Недовршени мемоар кнеза Михаила; Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 8.

⁴⁷⁾ Попов III, стр. 31.

⁴⁸⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Милутин Ђорђевић Министру 29 априла 1840 г., ф. XI, бр. 182.

⁴⁹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Арсеније Андрејевић Министру 26 априла 1840 г., ф. XI, бр. 165.

ворене пред неким сеоским кметом у Колубари, „да је већ ујдурисао да и кнез Михаило низ Дунав за оцем оде...“⁵⁰⁾ Зато је народ почео да виче и прети чиновницима, које је собом и под стражом водио, да ће им главе одлетети, ако са кнежевим путовањем буде учињена каква превара. Депутација која је из Крагујевца отишла за Београд, стављено је у задатак да кнеза Михаила обавести о опасности која га на томе путу евентуално чека и да народ због тога никако не пристаје да он предузима ма какво путовање по земљи док се претходно не пресели у Крагујевац. Једино тада, кад га народ види смештена у Крагујевцу, може да пође да „отечество посети,“ а нипошто пре.

Депутација која је однела кнезу Михаилу ове поруке била је врло импозантна: све пробрани момци и коњаници; само чачанских коњаника у њој било је две стотине. Депутација је собом повела и неколико угледнијих чиновника из Чачка и Крагујевца, а остали чиновници, будући под стражом, остали су с многобројним народом у Крагујевцу да чекају одговор из Београда. Побуњеници су изјавили да се из Крагујевца „развићу донде нећеју, док удовлетьворење не добију.“⁵¹⁾

У овоме покрету Ужичани су били нарочито одважни и смели. Њихов вођ и старешина Јован Мићић, иначе ватрени обреновићевац и јунак, на позив бунтовника у Београдској нахији да им притекне у помоћ, који су му упутили још 21 априла, изјавио је готовост да то одмах учини само ако су кнез и „централно правленије“ у опасности. Он је истовремено известио и министра Ђорђа Протића о томе шта се у народу говори и мисли о онима који се поред кнеза налазе на челу државе. Он је дао и своје сугестије шта би требало учинити да се једанпут „рахат“ буде.⁵²⁾ Јован Мићић се у чуд/ пита, докле ће поједине незајахљиве и болесне амбиције, мислећи на Вучића и његово друштво, да се играју судбином Србије, чија је слобода наш народ стала толико зноја и мученичке крви. Сасвим тачно примећује, да се добија жалостан утисак, с обзиром на све оно што се последњих година догађа у Србији, да је она „лоптом постала, с којом се најпосле и дјеча сиграти могу...“ То не сме више да се дозволи, народ не може вечито да о „сијасету“ мисли, већ хоће да се преда добром и мирном животу, који му се ускраћује толико времена. Зато „ако нам је срећа мила, — каже Мићић, — на ноге устанимо и једном за свагда, смрадни упљувак,

⁵⁰⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 13; Недовршени мемоар кнеза Михаила.

⁵¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Арсеније Андрејевић Министру 1 маја 1840. ф. XI, бр. 182.

⁵²⁾ Д. А. Мин. ун. д. — Јован Мићић Министру 27 априла 1840. ф. XI, бр. 182.

ногама прегазимо.“ Он може да дигне девет до десет хиљада наоружаних људи, и за добро кнеза и народа поћи ће да потражи нарушитеља мира и народне среће. А кад га нађе поступиће са њим „како му ни сам Бог, који е цар свију царева, помоћи неће моћи.“⁵³⁾

И заиста, Мићић је пошао с великом војском на Београд да тамо потражи рушиоце мира. У то време кнез Михаило је био кренуо у народ. Срели су се 6 маја на Трешњи испред Београда.⁵⁴⁾ Кнез је умирио Мићића и вратио га на траг, те је у његовој пратњи и у пратњи његове ужичке војске ушао 8 маја у Крагујевац. Како је Јован Мићић био један од најстаријих окружних старешина, и како каже сам кнез Михаило, „највеће втеченије на народ имао,“ то га је кнез задржао поред себе да стишава и умирује народ,⁵⁵⁾ који је са свију страна пристизао у Крагујевац да види и чује кнеза Михаила, да му изложи незадовољство због кога се буни, као и жеље, чије ће добро решење донети Србији мир.

⁵³⁾ Исто.

⁵⁴⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 16; Недовршени мемоар кнеза Михаила.

⁵⁵⁾ Недовршени мемоар кнеза Михаила.

НА ЗАХТЕВ ПОБУЊЕНОГА НАРОДА КНЕЗ МИХАИЛО И
ЊЕГОВА ВЛАДА СЕЛЕ СЕ У КРАГУЈЕВАЦ

I. Долазак кнеза Михаила у Крагујевац

Да би саслушао жеље народа и од њега непосредно чуо мишљење о питањима која су се постављала, а тиме испунио обећање које му је дао, кнез Михаило је пошао почетком маја 1840 године на пут по Србији. Имао је намеру, како смо видели, да из Београда пође прво низ Дунав, па преко Смедерева и Пожаревца за Крагујевац, Чачак, Ужице и даље где буде требало. Међутим, на захтев народа, који је у томе видео неки злочиначки умишљај кнежевих противника, он је 2 маја изменио правац свога путовања и решио да прво посети Крагујевац.¹⁾ Формална одлука о премештању престонице имала је да дође после путовања, према општем расположењу и утисцима које кнез Михаило у народу добије.

Међутим, тако није било, јер народ није дао. Кад је успео да кнеза Михаила једанпут одвоји од Београда, народ га није више пуштао да се у Београд врати; он је кнеза просто силом задржао у Крагујевцу и није му дао да из њега иде све дотле, док није пала одлука и издат указ и прокламација о враћању престонице у Крагујевац.

Кнез Михаило је пошао из Београда 6 маја; са њим је био Ђорђе Протић, кога је већ био именовао својим представником и министром иностраних дела, затим члан Савета Милоје Здравковић-Ресавец, и остала свита.²⁾ За свиту и акта кнежеве канцеларије употребљено је 15 кочија. Путовао је преко Трешње и Сопота (прво преноћиште), затим преко Белосавца и Жабара (друго преноћиште) за Крагујевац, где је стигао 8 маја увече. Из народне касе исплаћено је на име овога путовања 13.280 гроша и 31 пара.³⁾

¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. I, бр. 25.

²⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 16.

³⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. III, бр. 143.

У свима успутним селима у Шумадији народ је приредио радосне манифестације кнезу Михаилу. На Трешњи он је срео Јована Мићића са Ужичанима, који су се одмах придружили кнежевој пратњи и са њим победоносно ушли у Крагујевац. У Крагујевцу слегао се био силан народ да кнеза дочека и поздрави; још испред вароши прихватила га је маса од 10.000 људи и допратила до кнежевог конака.⁴⁾

Кнез је у Крагујевцу једва одолевао многобројном народу који је пристизао непрестано из разних округа да га види и да са њим разговара. Овде је он имао много више посла и муке него што је имао са онима у Топчидеру, кроз који је само за неколико дана продефиловало испред кнеза више од 20.000 људи.⁵⁾ За кнеза је било нарочито тешко то што народ није веровао никоме из његове пратње, нити је дозвољавао да им кнез „посредством другог ког лица“ што поручује. Све је морао он сам. Не само групе, него и појединци, хтели су са кнезом непосредно да разговарају, што је било врло заморно. Од непрестаног и многог говора њему је већ „и глас промукао био“;⁶⁾ од великог умора он се у Крагујевцу и разболео.⁷⁾

Али док је народ њега акламирао на сваком кораку, догле је на другој страни, на рачун његових министара и првих чиновника, просипао грдње и претње, у првом реду против министра Протића и саветника Ресавца, који су ишли с кнезом као његова пратња. И успут кроз Шумадију кнез је имао велику муку бранећи их од народа. А сад у Крагујевцу народ их је у једном моменту напао да их јавно линчује. Том приликом проливена је и једна невинна крв, и то једина у овој буни.⁸⁾ Тај инцидент десио се на ливади пред кнежевим конаком. Док је кнез Михаило у пратњу Протића и Ресавца ишао од гомиле до гомиле народа, разговарао с њим и стишавао га, одједанпут се устремила на њих једна бројна група сељака, вичући у глас: „Држете Протића и Ресавца!“ То су били одани Милошеви људи, који Протићу и Ресавцу нису могли никако опростити раније њихово држање према кнезу Милошу. Тога момента нашли су се око њих Чачани, и заштитени њима и самим кнезом, они су једва успели да се пробију и побегну у дворску авију. Међутим, народ је навалио за њима. На капији су га дочекали солдати под оружјем, али је народ савладао и њих и силом ушао у двориште. Тога часа, у тој гужви и ларми, несрећно се окине једноме сељаку пиштољ иза појаса и убије једно дете које се ту случајно десило. Користећи забуну због погибије овога детета, Про-

⁴⁾ Попов III, стр. 44.

⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XI, бр. 182.

⁶⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 17.

⁷⁾ Недовршени мемоар кнеза Михаила.

⁸⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 17.

тић и Ресавац изгубили су се испред својих гонилаца и побегли у кнежев конак. На томе се свршило. Као да је крв овога детета опоменула људе да не загазе у велику несрећу.

Иначе, изјавама оданости којима је засипан кнез Михаило на сваком кораку није било краја. Али поред тога, народ је тражио од кнеза и извесна конкретна решења којима ће се загарантовати трајан мир.

Прво, да се кнез Милош, као жртва „проклетих завистника“ позове да дође у Србију, за којом он „дановоштно по страном пределу плаче.“⁹⁾ Јер су прошле године, каже народ, Вучић и Петронијевић, помоћу неколико поткупљених народних кметова, протерали кнеза Милоша¹⁰⁾ само у себичној жељи да се место њега они наметну Србији за господаре. Тим је Србија осрамоћена, јер је протерала најзаслужнијег свога сина, а српски народ је понео жиг најнезахвалнијег народа на свету; он је данас дужан да ту срамоту искаје и да задовољење једној високој моралној правди, која је погажена кнежевим прогонством.

Друго, да се због тога, а и због најновијег држања према младоме кнезу Михаилу, Вучић и Петронијевић отстране од народних послова и ставе под народни суд.

И треће, да би се Србија убудуће заштитила од узурпаторских прохтева, да би живот кнеза Михаила био обезбеђен, и да би српска влада била слободнија у своме раду и сачувана од непријатељских интрига и утицаја, које трпи у Београду, — народ неотступно захтева да се кнез, његова влада и народна каса преселе у Крагујевац; народ хоће да их има у својој средини и да их чува као опште народно благо.

Кнез Михаило одговорио је народу: 1) да решење питања кнеза Милоша не зависи само од њега и народа, већ у првом реду од руског и турског двора; 2) да ће Вучићу и Петронијевићу и њиховим друговима бити суђено за њихове поступке, а да су од народних послова отстрањени самим тим што су од народа побегли у београдски град код Турака, и 3) да ће по народној жељи престоницу преместити у Крагујевац.

II- Одлука о премештању престонице из Београда у Крагујевац

Питање премештања престонице постављено је у Крагујевцу пред кнезом Михаилом као „најпоглавитије требовање народа“.¹¹⁾ Одлучан у томе, народ је тражио да се то

⁹⁾ Д. А. Мин. ун. дела 1840 г. ф. XI, бр. 157.

¹⁰⁾ Д. А. Мин. ун. дела 1840 г., ф. XI, бр. 87.

¹¹⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 18.

питање одмах реши, без икаквог даљег одлагања, претећи да се неће „успокојити“ док то не буде.

Бојећи се да одлагање решења овога питања може дати повода каквом новом народном „движењу“, а и сам бежећи од Београда због „душмански“ претњи Вучића и Аврама Петронијевића,¹²⁾ кнез Михаило је одлучио да се пресели у Крагујевац. Зато је одмах прекинуо своје даље путовање по Србији и остао у Крагујевцу, како је то народ хтео. Известно је о томе и Савет и тражио од њега формално решење. „На молбу народа, овде бившега, остајем овде до решенија овога вопроса“, — писао је кнез Михаило 10 маја 1840 године из Крагујевца Савету у Београду,¹³⁾ истичући при томе, да је питање преноса престонице у Крагујевац једно од „живејши захтевања“ које народ истиче.

Поводом тога Савет се састао у седницу 13 маја. Питање је било врло осетљиво с обзиром на његову политичку садржајност, па је на његовом решавању дошло и до отвореног сукоба међу саветницима. Приврженици кнеза Михаила и обреновићке партије били су за Крагујевац, док су вучићевци били против њега. За њих је одлазак у Крагујевац претстављао не само слабење општег политичког положаја њихове партије, већ и опасност за лични живот њених вођа. Саветници Лазар Теодоровић и Прота Матеја Ненадовић одмах су признали да не смеју од народа ићи у Крагујевац. Исто то учинио је и министар правде и просвете Стефан Стефановић, који је чак предао Савету и своју писмену „протестацију“, наводећи у њој да је уопште сеоба кнеза и владе из Београда у Крагујевац поступак врло неупутан.¹⁴⁾ Ипак, Савет је већином гласова решио да се престоница пресели у Крагујевац, јер се иначе „народ успокојити неће“, како је мотивисана саветска одлука.¹⁵⁾

Положај саветника у овоме питању био је уистини врло деликатан, и то не само вучићеваца, него и осталих, нарочито оних који су се у своје време истакли у мржњи и борби против кнеза Милоша. Скорашњи случај Ђорђа Протића и Милоја Ресавца у Крагујевцу најбоље им је предочавао опасност која их можда тамо чека. Због тога су се сви саветници плашили одласка у Крагујевац. Они су то и званично саопштили кнезу Михаилу, када су му, још 13 маја, доставили своју одлуку о сеоби у Крагујевац. Том приликом они су од њега тражили неку гаранцију да у Крагујевцу „ником од њи нико из народа“ никакво зло неће учинити, већ да ће под заштитом устава и под заштитом кнежевог имена „бити у сво-

¹²⁾ Недовршени мемоар кнеза Михаила.

¹³⁾ Д. А. Савет — Кнез Савету 10 маја 1840 г., бр. 310.

¹⁴⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 18.

¹⁵⁾ Д. А. Савет — Савет кнезу Михаилу 13 маја 1840 г., бр. 526.

joј чести и у своме животу сигурни.¹⁶⁾ Кнежева реч да ће бити заштићени, био је у ствари услов да саветници дођу у Крагујевац. Кнез Михаило је дао реч, и 15 маја писмено Савету саопштио, да ће предузети све нужне мере „да чест и личност не само сваког саветника, но и свију прочи чиновника, као што благотворни устав заповеда, сигуран буде.“¹⁷⁾ Два дана потом, 17 маја, Савет је известио кнеза Михаила да се спрема за полазак у Крагујевац.¹⁸⁾

По пријему првог саветског писма од 13 маја, кнез Михаило је издао указ о премештању „централног правленија“ из Београда у Крагујевац; указ је датиран 14 маја у Крагујевцу, објављен је у новинама и расписан свима надлештвима и установама у земљи.¹⁹⁾ Савет и министарства одмах су послали у Крагујевац потребне чиновнике да одређена здања „у подобателниј поредак ставе“; 23 маја кнез је наредио да се почне са сеобом; 27 маја, „централно правленије... у Крагујевац кренуло се“; државни архив превезен је на седмору кола.²⁰⁾ Министарство унутрашњих дела расписало је 25 маја свима начелницима округа да сеобу објаве народу и да „у напредак сва писма шаљу у Крагујевац.“²¹⁾ Чиновницима који су имали плату мању од 500 талира годишње плаћено је на име трошка за селидбу по 10 талира, остали су се селили о своме трошку.²²⁾

Објављујући указ о премештању престонице, кнез Михаило је у вези са тим под 15 мајем упутио из Крагујевца народу прокламацију, која је дошла у место његове обећане посете.²³⁾ Дајући савете и позивајући народ на покорност властима без „противсловија и затезања“, кнез Михаило је имао намеру да њом поврати поколебани ауторитет државној власти и разбије неповерење које у народу влада према сваком акту кнежевих министара. Покорност властима и законима истиче кнез као прву дужност сваког грађанина. Ко тако ради „слуша мене и повинује ми се“, — каже кнез у искреној и „нелицемерној“ жељи да сада заведе ред и мир у земљи.²⁴⁾ Кнежева порука, а нарочито вест да је престоница премештена у Крагујевац, учинили су врло повољан

¹⁶⁾ Исто.

¹⁷⁾ Д. А. Савет — Кнез Михаило Савету 15 маја 1840 г., бр. 545.

¹⁸⁾ Д. А. Савет — Савет кнезу Михаилу 17 маја 1840 г., бр. 541.

¹⁹⁾ Д. А. Мин. пр. 1840 г., бр. 551; Новине Србске 1840, бр. 20.

²⁰⁾ Др. Алекса Ивић, Борба кнеза Михаила и Томе Вучића-Перишића од 1840 до 1842 год. — Српски књ. гласник, књ. XI, бр. 2 1924, стр. 107.

²¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. I, бр. 27; „Новине Србске“ 1840, бр. 22.

²²⁾ Д. А. Савет 1840 г., бр. 8.

²³⁾ „Новине Србске“ 1840 г., бр. 20.

²⁴⁾ Недовршени мемоар кнеза Михаила.

утисак у народу, код кога се одмах после тога „пожар немира стишавати почне.“²⁵⁾

III. Држање Томе Вучића-Перишића и његових присталица

За све време док се бунила Шумадија, вучићевци су били може се рећи у дефанзиви на целој линији. Они су први започели борбу у народу да учврсте свој положај после Милошева одласка, да сузбију своје противнике и да од кнеза Михаила направе послушно оруђе своје политике. Али су се преварили у предвиђањима. Иницијатива је прешла у руке њихових противника, и оружје које су били наменили другоме окренуло се против њих. „Догађа се кад будали даш батину у руке, да кога другога удари, овом најпре онога, који му је дао по глави лупи“, — рекао је за Вучића у садашњој ситуацији један из противничког табора.²⁶⁾ И не без разлога. Јер Вучић је безобзирно стварао неповерење, демагошки сејао раздор између народа и чиновника и да би задовољно своју сујету, просто харангирао масе на непокорност и највећем ауторитету државне власти. И тај народ, чијем је примитивном инстинкту Вучић тако богато ласкао и повлађивао, славнио га је као свога највећег добротвора, да га сада, само после неколико месеца, са врхова власти лакше обори у прашину и проклиње као главу свих зала под којима стење земља.

Вучић је био благовремено обавештен од својих пријатеља о буну која се у народу спремала против њега. Процењујући ситуацију и немајући с ким отпочети грађански рат, како је мислио,²⁷⁾ он је, са Аврамом Петронијевићем, Стојаном Симићем и Илијом Гарашанином, још 18 априла побегао у град турскоме везиру.²⁸⁾ Њихово бегство Турцима искористили су противници да их још више компромитују и омразе код народа. Једни су им лично пребацивали што су побегли од свога народа код „иновераца“; други су говорили да су то учинили из „нечисте совјести своје“ и из страха од каквог народног „отмашченија“ за недела која су починили.²⁹⁾ У сваком случају овим поступком знатно је био отежан њихов положај.

Кад је донета одлука о премештају престонице из Београда, вучићевци су одлучно одбили да пођу у Крагујевац. Све мере безбедности које је кнез Михаило предузео у Крагујевцу, као ни кнежева реч да им се гарантује потпуна си-

²⁵⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб. 19.

²⁶⁾ Исто.

²⁷⁾ Стевча, стр. 151.

²⁸⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XIII, бр. 285.

²⁹⁾ Исто.

гурност у њему, нису ништа помогле. Они су схватили да је њихов живот угрожен не само у Крагујевцу, него уопште у Србији под режимом који носе њихови противници, па су зато место у Крагујевац, они отишли у град Турцима и потражили њихову заштиту. Тако су се тим поводом „отпадили“ од српског „правитељства“ и одбегли Турцима, поред осталих, и саветници Лазар Теодоровић, Прота Матеја Ненадовић и Хаци-Милутин Гарашанин, затим министар правде и просвете Стефан Стефановић, апелационе судије: Јеврем Ненадовић, Јован Вељковић и Лазар Зубан, а поред њих и Стеван Книћанин, Лука Гарашанин, Ђука Стоичевић, Илија Чарапић, песник и историчар Сима Милутиновић и други.³⁰⁾

Одбегли од кнеза Михаила и не хотећи на његов позив доћи у Крагујевац, вучићевци нису одмах иза тога отишли у град, где се Вучић већ налазио, већ су остали извесно време у Београду и по њему се слободно кретали. Вучић из града а они из београдске вароши јавно су протествовали и претили кнезу Михаилу. „Не плаши се мечка решета“, — поручивао је Вучић. „Док се год 300.000 руски и турски бајонета у прси не сломију, неће ме из земље истерати“, — говорио је он и храбрио своје пријатеље.³¹⁾

Вучићевци другови из вароши протурали су узнемиравајуће вести како Хусеин-паша купи војску да на Србију удари, а исто тако да и руска војска стоји у приправности да на Србију пође и избави Вучића и његове људе.³²⁾ Такво њихово понашање дало је повода кнезу Михаилу да их све растера из Београда. Кнез је 7 јуна наредио да се вучићевци прво позову да дођу у Крагујевац на дужност или да иду својим кућама, па ако то не хтедну учинити онда да се силом и под стражом у Крагујевац доведу.³³⁾ Кнежево наређење саопштио им је управитељ београдске вароши Милош Богичевић. Вучићевци су одбили да се уклоне из Београда, и из страха да не буду силом одведени у Крагујевац, они су онда сви побегли у град и тамо увећали Вучићево друштво. Последњи контингент незадовољника вучићеваца пребацио се из београдске вароши у град 5 августа „са целим пртљагом и оружјем својим.“³⁴⁾ Тако су у овој прилици, поред Вучића и Петронијевића, потражили заштиту турскога везира Хозрев-паше 62 лица, међу њима 24 чиновника.³⁵⁾

³⁰⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840, ф. XI, бр. 124; М. Жујовић, Белешке, стр. 58; Ранке, стр. 259; Куинберт стр. 719; Мелаковић IV, стр. 232.

³¹⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XI, бр. 87.

³²⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. VIII, бр. 234.

³³⁾ Исто.

³⁴⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XI, бр. 109.

³⁵⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XI, бр. 124; Мита Петровић, I бр. 542.

IV- Држање рускога конзула Вашченка

Претставници страних држава у Србији задржали су за време ових немира углавном неутралан став. Изузетак у томе чинио је руски конзул Вашченко, који је био и у овој прилици врло активан. Као претставник заштитног двора, он је присвајао себи право да директно утиче на развој догађаја у унутрашњој српској политици, као што је то радио и раније последњих дана владе кнеза Милоша. Отуда он заједно с кнезом Михаилом излази пред народ, говори му и одвраћа га од буне, даје савете кнезу Михаилу и указује благонаклону пажњу Вучићу и његовим приврженицима. Са народном буном био је много незадовољан, јер се бојао да она под утицајем присталица кнеза Милоша не добије сасвим антируски карактер. После првог сусрета и непријатног разговора са народом у Жељезнику, он је то антируско расположење у Србији још више осетио. И Вучић га је уверавао да буна претставља покушај политичке еманципације од Русије, а не само обичну партиску борбу између две завађене партије у земљи.

Заиста, чуло се у току буне много протеста против Русије и Вашченка. Томе је крив не само Вашченко, који их је изазивао охолом држањем руског дипломате, који сматра Србију као руско подручје у коме има да се врши воља руског господара, — него и Вучић и Аврам Петронијевић, који су намерно и демагошки увлачили Русију и њеног претставника у унутрашњу партиску борбу. У писмима својим пријатељима они су отворено говорили да су Русија и Вашченко на њиховој страни.³⁶⁾ То је и створило узбудљиве вести да су Вучић и Аврам Петронијевић намерно, посредством Вашченка, Србију продали Русији, у коме случају, говорило се, Србима претстоји ропство, тешко и жалосно као и оно Турцима. Ове вести вешто су искористили противници Русије, односно противници њених дипломатских аспирација у Србији, па је под њиховим утицајем поведена у народу акција, да се моли кнез Михаило да он, пред руском опасношћу, тражи од Аустрије заштиту и покровитељство за Србију.³⁷⁾

Све ове вести о Русији и њеним намерама nelaгодно су погодиле Вашченка. Бојећи се оваквог народног расположења и његових последица по руске интересе у Србији, он је уложио протест код кнеза Михаила и тражио да се свака акција у томе смислу енергично сузбије. Он се отворено изјашњава против народног „возмущенија“ и његових политичких тенденција, тражећи да се главни виновници похватају и казне. Он је чак и указао на Петра Вулићевића, кнежева рођака и

³⁶⁾ Ђ. Протић, Историческо описаније, таб 6.

³⁷⁾ Д. А. Мин. ин. дела 1840 г., Дел. бр. 731.

претседника суда Округа смедеревског, као на главног бунтовника и руског противника, код кога се и родила мисао о продаји Србије Русији, са злом намером да изазове код народа мржњу и неповерење према Русима и њиховом конзулу у Београду. Зато он тражи за Вулићевића и остале ко-ловође овога бунта строгу и примерну казну.

Вашченков став, скоро заповеднички тон у коме је изражен и категорично инсистирање на казни, изазвало је сличну реакцију и на другој страни. Овакав захтев схваћен је као повреда српског аутономног права да сам народ, преко својих власти и закона, врши у Србији правду, и да према томе претставник једне стране државе, макар то била и заштитница Русија, нема права да унапред утврђује одговорност и тражи казну за дела која пред редовним земаљским властима нису утврђена. Зато му је кнез Михаило и одговорио, трећи дан по његовој интервенцији, да се лица „на која се подозрева да су народ побуњивали“ не могу казнити из престога разлога што њихова кривица није утврђена. А подозрење, каже се даље у одговору, које у овом случају једино постоји „није доказателство“; само на основу подозрења, без правих и материјалних доказа, не може бити у Србији нико кажњен ма ко био у питању.³⁸⁾ На овако категоричан одговор, који је био лекција руском конзулу из кривичног права и поступка, по коме се извиђа и суди у земљи где постоје закони и правда, — Вашченко се тргао и, како се види, нити је што одговорио, нити даље инсистирао на своме захтеву.

Одлазак кнеза Михаила и његове владе у Крагујевац Вашченка је такође узнемирио, јер је у томе видео донекле победу антируских елемената и слабљење руског утицаја у Србији. И поред тога што се у обреновићкој партији, која је стајала иза кнеза Михаила, налазио велики број русофила, ипак се Вашченко плашио да се они под утицајем Милошеве пропаганде и пред опасношћу од Вучићеве акције не поколебају у својој вери у Русију.

Против Крагујевца био је и београдски везир Хозрев-паша. Док је везир непосредно помагао емигранте у граду и њихову акцију у Цариграду, дотле је Вашченко, осећајући да му се ситуација измиче и да може вођена из Крагујевца, ван његове непосредне контроле, узети обрт штетан по руске интересе, одмах отишао у Крагујевац, чим му је званична нотификација о премештају престонице достављена. Увек будан чувар интереса своје земље, он није никако могао да дозволи да се кнез Милош врати у Србију; он га није хтео не само на српском престолу, него уопште у Србији, ни као

³⁸⁾ Д. А. Министр. ин. дела 1840, д. бр. 731.

оца ни као саветника младоме кнезу.³⁹⁾ Зато је Вашченко отишао у Крагујевац да брани устав, који је инструменат и руске политике, и да непосредно сузбија сваку акцију против њега и за повратак кнеза Милоша у Србију.

Кнез Михаило је нотификовао код страних конзула у Србији пренос престонице из Београда у Крагујевац тек 11 јуна, и то из Крагујевца. У својој ноти кнез Михаило каже да је „за сходно нађено“ да се престоница у Крагујевац премести и да централна управа већ у њему „дејствује“, не наво. дећи никакав други разлог за њен премештај; он је уз то изјавио и наду да ће „наше добро споразуменије и с овог мјеста, хотја мало и поудаљеном, у истом степену остати“ на коме је оно било док су заједно били у Београду.⁴⁰⁾

Истовремено и у вези са овим, кнез Михаило је из Крагујевца послао извештај француском и аустријском конзулу о последњим немирима у Србији, извињавајући се да због болести то није могао пре учинити.⁴¹⁾ Кнез каже у томе извештају да су немире који су се збили у земљи припремили и изазвале неке народне старешине својим интригама, које су започели још пре његова доласка у Србију. Оптужује Вучића и његове присталице, ма да их лично не помиње, да су хтели да униште све људе који су били „њиној партаи противна страна“, и кад им то није пошло за руком, они су „самопроизвољно“ напустили своја звања и побегли Турцима у град. И поред свога пораза који су претрпели, они и даље раде да у народу за себе „партају задобију“, да тако већ умирени народ поново заваде и до „крвополитија доведу“. Нада се, изјављује кнез Михаило на крају, да ће мере које је предузео имати добро дејство и да ће успети да законити поредак уведе у целој земљи.

Неколико дана раније, 31 маја, кнез Михаило је послао извештај у Цариград руском посланику Бутењеву и турском министру иностраних дела Решид-паши о приликама у Србији, о предлозима које је народ под оружјем чинио кнезу у Топчидеру и Крагујевцу и о мерама које су предузете да се народ утиша.⁴²⁾ Прелаз кнеза Михаила у Крагујевац и премештање престонице из Београда у средину народа, једна је од тих мера која је највише допринела да се народ умири. Извештај у Цариград био је нарочито потребан и због тога, да се њим парира акција вучићеваца, који су из београдског града оптуживали кнеза Михаила као покретача народне буне, који хоће тим да сузбије политички ути-

³⁹⁾ Попов III, стр. 44.

⁴⁰⁾ Д. А. Мин. ин. д. 1840 г., ф. II, бр. 68; Недовршени мемоар кнеза Михаила.

⁴¹⁾ Д. А. Мин. ин. д. 1840 г., Дел. бр. 851; Недовршени мемоар кнеза Михаила.

⁴²⁾ Д. А. Мин. ин. д. 1840 г., Дел. бр. 496; Исто.

цај Русије и Турске и њихово мешање у унутрашње прилике у Србији.

*

Сеобом кнеза Михаила и његове престонице у Крагујевац завршено је народно „движеније“, које је иначе задало народу толико страха. Сеоба престонице претставља управо народну победу над вучићевцима, победу која је била у толико драгоценија што се до ње дошло, истина уз велику ларму, али без људских жртава. Да је с друге стране дат обреновићевцима отпор у ма ком виду, несумњиво да би пала крв; у толико је то пре било могуће што је многим у народу великашка борба око власти већ била додијала, и што су многи трезвени људи у народу били свесни, да од тих честих потреса у врховима земаљске управе много трпи држава и морално и материјално. Поменути протест старешине Ужичке нахије, Јована Мићића, најбољи је доказ за то. И народ жељан рада и домаћег спокојства, био је сада готов да мир по сваку цену оружјем оствари и обезбеди. На срећу, цео покрет свршио се добро, победа је извојевана без крви; обреновићевци су славили у Крагујевцу свој победни триумф, као што је то чинио и Вучић пре годину дана у Београду. Оружани сукоб је избегнут брзом капитулацијом противника, мирољубивошћу кнеза Михаила и обазривим држањем првака овога „движенија“, који су се трудили да на сваки начин, до крајње нужде, не пролију народну крв. Само се један крвави инцидент десио, и то случајно у Крагујевцу, где је, као што смо видели, погинуло дете једног крагујевачког грађанина. То је и једина људска жртва у овој буни.

Иначе, цела Србија је била неколико недеља у великој психичкој напетости и опасном узбуђењу, нарочито Крагујевац и Шумадија, одакле се очекивао први пламен. Такво стање није било само за оно време док је народ био у кретању и под оружјем, него и после тога, док није опет ушао у нормалан живот. Јер после повратка кућама и остављања оружја, требало је да прође још нека недеља дана док се народ прибере, док се врате људи дому и своје редовноме послу. Један школски извештај из Крагујевца из тих дана врло је карактеристичан у томе погледу.⁴³⁾ Ту се ректор крагујевачког Лицеја жали своје министру да се ученици, који су за време „немирни движенија“ били у мислима „раштркани“, сада, пошто су немири окончани, тешко враћају привобитној прилежности и редовном послу. Школа је иначе изгубила пет недеља, иако немири стварно нису толико трајали. Јер прве две недеље, док је у ишчекивању догађаја

⁴³⁾ Д. А. Мин. пр. — Ректор Атанасије Николић Министру 17 маја 1840 г.

узбуђење у народу расло, „српске музе“ су „само ћутале“, — каже ректор, — док су само „дремале“ у потоњем периоду духовнога стишавања и општега враћања у нормалан живот.

Ма да се овај извештај непосредно односи само на крагујевачке школе, он нам ипак доста говори о једном немирном времену и заиста раздраженом психичком стању, које је тих дана преживљавао наш народ у целој Србији, а нарочито у Шумадији.

КРАГУЈЕВАЦ ПО ДРУГИ ПУТ ПРЕСТОНИЦА СРБИЈЕ

I- Кнез Михаило се окружује поузданим људима

Одлазећи у Крагујевац кнез Михаило се окружио најпоузданијим људима. Пре свега узео је за ministre личности на које је могао да се ослони. Тако је место Аврама Петронијевића поставио 3 маја за привременог, а 12 јуна 1840 године за свога сталног претставника и министра иностраних дела Бор. ђа Протића, кога је 4 маја у дужности министра унутрашњих дела наследио истакнути обреновићевац, и то Милошеве струје, Цветко Рајовић. Затим место Стефана Стефановића дошао је 14 јуна за министра правде и просвете Стеван Радичевић, а 4 маја 1840 године место Алексе Симића за привременог министра финансија Антоније Протић, кога ће доцније заменили обреновићевац, такође Милошеве фракције, Павле Станишић.¹⁾ Са кнезом у Крагујевац дошла је и његова мајка кнегиња Љубица и стриц му Јеврем Обреновић.

Исто тако кнез Михаило је извршио ревизију чиновника, уклонио је из службе многе вучићевце и довео своје људе, а у Београду, за саобраћање са везиром и страним конзулима, делегирао је као свога и своје владе заступника управитеља вароши Београда Милоша Богичевића. Богичевић је био шурак Јеврема Обреновића, иначе мајор и окружни начелник у Шапцу, где је у скорашњим бунтовним догађајима био главни вођ народа у округу. С обзиром на то што је управитељ Београда, поред својих дотадањих редовних дужности, имао да врши и ове нове посредничке функције, кнез је нашао за потребно да уздигне и његов чиновнички ранг. Тако је отада управитељ Београда био у рангу окружног начелника, а по плати од хиљаду талира годишње,²⁾ он је био у рангу најмлађег члана у Савету. Зато је кнез и тражио да убудуће управитељ у Београду буде и човек кнежевог поверења и у васпитању и опхођењу „отмен“, с обзиром на политичке везе које мора да одржава с претставницима страних држава у Београду. Дотадањи управитељ Београда, Илија Ча-

¹⁾ Мита Петровић I, стр. 543—545; Новине Србске 1840 г., бр. 25.

²⁾ Д. А. Савет — Кнез Михаило Савету 16 маја 1840 г., бр. 336.

рапић, смењен је, јер се „неспособним показао“, после чега је, увређен и као вучићевац, побегао Турцима у град. На његово је место, као човек и поверљив и отмен, дошао Милош Богићевић. Њега је кнез изабрао између три кандидата које му је министар унутрашњих дела за то звање предложио.³⁾

Постављајући га за свога заступника у Београду, кнез му је дао и упутства како да се односи према везиру и конзулима.⁴⁾ У упутствима су углавном побројани послови који спадају у његову надлежност и које он може решавати сам, без припита више власти у Крагујевцу. Поред осталог, он ће хватати бегунце Турке на територији Београда и Београдског округа и предавати их везиру на његово тражење; затим ће посредовати код власти: за Србе код Турака, а за Турке код српских судова, и настојавати „да увређени и оштећени људи удовољстворенија получавају“. У случају, пак, спора између наших људи и страних поданика, дужност му је да о дану суђења у нашем суду извести надлежног конзула, како би овај „по суштествујућим трактатима“ одредио свога чиновника да суђењу присуствује. Што се тиче страних бегунаца, који дођу у Србију, он ће их на тражење односног конзула само ставити под надзор, али не њему и издати док се не види због чега су побегли; и док од Министарства иностраних дела, коме ће се у таквом случају обратити, не добије потребне инструкције. И све друге случајеве, побројане у упутствима, већином мање и ситније ствари новчаног и трговачког карактера, он ће решавати сам, обавештавајући увек надлежног министра. За све друго што у инструкцијама није нарочито поменуто, он ће „упуствованија искати“ од Министарства иностраних дела у Крагујевцу.

Кнез Михаило је известио мухафиса београдског Хозрепашу о наименовању Милоша Богићевића за управитеља Београда, а исто тако и стране конзуле с напоменом да се у „маловажним догађајима“, нарочито у колико се ови буду тicali београдских грађана, њему обраћају и подобне молбе од њега примају.⁵⁾ Да би послове лакше отправљао, Богићевићу је, поред особља које је као управитељ Београда имао, додељен ради „сношенија“ с Турцима и Коста Стојановић, драгоман кнежеве канцеларије. Тако је управитељ Београда својим посредничким функцијама сада потсећао на српске конзуле, односно базрђанбаше у Београду из недавног времена кнеза Милоша.

Ради одржавања брже везе са Београдом и целом земљом, у Крагујевцу је организована т.зв. Пост-експедиција,

³⁾ Д. А. Мин. ун. дела 1840 г., ф. II, бр. 8.

⁴⁾ Упутства управитељу Београда Милошу Богићевићу како да се односи према везиру и конзулима у Београду. Државни архив у Београду Мин. ин. дела 1840 г., ф. III, бр. 78.

⁵⁾ Д. А. Мин. дела 1840 г., ф. III, бр. 78.

пошта каква је до тада постојала само у Београду.⁶⁾ Пошта је примала и одашиљала у унутршњост приватна и званична писама два пута недељно, средом и суботом, док су у хитнијим случајевима званична саопштења вршена и даље преко татара и „мензулски“. Пост-експедиција налазила се при Министарству унутрашњих дела као један његов отсек.

У јесен 1840 године министар просвете Стеван Радичевић предлагао је Савету да се из Београда пресели у Крагујевац и Типографија, цела или бар две њене „пресе“, како би биле увек при руци за брзо штампање кнежевих указа, уредаба, закона и других потреба појединих министарстава. Исто тако, у вези са штампаријом, пренело би се у Крагујевац и уредништво „Новина Србски“, које би у престоници имале више и моралних и материјалних услова за боље и „намеренију сходније“ излагање.⁷⁾ Пре свега за њихов је успех од нарочитог значаја, каже министар, штампање „членова“ који се на Србију и њене прилике односе, што могу добити само у седишту кнеза и његове владе. Иначе, без тога материјала новине нису у могућности да изврше свој задатак, нити да пробуде потребно интересовање ни у земљи, а камо ли на страни.

Предлог није усвојен. На то су неоспорно утицали нови политички догађаји у земљи, који ће кроз који месец и престоницу опет вратити у Београд.

II- Полициске и војничке мере безбедности у Крагујевцу

Због своје личне сигурности и сигурности својих сарадника, а и да би испунио реч дату саветницима, да ће им част и живот у Крагујевцу бити обезбеђени, кнез Михаило је изузео Крагујевац у погледу организације безбедности од свих осталих места у Србији. Крагујевац је добио специјалну полицију: једног „полицаја“ у рангу среског начелника, једног писара и четири пандура, чије су дужности тачно прописане у уредби издатој 15 јуна 1840 године под именом „Устројеније и дужности полиције вароши Крагујевца.“⁸⁾

„Полицај“ руководи организацијом безбедности у вароши и под његовом непосредном влашћу су сва лица која ту службу врше. Поред општинских кметова, квартаљника и стражара, полициску службу вршиле су и грађанске ноћне патроле, које су постојале и за време кнеза Милоша. Дужност

⁶⁾ Д. А. Мин. ин. д. 1840 г., ф. II, бр. 53; Д. А. Мин. ун. дела 1841 г., ф. III, бр. 5.

⁷⁾ Д. А. Мин. пр. — Министар Савету 17 септембра 1840 год.

⁸⁾ Устројеније и дужности полиције вароши Крагујевца. Државни архив у Београду: Државни савет 1840 год., бр. 369; Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XI, бр. 133.

ноћног патролирања морао је да врши сваки грађанин кад на њега дође ред или лично или преко заменика, који мора бити поуздано лице. Од ове службе били су изузети само државни чиновници, учитељи, свештеници, лекари, државни апотекар и примирителне судије. Патролна група бројила је шест људи; једнога од њих полиција именује за „поглавицу“, коме се сви остали поковавају; за све што се деси одговарају солидарно. Поред ове грађанске патроле, чија се надлежност простирала на целу варош и све улице, постојала је у исто време и чаршиска стража, коју су вршили људи под платом; они су чували само чаршију и дућане. Трећа стража била је војничка за гарнизон, двор и војне објекте.

Иначе, „Устројеније“ стављало је полицији у задатак да мерама којима располаже обезбеди престоницу „од сваке опасности“ и да се у њој „права поедини лица у чему год не нарушавају.“ Зато ће она бодро мотрити ко долази у Крагујевац и с каквим намерама. Нико у вароши, ни механџија ни грађанин, не сме никога пустити „под своју стреју“ на конак без визираног пасоша у полицији. Људи који долазе због посла морали су, после пет дана, ако се не запосле, да иду из вароши. Ноћно кретање по вароши било је дозвољено само са фењерима.

Политичка кретања људи била су предмет нарочите бриге. И сама и преко градских квартањника, полиција је „бодро око имала“ нарочито на оне грађане који су „пређашњим поведенијем своим подозреније на себе навукли“; они су опасни и „подозрителни“, због чега полиција мора да се стално обавештава о сваком њиховом послу и кретању, да евентуално по вароши не „муте“, да се њиховим учешћем, и иначе, у вароши „тајна и опасна друштва не држе,“ и т. д. Ноћна патрола може свакога на улици, био с фењером или без њега, да заустави, па ако види да овај „мути и речи му се с обстојатељствима кое наводи не слажу,“ да га, као сумњива, води у полицију и хапси.⁹⁾

Нарочити задатак ове изванредне полиције био је да пази да се локална општинска политика правилно и демократски води. При избору варошких кметова, што је установљено после Милошеве абдикације 1839 године, мора да се води рачуна не само о „вољи неколицине њих имућних људи,“ него о „вишини мненија,“ па се зато „полицају“ ставља у задатак да на то пази, али да се увек строго чува од личнога мешања у избор. Јер је свакако жеља да Крагујевац воде и претстављају људи који уживају поверење већине грађана, а не само једне имућне и повлашћене групе и полиције.

Кроз ово „Устројеније“ изражена је тенденција да органи полициских власти врше и изванредан морални ва-

⁹⁾ Исто

спитни утицај на народ, с обзиром на њихове непосредне везе с њим. Неколико прописа говори о томе. Полициски чиновници морају делом и речју „побуђивати“ грађане на благонараван живот и на вршење хришћанских дужности, да иду у цркву и поштују свештенике, да љубе отаџбину и повињују се њеним законима; затим на љубазност и обзир према странцима, који ће разносити леп глас о Србима. Тако исто они ће у свакој прилици код народа развијати смисао за школу и просвету. — Неопростиви је разврат ленствовати и беспосличити, псовати веру, закон, крст, пост, или пијанчити у недељне и празничне дане, или налазити се по механама у време божје службе. Све то власт мора да прогони и лечи, као и све остало, чиме чистота породичног и јавног живота може бити помућена. — Крагујевац као престоница мора и у томе да предњачи. Замисао је у сваком случају добронамерна и идеална, али исто толико и замашна да су расположиве снаге за њено остварење биле и слабе и недовољне. Томе је дошла и несталност политичких прилика која је онемогућавала стваралачки континуитет у сваком послу.

За обезбеђење Крагујевца као престонице предузете су, поред управних и полициских, и извесне војничке мере, којима је оружана снага у њему знатно појачана. Према „Устројству гарнизоне војске“, на који је кнез Милош ставио потпис последњег дана своје владавине, у престоници је могла да гарнизонира само прва „рота“ пешадије, банда и неколико топија са два топа.¹¹⁾ Међутим, сада под кнезом Михаилом Крагујевац је имао много више: три чете пешака, једну батерију артиљерије, један ескадрон коњице и једно одељење војних шивача, поред кнежеве гарде.¹²⁾ Оволику војску у Крагујевцу желео је сам кнез. По уставу од 1838 године војска је изузета из кнежеве непосредне власти, да би он био што више ослабљен, и стављена је под контролу и команду министра унутрашњих дела. На тој бази израђено је и „Устројство“, које је кнез Милош, побеђен, потписао пред само абдикацију. „Устројством“ је укинута и кавалерија до које је кнезу Милошу било нарочито стало. По доласку у Крагујевац, ослањајући се на варљиво народно одушевљење, којим је у Шумадији поздрављен, кнез Михаило је, са одобрењем Савета, приступио измени „Устројства“ и формирању нових војничких јединица, „као што је и пре било“, у намери да за кнеза опет узме право одлучујућег утицаја у војничким питањима.

На све предлоге кнеза Михаила о преуређењу војске Савет је пристао без икаквог отпора; нарочито кад му је кнез

¹¹⁾ Др. Владан Ђорђевић, Историја српског војног санитета, (од 1835—1857), Београд, 1879, књ. I, стр. 141.

¹²⁾ Исто.

саопштио да је за то „жељу и од стране народа искусио.“¹³⁾ Тако је Савет својом неотпорношћу сада у Крагујевцу много потсећао на неотпорност и слабост кнеза Милоша пре годину дана у Београду. Јер као што је кнез Милош тада попуштао у свима захтевима Савета, тако тај исти Савет данас издашно даје и одобрава све оно што од њега кнез Михаило тражи; ситуација наклоњена Савету као опозицији пре годину дана, сада се окренула против њега, односно против његових установа, које је он са толико одлучности бранио раније од кнеза Милоша. И зато, свестан свога моменталног положаја, Савет је попустио кнезу Михаилу и одобрио све његове војне реформе. А да не би и отворено признао своју слабост пред кнезом и народом, он је свој став у овоме питању, до кога му је пре годину дана било толико стало, мотивисао изузетним „обстојатељствима“ у којима се држава у то време налазила.¹⁴⁾

Кнез је после тога, и пре формалне измене „Устројства“ која је објављена у октобру 1840 године, одмах приступио послу и организовао један ескадрон „катана“ и један батаљон пешадије „по старом начину“. Нове јединице смештене су у Крагујевцу. По мноштву војника, војних слагалишта и радионица, Крагујевац је тада био најзначајнији војнички центар у Србији. У новембру 1840 године, на пример, у Крагујевцу је било 800 војника под оружјем, због којих је исте године саграђена у њему још једна касарна, која је названа именом кнеза Михаила.¹⁵⁾

Али уместо да војничка снага у Крагујевцу помогне учвршћивању обреновићког престола и политичког режима, који ју је углавном створио, она је 1842 године, павши у zgodном моменту у руке Вучићу, срушила и престо и режим и протерала кнеза Михаила из Србије.

¹³⁾ Д. А. Савет 1840 г., бр. 349 и 350.

¹⁴⁾ Исто.

¹⁵⁾ Вл. Ђорђевић, стр. 141.

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

ДЕФИНИТИВНО РЕШЕЊЕ ПИТАЊА ПРЕСТОНИЦЕ У КОРИСТ БЕОГРАДА 1841 ГОДИНЕ

I- Поновно премештање престонице из Крагујевца у Београд

Сукоб између кнеза Михаила и Томе Вучића - Перишића и његових присталица постао је предмет турске и руске интервенције. Уставобранитељи су тужили кнеза Михаила да је он дигао буну с намером да њих побије и одбаци устав. Они су себе претстављали као чуваре устава, турског суверенства и руског покровитељства над Србијом, а кнеза Михаила и његове прве сараднике као противнике и једног и другог. Тим су они објашњавали и пренос престонице из Београда у Крагујевац, где кнез Михаило мисли да ће лакше избећи утицај и сарадњу дипломатских претставника Турске и Русије.

Порта је зато послала свога емисара Муса - Ефендију да извиди ствар и да у Србији утврди устав, „који мора остати неповредив.“¹⁾ Емисар је стигао у Београд 28 јуна 1840 године. Тим поводом дозвољено је свима емигрантима да изиђу из града. Вучићева кућа у Београду постала је тада центар њиховог састанјања и договора.²⁾ Муса - Ефендија остао је у Београду три и по месеца и за то време неколико пута се састао са кнезом Михаилом. Први пут су се састали на Алајбеговој ливади код Топчидера 11 јула, пошто царски комесар није хтео да дође у Крагујевац, куда га је кнез Михаило звао.³⁾

На састанцима је расправљано поред осталог и питање престонице. Муса - Ефендија изразио је негодовање што је кнез Михаило отишао у Крагујевац. Он је кнезу скренуо пажњу на то, да је 1839 године пренос престонице из Крагујевца у Београд извршен са портином дозволом, па да зато он није смео да се са својом владом сели опет у Крагујевац док од Порта не добије одобрење. На састанку од 16 августа

¹⁾ Попов III, стр. 52.

²⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1840 г., ф. XI, бр. 72 и 167.

³⁾ Попов III, стр. 54—55.

Муса - Ефендија захтевао је од кнеза Михаила, између осталог, и то, да сматра да је питање престонице још отворено док у Цариграду не буде решено. Царски комесар не сумња у то да Porta неће одобрити пренос у Крагујевац, али је ипак мишљења да кнез Михаилo са Саветом и владом треба да остане у Београду или у Топчидеру бар „из пристojности“ док не дође одговор из Цариграда.⁴⁾ Њему је свакако било стало до тога да и у решавању овога питања сачува бар у начелу право Турској да одлучује и даље у питањима унутрашње српске политике. Због тога Муса - Ефендија и наваљује на кнеза Михаила да, макар то било и формално, учини питање у Цариграду.

Сутрадан, 17 августа, по споразуму са Саветом кнез Михаилo му је дао одговор. Он је изјавио да му је непознато да је ранија сеоба престонице из Крагујевца у Београд извршена са портиним одобрењем. Иначе, засад је то питање дефинитивно решено. Фактички престоница се налази у Крагујевцу, кнез са владом и Саветом налази се у Београду само привремено, због састанка и преговора са њим. Зато кнез Михаилo сматра да неће „погрешити против пристojности“ ако се по свршеном послу, или и раније по потреби, са саветницима и попечитељима врати у Крагујевац, где се налазе све централне власти и архиве. За будуће, пак, ако се укаже потреба премештања престонице у неко друго место, кнез Михаилo пристаје да прими обавезу да то неће учинити док о томе не извести Високу порту.⁵⁾

Муса - ефендија није успео у својој мисији: нити је измирио кнеза и уставобранитеља, нити наговорио кнеза да престоницу врати у Београд. Кнез Михаилo се вратио у Крагујевац и у њему остао. Царски комесар напустио је Србију 17 октобра 1840 године. Собом је повео и уставобранитељске прваке. Неколико их се задржало у Видину, док су вође, — Вучић, Аврам Петронијевић и Милутин Гарашанин са синонима, — отишли у Цариград.⁶⁾

После турске интервенције дошла је руска, која је била боље среће. Она је била претходно и дипломатски припремљена, те је руски изасланик барон Ливен, „крилни ађутант руског господара“, имао само да утврди процедуру којом је требало окончати спор између кнеза Михаила и уставобранитеља. Барон Ливен је дошао у Крагујевац 10 марта 1841 године, где је веома свечано дочекан. У Крагујевцу је остао шест дана. За то време он је водио преговоре са кнезом Михаилом. Један другом чинили су узајамне посете, а 15 марта кнез Михаилo је у своме конаку дао и свечан ручак у част

⁴⁾ Попов III, стр. 77.

⁵⁾ Исто, стр. 78—82.

⁶⁾ Исто, стр. 92; Куниберт, стр. 720; Страњакoвић, Буна, стр.

рускога госта. У Крагујевцу је био и руски конзул Ва-
шченко. Из Крагујевца су пошли 16, а у Београд стигли 18
марта, где су настављени политички разговори. Барон Ли-
вен саопштио је кнезу Михаилу „вољу свога господара.“⁷⁾
Као и Муса - Ефендија, тако је и он захтевао од кнеза Ми-
хаила да пресели престоницу у Београд, где се налазе страни
конзули и претставници оба заштитна двора. На заједничкој
конференцији, коју су кнез Михаил и барон Ливен имали
19 марта у Београду са Ђамил - пашом, турским командантом
београдске тврђаве, поред осталих питања у вези са емигран-
тима, покренуто је и расправљано и питање српске престо-
нице. И Ђамил - паша је утицао на кнеза Михаила да се
врати у Београд. Он је том приликом приметио како би кнез
Михаило то можда и учинио, али не може од кнегиње Љу-
биче, која из појмљивих разлога не жели да станује у
Београду.⁸⁾

Међутим, по питању емигрантском постигнут је потпуни
споразум. Сем Стојана Симића, Томе Вучића - Перишића и
Милутина Гарашанина, осталим емигрантима дозвољен је по-
вратак у Србију. Кнез Михаил је то објавио народу 24
марта нарочитом прокламацијом. Можда је кнез Михаил
дао рускоме изасланику неко обећање и у погледу престо-
нице. Задовољан успехом своје политичке мисије, барон Ли-
вен је напустио Србију 31 марта 1841 године и отишао преко
Угарске у Петроград.⁹⁾

Измирење са емигрантима, савети барона Ливена, при-
јатељство са Русијом, нарочито ојачано сарадњом у нишком
устанку априла 1841 године, када је кнез Михаил, храбрин
Русијом, помагао побуњенике и примао избеглице на своју
територију и мимо турске забране,¹⁰⁾ — све је то бесумње
утицало на кнеза Михаила да промени своје држање и да
своје седиште поново врати у Београд.

Млад и неискусан, кнез Михаил је поверовао у искре-
но и трајно измирење са емигрантима. Од какве њихове евен-
туалне акције у Србији, он је био у толико сигурнији, што
су главне њихове вође, Тома Вучић, Стојан Симић и Милутин
Гарашанин, једино способне да дижу буну, остале и даље
ван отаџбине, а тим и ван непосредног утицаја на народ.
Пре годину дана кнез Михаил је отишао с престоницом у
Крагујевац да отуд, наслоњен на народ и његову приврже-
ност, брани себе и своју династију од тих људи са којима се
сада измирио. И природно, пошто је неспоразум изглађен, да

⁷⁾ Медаковић IV, стр. 236.

⁸⁾ Попов III, стр. 100—102.

⁹⁾ Исто, стр. 102—104; Страњковић, Буна, стр. 46—50.

¹⁰⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1841: ф. VIII бр. 5, 13, 54; ф. XI бр. 21, 26;
Попов III, стр. 102—104; Гаврило Поповић, Аутобиографија, таб. 26;
Медаковић VI, стр. 236; Страњковић, Буна, стр. 46—50.

се сада и престоница врати у Београд, чија је потреба тако очигледна за будући развитак Србије. То ће, мислио је кнез, повољно деловати и на смирење народа и олакшати његово враћање у нормалне прилике.

Била је још једна сила, можда и одлучујућа, која је вукла за Београд. То је опасност од акције присталица кнеза Милоша. Они су били бројни у народу и врло активни у раду за повратак кнеза Милоша у Србију. Још док је Муса - Ефендија био у Београду, Петар Илић - Пекета дигао је августа 1840 године буну у Пожаревачком и Смедеревском округу за рачун старога кнеза. То је позната Пекетина буна. За старога кнеза Милоша радио је и ужички старешина Јован Мићић, одважан и врло утицајан човек. Исто тако и кнегиња Љубица и њен девер Јован Обреновић. Обреновића партија, велика и снажна иначе, на питању кнеза Милоша делила се на његове пријатеље и противнике и тим слабила своју снагу и приуго. товлавала победу својим противницима. Крагујевац је био у средишту пријатеља кнеза Милоша, те се у њему и његовој околини њихова активност највише осећала. Они су били за то да престоница остане у Крагујевцу. Лични противници кнеза Милоша, Јеврем Обреновић и министар Ђорђе Протић нарочито, нерадо су остајали у Крагујевцу, баш због те велике активности Милошевих пријатеља. Ђорђе Протић стално је живео у страху и на опрези, јер је на њега, и поред тога што је био министар кнеза Михаила, била велика повика Милошевих присталица. И бојећи се неке буне у Крагујевцу,¹¹⁾ Јеврем Обреновић и Ђорђе Протић са својим људима тражили су да се иде у Београд, па су у томе погледу и вршили утицај на кнеза Михаила.

Кад се у народу сазнало за намере кнеза Михаила о сеоби у Београд, многи су његови пријатељи долазили к њему и саветовали му да то још никако не чини.¹²⁾ Он их није послушао. Његов указ о сеоби престонице и прокламација народу поводом тога објављени су 25 априла у Крагујевцу.¹³⁾ У прокламацији и у указу изнети су разлози због којих се сели у Београд; али, разуме се, само они разлози који су били за јавност. Кнез је, каже се тамо, у „теченију“ времена од како је престоница у Крагујевцу стекао уверење да је неопходно потребно „да централно правленије у Београду пребива“. Често одлажење у Београд, и повремено бављење тамо због државних и народних послова, стаје народну касу врло много, па је, поред осталог и то један од важних разлога који говоре против тога да престоница остане и даље у Крагујевцу. Затим, он, као кнез, по личном осећању своје дужно-

¹¹⁾ Медаковић IV, стр. 236.

¹²⁾ Исто.

¹³⁾ Д. А. Совет 1841 год., бр. 140; Новине Србске 1841 г., бр. 19.

сти, мора да се стара „о узвишенију благостојнија народног,“ па зато овоме питању и даје овакво решење. Београд као престоница пружа му више изгледа и позитивних могућности да изврши свој владарски задатак.

Ову прилику кнез Михаило користи да своје поданике опомене и на савесно вршење грађанских и поданичких дужности. Јер рад владаочев „на ползу отечества“ народ ће најбоље помоћи ако сваки његов члан „соотвјествује“ својим дужностима. Што се тиче јавних и „правитељствених“ послова, каже кнез, њих треба оставити само оним лицима која су позвана по званичној дужности да их врше. Тако радећи свако ће се наћи на своме месту и у послу за који је опредељен.

Кнез Михаило је наредио истим указом да се централна „надлежатељства“ одмах селе за Београд. Задржао је само Казначејство и Апелациони суд „до другог одређенија“, док се за њих не спреме потребне зграде у Београду. О премештању Казначејства изишао је указ 17 јуна.¹⁴⁾ Апелациони суд пак био је већ у Београду 27 маја.¹⁵⁾ Из Крагујевца је пресељена и Пост-експедиција.¹⁶⁾ Полиција крагујевачка, која је установљена 5 јуна 1840 године поводом преноса престонице из Београда, укинута је, а њени чиновници премештени и постављени на друга звања.¹⁷⁾

Кнез Михаило је са својом пратњом и канцеларијом стигао у Београд 1 маја. Његов улазак у београдску варош огласила су звона са обе цркве и „рикање“ топова. У сусрет изашло му је београдско грађанство, а пред кнежевским конаком поздравили су га две „роте“ гарнизоне војске и банда.¹⁸⁾ Управитељ Београда, тада већ мајор Младен Жујовић, известио је 2 маја свога надлежног министра да су „јуче, благодареније буди Богу, благополучно, како Његова Светлост, тако и сва висока надлежатељства у Београд приспела.“¹⁹⁾

Овом приликом премештен је из Крагујевца у Београд и Лицеј, највећа школа у Србији. Министар просвете био је у то време Стеван Радичевић. Занимљиви су његови разлози које је изнео Савету о потреби премештања Лицеја и о непосредности Крагујевца да и после одласка престонице из њега остане седиште највеће школе у земљи.²⁰⁾ Српској омладини, која се у Лицеју школује, а која је иначе „целога рода Србског надежда,“ каже министар, није потребна само настава у наукама, коју у крајњем случају може и у Крагујевцу

¹⁴⁾ Д. А. Мин. просвете 1841 г., бр. 677.

¹⁵⁾ Д. А. Савет 1841 г. бр. 162.

¹⁶⁾ Д. А. Мин. ун. д. 1841 г., ф. III, бр. 5.

¹⁷⁾ Д. А. Савет 1841 г., бр. 184.

¹⁸⁾ Новине Србске 1841 г., бр. 18.

¹⁹⁾ Д. А. Мин. ун. дела 1841 г., ф. XI бр. 18.

²⁰⁾ Д. А. Савет — Министар. савету 27 маја 1841 г., бр. 161.

имати, него јој је и „воспитаније необходимо нужно,“ које ће од деце образовати добре, моралне и савесне грађане и служитеље. Навике стечене у родитељском дому, често пута су негативне и воде човека на криви пут, па је школа дужна да их својим утицајем коригује. Али свакако да сама школа није за то довољна. Средина у којој школа ради треба да буде њен помагач, која ће као живи пример непосредно утицати на добро васпитање школске омладине. Крагујевац није никако таква средина, нарочито после одласка кнеза, владе и великог броја чиновника. Он нема ни пристојних станова за ученике; често пута они морају да станују у кућама где се кафане и механе налазе; ту се ученици у „наравствености“ не само не поправљају, него још више „развраћају.“

Београд је много повољнији, не само као политички, већ и као школски, културни и васпитни центар. Пре свега Београд је већи од Крагујевца, а поред тога у њему живи доста „изображених“ грађана. Посећују га и странци у великом броју. И лицејци ће у њему, поред станова у бољим породицама, имати прилике да опште и са „углађенијим“ светом домаћим и страним. А поред тога школским испитима моћи ће да присуствује више „отмени и учени људи,“ што је један јак потстицај лицејцима за рад и успех у наукама.

Најзад, поред министра просвете, који ће вршити непосредни надзор над радом Лицеја и настојати да се у њему постигне највећи успех у наукама, у Београду је и српски митрополит, пред чијим ће се лицем лицејци свагда налазити и тим се јаче „у благочестију православне наше вере созидати.“ А то је оно што је најважније, каже министар.²¹⁾ Јер вера у Бога и познавање моралних хришћанских принципа, на којима треба да се изграђује живот и појединаца и народа, јест „основ и најглавнија и најлепша черта правога воспитанија,“ а поред тога и најјачи „столп мира народног.“ Услови за овакво васпитање Крагујевац не може да пружи. Не само то, него он има сувише малу и цркву, због чега ученици нису у могућности да увек присуствују ни служби у њој. Међутим, Београд има две цркве, те и у томе погледу он више задовољава него Крагујевац.

Али Београд није погоднији само за ученике, него и за лицејске професоре. У њему ће они наћи „више извора за израђеније своји предмета;“ исто тако среће се са више људи од књиге и науке, што ће знатно помоћи њихово лично и научно изграђивање. У Београду излазе и „Новине Србске“ са својим књижевним додатком, који је потстрек за литераран и научни рад и професора и ученика. Без њихове сарадње новине не могу да врше свој пуни задатак.

Министар просвете покренуо је ово питање пред Саветом 27 маја; на саветској седници од 17 јуна, када је оно

²¹⁾ Исто.

расправљано, уважени су његови разлози и решено је да се Лицеј премести у Београд „по свршетку овополгодишњег испита,“ а 25 јуна кнез Михаило је то „совршено“ одобрио.²²⁾

Тако је Лицеј, основан 1838 године, после трогодишњег „суштествовања“ у Крагујевцу, премештен у Београд. По првој организацији школовање у Лицеју трајало је три године. И ове године, 1841, када за свагда напушта Крагујевац, изашло је из њега једанаест ученика „отечествених синова,“ као прва генерација великошколаца у Србији. Премештен у Београд, Милошев Лицеј је 1863 постао Велика Школа, а 1905 године Универзитет.

II- Питање престонице барометар политичке ситуације у Србији

Сеоба престонице из Крагујевца у Београд у пролеће 1841 године претставља њено четврто и последње кретање. У даљој политичкој и партиској борби у Србији питање престонице није више потрзано. Тачно је, да ни до тада у политичкој борби престоница није била никада циљ, него само сретство за партиска и политичка прегањања група или личности које су се у Србији смењивале на власти. Отуда, као што смо видели, досад и несталност свакога решења.

Разлаз кнеза Милоша са неким народним првацима у питањима унутрашње политике, жучна уставна борба и у вези с тим стварање политичких партија, било је, поред осталог, од великог утицаја на ток и решавање престоничког питања. У обзир су узимани само Београд и Крагујевац. Београд и Крагујевац били су центри из којих су стварани први основи наше народне државе. Из њих се водила народна политика. У првом периоду, када су се од Турака освајала народна права, из Крагујевца, а доцније, при организовању народне и државне власти, јаче се умешао и Београд. Као два политичка и културна центра, Крагујевац и Београд претстављали су четрдесетих година прошлога века два супротна политичка схватања, и од победе једнога или другог схватања у унутрашњој политици Србије зависила је победа Крагујевца или Београда као престонице. Као што смо видели, Крагујевац је био углавном уз кнеза Милоша, док је Београд био центар опозиције против њега и против династије Обреновића. У политичком смислу Крагујевац је претстављао стари систем и реакционарне тежње, Београд, пак, нове напоре и политички прогрес; Крагујевац је, као прва престоница, био носилац аутократије, чијом се вољом стварала држава, док је Београд лансирао демократске пароле и обећавао сарадњу народа у даљем изграђивању државе;

²²⁾ Д. А. Савет 1841 год., бр. 274.

из Крагујевца су потицале буне против „народних права“, а из Београда борбе за „народне слободе“; Крагујевац је, може се рећи, носио традиције источњачког схватања владарске власти и неограничених прерогатива, како је своју власт схватао и кнез Милош, док је Београд, насупротив томе, уносио мисли савременог запада о модерној и народној држави, како су говорили Вучић и Аврам Петронијевић. Према томе, Крагујевац је у томе погледу прошлост и исток, док је Београд био будућност и савремени запад.

Али и поред тога, тежња ка Београду била је природна и долазила је као логична последица догађаја и нових животних услова у којима су се Срби нашли. У Крагујевцу се било по невољи. Крагујевац је могао да буде устанички логор и стан војске под оружјем, која, спремна да брани извојевану државу, има Рудник у залеђу као стратешки ослонац и моралну заштиту; он је могао да буде престоница једног устаничког вође и кнеза који државни печат и кнежевску канцеларију у бисагама носи, али никако и седиште политичког и културног рада на организовању једне савремене и модерне државе. Крагујевац је могао да буде престоница и ослобођеног народа, али само дотле док је тај народ био довољан себи и док је својом сопственом снагом имао сам да брани с муком стечену слободу. Најпосле, Крагујевац је могао да буде престоница Београдског пашалука, али не и престоница српске државе или пак српскога царства, које је још 1829 године улазило у план кнез Милошевих политичких жеља и комбинација. Јер кнез Милош је гледао у будућности комадање Отоманске империје и обнављање на њеним рушевинама српскога царства, у које би, по Милошеву рачуну, поред Србије ушла још и Босна, Херцеговина, Црна Гора и Стара Србија.²³⁾ Нова српска држава могла је питање своје сталне престонице да реши како ваља само у Београду.

Београд је био несумњиво град велике будућности. То је добро знао и осећао кнез Милош. У доба дипломатске борбе око њега после једренског мира 1829 године, кнез Милош је показао толику отпорност у одбрани Београда, да је у једној прилици претио Русима да ће, ако Турци остану у Београду, дати оставку на кнежевски престо.²⁴⁾ Он је тада уверавао Русе, од чијег је држања зависило решење овога питања, да је Београд неопходан за Србију из више разлога и да је њен живот без њега просто немогућ. То је једино место, каже кнез Милош, у коме могу процветати „трговина и художества... и одкуда најпре цивилизација међу нама може се распрострети,„ где се најзгодније заведенија већих

²³⁾ Гроф Адолф од Карамана, Белешке о Србији 1829 године. Прево М. Милићевић, Споменик XVII, стр. 26; Конт, стр. 32; Гавриловић, Милош III, стр. 133.

²⁴⁾ Гавриловић, Милош III, стр. 476.

училишта могу основати...“ Без Београда напредак Србије био би успорен у сваком погледу; без њега Србија би личила на Црну Гору, — говорио је кнез,²⁵⁾ — јер би била мртва и одбачена у своје лугове онако као што је Црна Гора силом непријатељском одбачена од мора и ограничена на свој голи и суви крш.

Да би добио Београд и из њега иселио Турке, кнез Милош је био готов на велике жртве. При закључењу хатишерифа 1830 године, када су Турци упорно бранили Београд, кнез Милош је преко својих депутата нудио у замену за Београд земљиште „између Лима и планине, нешто у Староме Влаху и земљиште села Извора, које преко оба Тимока прелази“, а то је територија са 60—70 села.²⁶⁾ Кад ни то није помогло, кнез Милош је покушао новцем. Енглески конзул Хоџес каже да је кнез Милош био вољан дати Турцима за Београд сваку суму коју затраже.²⁷⁾ И баш на питању Београда, када је на крају хатишерифом 1833 године ипак решено у корист Турака, настало је код кнеза Милоша прво разочарење у Русију. Њеним пристанком Србији је отет „најбољи залог“ из уста“, како је у очајању говорио кнез Милош.²⁸⁾ Зато се он од тога момента постепено удаљује од Русије и, увређен себичним држањем руске дипломатије, он почиње да тражи саветнике и пријатеље на другој страни.

Према томе, кнез Милош је бежао од Београда не зато што он није схватао његов политички и културни значај за будући развитак Србије и српскога народа, него зато што је био гоњен политичком нуждом. Склањајући се у Крагујевац и у народ, кнез Милош је бежао и од Турака и од својих политичких противника, да отуд, подржан народом, каналише политичку ситуацију у смислу својих и народних потреба, које је он умео увек да тако вешто споји и као неразлучне претстави. Борбом и интригама страних конзула, који су сејали раздор у Србији и много допринели да амбиције појединих Милошевих противника нарасту до апсурдности, Београд је постао центар опозиције против кнеза Милоша и Обреновића у опште. Зато су Тома Вучић и његове присталице, т.зв. уставобранитељи, хтели поштопото да престоница буде у Београду, да у њему туђом помоћу скуће власт кнеза Милоша, а кнез Милош опет, назирући њихове намере, никако није хтео да напусти Крагујевац, где је његов утицај био најмоћнији. Борба се око тога наставила и после Милошеве абдикације, што је доводило до потреса у земљи и до

²⁵⁾ Кнез Милош депутатима у Цариграду 12 јуна 1833 год. (Гавриловић, Милош III, стр. 474—475).

²⁶⁾ Милош Д. Давидовићу и депутатима 16 августа 1830 г. (Гавриловић, Милош III, стр. 262—263; Јакшић, Европа и Србија, стр. 365).

²⁷⁾ Мијатовић, стр. 90.

²⁸⁾ Кнез Милош депутатима у Цариграду 19 јуна 1833 год. — (Гавриловић, Милош III, стр. 476).

честог премештања престонице. И то шетање престонице од Београда до Крагујевца и од Крагујевца до Београда, претставља у ствари барометар политичке ситуације у Србији из тих дана.

Последње и дефинитивно њено премештање из Крагујевца у Београд 1841 године значи политички донекле победу антимилошевске струје. Кнез Михаило је попустио под њеним притиском и оставио Крагујевац. Он је тим учинио несумњиво велику политичку погрешку. Јер је напустио пре времена, пре него што је учврстио своју власт и обезбедио престо, једну тако важну позицију и у моралном и у војничком погледу какву је несумњиво претстављао Крагујевац. Он је тим знатно ослабио свој положај, а учинио неизмерну услугу својим противницима. Место њега у одлучном моменту дошао је у Крагујевац Вучић. Он је августа месеца 1842 године, када је устао да буном руши Обреновиће, прво похитао у Крагујевац да у њега стигне пре кнеза Михаила, јер је знао да ће његово заузимање одлучити судбину буне. Кад му је 21 августа издајом и митом Крагујевац предат, Вучић је писао својим друговима да је тим „једна главна циљ постигнута“,²⁹ јер је у његовим рукама била војска, топови и чебана, управо све оно од чега је зависила победа. Чим је изгубио Крагујевац и војску кнез Михаило је изгубио битку, те је сваки даљи напор био узалудан. За Вучићем и војском пошао је народ који је, и поред свих изјава оданости кнезу, пристао уз онога који је имао силу и власт. У својој борби против Обреновића Вучић је два пута полазио из Крагујевца и оба пута однео победу: први пут 1839 године када је истерао из Србије кнеза Милоша, и други пут сада, 1842 године, када је истерао његовог сина кнеза Михаила. Тако се десило да је у оба случаја Крагујевац, као најважнија позиција династије Обреновића, у најсудбоноснијим часовима по њу, искоришћен не као њен ослонац, већ као главна снага у њеном рушењу.

Одласком Обреновића из Србије престоница је остала у Београду. Крагујевац је у томе погледу завршио свој задатак. Београд се тек сад нашао пред њим. И положајем на ставама двеју бродних река, и на вратима Европе, на коју је Србија морала да се наслони у своме политичком и културном животу, затим и величином, и историским значајем, Београд је више одговарао будућности којој је наш народ нишао у сусрет. У даљој народној борби за потпуно остварење народног идеала, само је Београд својим изванредним условима могао да настави традицију престонице кнеза Милоша и да, под новим приликама, постане центар политичког живота Србије, нада српскога народа и носилац свих његових националних стремљења.

²⁹ Тома Вучић-Перишић Проти М. Ненадовићу 21 августа 1842 — (Страњковић, Буна, стр. 55—58).

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

- Абдула 20.
 Агатаг, митрополит 31, 32.
 Али-ага Серчесма 12.
 Андрејевић Арсеније 15, 80.
 Андрејевић Петроније 76.
 Антим, митрополит, 33.
 Ашим-бег 12.
- Бирчевић Марко 102.
 Боа ле Конт 38.
 Богдан, капетан 99.
 Богичевић Милош 115, 121, 122.
 Бутењев 50, 118.
- Вашченко Герасим 50, 54—58, 63—
 65, 68, 78, 80, 89, 101, 102, 116—
 118, 129.
 Вељковић Јован 71, 115.
 Веди-Махмут паша 41, 42, 45—47.
 Вукићевић Антоније 104.
 Вукомановић Вуле 76, 103.
 Вулићевић Петар 104, 116, 117.
 Вујић Јоаким 29.
 Вучић-Перишић Тома 13, 15, 41, 46,
 52, 57, 74—80, 81—90, 91, 94—100,
 101, 105, 106, 111, 112, 114—119,
 126, 127—129, 134—136.
- Гавриловић др. Михаило 22.
 Гарашанин Илија 73, 80, 114.
 Гарашанин Лука 103, 115.
 Гарашанин Хаџи Милутин 80, 87, 88,
 97, 100, 103, 106, 115, 128, 129.
 Глигорије, благ. калуђер, 11.
 Глигоријевић Вуле 15, 16, 46, 80, 87.
 Глигоријевић Хаџи-Продан 12, 13,
 15.
- Давидовић Димитрије 38, 39.
 Деметр Димитрије 51.
 Дикло 56, 64, 78.
 Димитријевић Никола 70.
 Драшковић Јанко 52.
- Борђевић Димитрије 14, 15.
 Борђевић Милутин 71, 74, 75, 82,
 105.
 Бурић Јанићије 71.
- Етен-бег, турски инжењер 43.
- Жујовић Младен 80, 131.
- Здравковић Милоје Ресавец 109—
 112.
 Зубан Лазар 71, 115.
- Ивелић Марко 9.
 Илић Петар-Пекета 104, 130.
- Јанковић Паун 61.
 Јеленка „Мала Госпођа“ 15.
 Јовановић Слободан 95.
 Јоксимовић Живојин 74, 85.
 Јусуф-паша Серезлија 42, 43—45,
 50, 51, 54, 57, 65, 78, 80, 89.
- Каменски, путописац 10.
 Карађорђе 7, 8, 9—14, 95, 96, 102.
 Карађорђевић Александар 15, 96.
 Карађорђевић Јелена 96.
 Караџић Вук 10, 43.
 Кишланин Стеван 115.
 Кулашевић Милосав 71.
 Куниберт Бартоломеј 16.
- Лазаревић Петар 70.
 Ливен 128, 129.
 Ломо Арсеније 13.
- Марашли-Али паша 14, 17—26.
 Маринковић Милован 72.
 Марковић, капетан 69, 71.
 Мехмед-Емин Ефендија 20, 24, 25.
 Мехмед-Есад Ефендија 19.
 Миланковић Јован 77.
 Милићевић Милан 16.
 Милојевић Танасије 72.
 Милосављевић Сима-Паштрац 13,
 15.
 Милутиновић Сима 115.
 Миоковић Јован 14.
 Мићић Јован 97, 107, 108, 110, 119,
 130.
 Михаиловић Танаско 76, 85, 103.
 Михановић Ангун 64.
 Мојсије, бог. калуђер 9.

- Мула-Јусуф 10.
 Муса-Ефендија 127, 128, 130.
 Мустафа-бег, београд. алајбег 20.
 Мутап Лазар 13.
 Наумовић 80.
 Ненадовић Јеврем 115.
 Ненадовић Прота Матеја 9, 88, 112, 115.
 Неофит, бог. калуђер, 9.
 Неселрод 50.
 Нешковић Јанићије 34.
 Никола, руски цар 62.
 Николајевић Коста 15.
 Николајевић Никола 15.
 Нићифор, епископ, 80, 106.
 Обрадовић Доситеј 11.
 Обреновић Јеврем 20, 24, 52, 54, 65, 90, 95, 97, 101, 104, 121, 130.
 Обреновић Јован 61, 75—77, 85—87, 103, 105, 130.
 Обреновић Љубица 14—16, 62, 96, 100, 121, 129, 130.
 Обреновић Милан, војвода 15.
 Обреновић М. Милан 62, 79, 80, 90, 95.
 Обреновић Милош 12—20, 22—69, 71, 73—76, 78—91, 93—97, 101—104, 110—112, 114, 116—118, 121—126, 130, 133—136.
 Обреновић Михаило 62, 96—102, 105—119, 121—123, 125—131, 133, 136.
 Осман, везирски хазнадар, 20.
 Павловић Мелентије 15, 32—35.
 Пантелић Гаја 11.
 Парезан Ђорђе 80.
 Петар, митрополит, 33—36, 52, 63, 78, 80, 101, 102.
 Петар Татарић 82.
 Петрија — Сарајевка 15.
 Петропијевић Аврам 15, 50, 52, 57, 60, 61, 66, 88, 89, 90, 95—101, 105, 111, 112, 114, 115, 121, 128, 134.
 Перуничкић Милосав 76, 77.
 Петровић Голуб 52, 92, 101, 102.
 Пљакић Антоније 13.
 Поповић Гаврило 34, 36.
 Поповић Ђорђе-Пелеш 14, 18.
 Протић Антоније 121.
 Протић Ђорђе 52, 53, 55, 61, 68, 73, 75, 79, 80, 84, 85, 97, 100—103, 106, 107, 109, 110, 112, 121, 130.
 Раденковић Миленко 105.
 Радичевић Стеван 79, 121, 122, 131.
 Радовановић Никола, 75, 76.
 Радојковић Милета 35, 36, 46, 57, 91.
 Рајовић Цветко 88, 97, 121.
 Ракић Марко 76, 85.
 Ранке Леополд 49.
 Решид-бег 20, 51.
 Решид-паша 115, 117, 122.
 Салин Мула 28.
 Симић Алекса 36, 46, 121.
 Симић Стојан 78, 97, 99, 114, 129.
 Станишић Павле 88, 97, 121.
 Станојевић Милија 77.
 Стефановић Стефан 53, 55, 68, 92, 112, 115, 121.
 Стоичевић Ђука 115.
 Стојановић Коста 112.
 Стратимировић Стеван 34.
 Строганов 19.
 Таса Татарић 78.
 Теодоровић Лаза 46, 112, 115.
 Теодоровић Милић 69.
 Тешаћ Рака 32.
 Томић Благоје 13.
 Топаловић 33, 36.
 Туцаковић Петар 72, 73.
 Туцаковић Риста 72.
 Ђамил-паша 129.
 Ђурта 21.
 Урошевић Сима 15.
 Халид-бег 18, 21.
 Хаџић Јован 51.
 Хозрев-паша 115, 117, 122.
 Хоџес Лојд Џорџ 61, 63—67, 78, 82, 89, 135.
 Хусеин-паша 47, 115.
 Џукић Петар 11, 16.
 Чарапић Илија 115, 121.
 Чола, вождов капација 11.
 Шокорац Живко 85.

ОБЈАШЊЕЊЕ СКРАЋЕНИЦА

Употребљена литература наведена је у књизи испод текста. При првом навођењу дато је пуно име писца и дела, са назначењем места и године издања, а код даљег навођења име писца и дела цитирани су скраћено.

За навођење архивских извора употребљене су следеће скраћенице.

ДА. —	Државни архив у Београду.
ДА. Нар. к. —	„ „ Народна канцеларија
ДА. Конак —	„ „ Београдски конак.
ДА. Савет —	„ „ Државни савет.
ДА. Ки. кан. —	„ „ Кнежева канцеларија
ДА. Црква —	„ „ Црква и свештенство
ДА. Суд —	„ „ Београдски суд.
ДА. Мин. пр. —	„ „ Министарство просвете.
ДА. Мин. ун. д. —	„ „ Мин. унутрашњих дела.
ДА. Мин. ин. д. —	„ „ Мин. иностраних дела.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР —————	3— 5
-----------------	------

ГЛАВА ПРВА

У ЗБЕГУ —————	7— 16
I- Топола у Јасеници —————	7— 12
II- Горња Црнућа на Руднику —————	12— 16

ГЛАВА ДРУГА

КНЕЗ МИЛОШ НАПУШТА БЕОГРАД И ОДЛАЗИ У КРА- ГУЈЕВАЦ —————	17— 25
I- Турска насиља над Србима у Београду и личне претње кнезу Милошу —————	17— 22
II- Кнез Милош напушта Београд и његов сукоб са везиром Марашли-Али пашом због тога ———	22— 25

ГЛАВА ТРЕЋА

ИЗБОР КРАГУЈЕВЦА ЗА ПРЕСТОНИЦУ —————	26— 30
I- Средишње место Рудничке Шумадије —————	26— 29
II- Милошев Крагујевац —————	29— 30

ГЛАВА ЧЕТВРТА

РЕЗИДЕНЦИЈА ПРВОГА МИТРОПОЛИТА ЦЕЛЕ СРБИЈЕ У КРАГУЈЕВЦУ —————	31— 36
I- Национализација цркве у Србији —————	31— 33
II- Кнез Милош и митрополит Мелентије и Петар ———	33— 36

ГЛАВА ПЕТА

ПОКУШАЈ ПРЕНОСА ПРЕСТОНИЦЕ ИЗ КРАГУЈЕВЦА У БЕОГРАД 1835 ГОДИНЕ —————	37— 48
I- Спремање српске резиденције у Београду и тур- ски отпор —————	37— 42

II- Спор око Баталјаије између кнеза Милоша и београдског везира Јусуф-паше — — — — —	42— 45
III- Везир Веџи Махмут-паша против српске престонице у Београду — — — — —	45— 48

ГЛАВА ШЕСТА

КНЕЗ МИЛОШ ПРОТИВ БЕОГРАДА — САВЕТ ПРОТИВ КРАГУЈЕВЦА — — — — —	49— 58
I- Турски устав и кнез Милош према њему — — —	49— 52
II- Сукоб кнеза Милоша и Савета на питању престонице — — — — —	52— 58

ГЛАВА СЕДМА

ПОСЛЕДЊИ ДАНИ КНЕЗА МИЛОША У КРАГУЈЕВЦУ	59— 67
I- Немогућност сарадње кнеза Милоша и савета под Турским уставом — — — — —	59— 63
II- Страни конзули у Београду према кнезу Милошу и питању престонице — — — — —	64— 67

ГЛАВА ОСМА

КРАГУЈЕВАЧКА БУНА 1839 ГОДИНЕ — — — — —	68— 87
I- Побуна гарнизоне војске — — — — —	68— 73
II- Одјек војничке буне у народу — — — — —	73— 77
III- Угушење буне и предаја војника на Трешњи и у Крагујевцу — — — — —	77— 82
IV- Кнез Милош и саветска мањина против Вучићевог одласка у Крагујевац — — — — —	82— 85
V- Тома Вучић-Перишић у Крагујевцу — — — — —	85— 87

ГЛАВА ДЕВЕТА

АБДИКАЦИЈА КНЕЗА МИЛОША И ПРЕМешТАЊЕ „ЦЕНТРАЛНОГ ПРАВЛЕНИЈА“ ИЗ КРАГУЈЕВЦА У БЕОГРАД 1839 ГОДИНЕ — — — — —	88— 93
I- Абдикација кнеза Милоша — — — — —	87— 90
II- Премештање „централног правленија“ из Крагујевца у Београд — — — — —	90— 93

ГЛАВА ДЕСЕТА

НАРОДНО „ДВИЖЕЊИЈЕ“ У ШУМАДИЈИ 1840 ГОДИНЕ ЗА ПОВРАТАК ПРЕСТОНИЦЕ ИЗ БЕОГРАДА У КРАГУЈЕВАЦ — — — — —	94— 108
I- Расцеп и свађа међу уставобранитељима — — —	94— 99

II- Народ се буну у Шумадији и тражи да престоница буде у Крагујевцу — — — — —	99—103
III- Ширење буне по Шумадији — — — — —	103—108

ГЛАВА ЈЕДНАЕСТА

НА ЗАХТЕВ ПОБУЊЕНОГА НАРОДА КНЕЗ МИХАИЛО И ЊЕГОВА ВЛАДА СЕЛЕ СЕ У КРАГУЈЕВАЦ	109—120
I- Долазак кнеза Михаила у Крагујевац — — — — —	109—111
II- Одлука о премештају престонице из Београда у Крагујевац — — — — —	111—114
III- Држање Томе Вучића-Перишића и његових присталица — — — — —	114—116
IV- Држање руског конзула Вашченка — — — — —	116—120

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

КРАГУЈЕВАЦ ПО ДРУГИ ПУТ ПРЕСТОНИЦА СРБИЈЕ —	121—126
I- Кнез Михаил се окружује поузданим људима —	121—123
II- Полициске и војничке мере безбедности у Крагујевцу — — — — —	123—126

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

ДЕФИНИТИВНО РЕШЕЊЕ ПИТАЊА ПРЕСТОНИЦЕ у КОРИСТ БЕОГРАДА 1841 ГОДИНЕ — — — — —	127—136
I- Повољно преметање престонице из Крагујевца у Београд — — — — —	127—133
II- Питање престонице барометар политичке ситуације у Србији — — — — —	133—136
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА — — — — —	137—138
ОБЈАШЊЕЊЕ СКРАЋЕНИЦА — — — — —	139
САДРЖАЈ — — — — —	140—142

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

Стр.	19	ред	9	оздо	место	ока	треба	ако
"	25	"	4	"	"	Мелеш	"	Милош
"	35	"	3	"	"	Милектина	"	Милетина
"	37	у	наслову	"	"	1885 г.	"	1835 г.
"	39	"	5	"	"	шету	"	штету
"	45	"	5	озго	"	ка право	"	као право
"	45	"	17	оздо	"	непсредно	"	непосредно
"	55	"	10	"	"	грађење	"	грађење
"	61	"	21	"	"	кода	"	хода
"	61	"	3	озго	"	наридо	"	наредио
"	64	"	10	"	"	Керагујевац	"	Крагујевац
"	66	"	6	"	"	Србиу	"	Србију
"	86	"	17	"	"	првди	"	правди
"	89	"	12	"	"	итригантској	"	интригантској
"	90	"	11	"	"	познати	"	позната
"	91	"	2	"	"	номарлно	"	нормално
"	123	"	2	"	"	унутршњост	"	унутрашњост

